

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYDSKE ÅRBØGER

II. halvbind

1952

Udgivet af

Historisk samfund for Sønderjylland

Sønderjydske årbøger

1952

Udgivet

af

Historisk samfund for Sønderjylland

ved

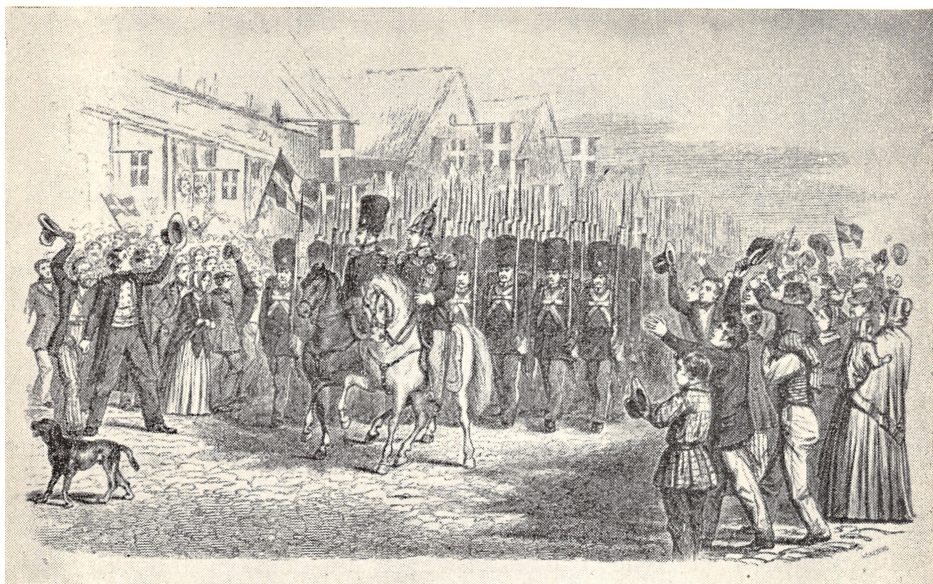
H. Lausten-Thomsen

Johan Hvidtfeldt

Peter Kr. Iversen

INDHOLD:

	Side
M. Mackeprang: Biskop Jørgen Hansen	1— 27
August F. Schmidt: Mellem Gram og Ribe	» 28—104
Niels Black Hansen: Fæsteskov i Åbenrå amt i 18. årh.	» 104—110
Holger Hjelholt: Flensborg under slesvig-holstensk styre i 1848—49	» 113—203
Gudmund Schütte: Anglerne, det evige stridsæmne ..	» 204—237
Anders Bjerrum: Anglernes hjemstavn. Replik ..	» 238—241
Anmeldelser:	
Jørgen Paulsen: Billeder fra Treårskrigen 1848— 1849—1850 (ved M. Mackeprang)	» 242—245
Vilh. la Cour: Danevirkestudier (ved H. Lausten- Thomsen)	» 245—248
Beiträge zur deutschen und nordischen Geschichte. Festschrift für Otto Scheel (ved Hans Vald. Gre- gersen)	» 248—251
Johs. Schmidt: Von Wodder nach Kopenhagen, von Deutschland zu Europa. Mein politischer Wer- degang (ved Johan Hvidtfeldt)	» 251—255
Johannes Tonnesen: Ein schleswigsches Grenz- landgeschlecht (ved J. Holdt)	» 255—256
Karl N. Bock: Mittelniederdeutsch und heutiges Plattdeutsch im ehemaligen dänischen Herzogtum Schleswig (ved Johan Hvidtfeldt)	» 256—259
200 Jahre Schleswig-holsteinische Anzeigen (ved Johan Hvidtfeldt)	» 259—261
Willers Jessen: Chronik der Landschaft Stapel- holm (ved Johan Hvidtfeldt)	» 261—262
Hans Wullenweber: Herzog Hans der Jüngere von Sonderburg (ved Peter Kr. Iversen)	» 262—263
Olav Christensen: Blade af Haderslev bys historie fra omkring århundredskiftet (ved Peter Kr. Iversen)	» 263—264
P. Kragelund og Ib Langsted: Sydslesvig rundt (ved Frants Thygesen)	» 264—265
August F. Schmidt: Leksikon over landsbyens gil- der (ved Peter Kr. Iversen)	» 266—267
Franz Böttger und Emil Waschinski: Alte schles- wig-holsteinische Maase und Gewichte (ved Peter Kr. Iversen)	» 267—269
Lorenz Braren: Geschlechter-Reihen. St. Lau- rentii—Föhr (ved Peter Kr. Iversen)	» 268—269
Jeppe N. Juhl: Stamtavle over slægten Høyer (ved P. K. I.)	» 270
Age Toft: Tønder kirkes organister 1592—1933 (ved P. K. I.)	» 270—271
Th. O. Achelis: Prüflinge der Pharmazie in Schles- wig-Holstein 1804—66 (ved P. K. I.)	» 271
Rettelse til Sønderjydske årbøger 1951	» 271
Peter Kr. Iversen og Knud Fanø: Årsberetning og regnskab	» 272—276
Love for Historisk Samfund for Sønderjylland	» 277—279

Frederik VII's indtog i Flensborg dagen efter slaget ved Bov.

Flensborg under slesvig-holstensk styre i 1848-49

Af Holger Hjelholt

1. Den nationalpolitiske stilling i Flensborg forud for oprøret.

Om de nationalpolitiske forhold i Sønderjyllands største og vigtigste by, Flensborg, udtaler P. Lauridsen i sit berømte værk: „Da Sønderjylland vaagnede“ (bd. 7, 1922), at den offentlige mening i tiden forud for revolutionen 48 beherskedes af det dansksindede eller loyale parti. Men helt betydningsløs var den slesvig-holstenske bevægelse ikke. Dens mest fremtrædende repræsentant var advokaten Jürgen Bremer, født i Adelby, fra 1828 bosat i Flensborg. Om en af hans tilhængere, en rådstuebetjent Lohse, siges det, at han ved en fest udtalte: Lohse heisse ich, aber fest stehe ich und halte an der Streitaxt Bremer! Det samme gjorde adskillige andre, ikke blot af gejstlige eller verds-

lige embedsmænd, der i Kiel havde indsuget slesvig-holstenske teorier eller ved andre tyske universiteter var blevet henførte af stortyske fremtidsplaner. Også en del flensborgske købmænd og erhvervsdrivende havde rettet deres blik mod syd, således oliemøller Nane Jürgensen. Denne grundærlige mand, siger en dansk flensborger, troede så urokkelig på den slesvig-holstenske sags retfærdighed, at han vilde have ladet sit liv for den, ligesom han ofrede en del af sin formue for at støtte den.

Langt de fleste af byens købmænd og rhedere anså dog forbindelsen med Danmark for en livsbetingelse for deres materielle eksistens — og vedgik deres interesse for denne. Deres handel gik på København, deres skibe før på Grønland eller Vestindien. De vilde ikke have noget at gøre med den statsopløsende slesvig-holstenske bevægelse. De var loyale, kongeligssindet eller „statsborgerligssindet“, men derfra og til at være „ejerdansk“ eller dansksindet i kulturel forstand var der et spring. I Flensborg havde tysk sprog jo fået overtaget hos de velstillede og „dannede“, selv om „flensborgtysk“ nok kunde vække forbavelse og fremkalde spottegloser hos „rigtige“ tyskere.

Men det var ikke blot den velhavende købmandsstand, der fastholdt den gamle forbindelse med Danmark og levede efter mottoet: „vi vil forblive, hvad vi er“, det trivielleste af alle mottoer, som den tysksindede flensborgske præst ved Mariekirken. C. A. Valentiner, kalder det. Også hovedmassen af den lavere befolkning hyldede dette motto og var konge og fædreland tro hengivne. Derfor lyder talen fra tysk side tit om den dansksindede „pøbel“. En karakteristisk tysk udtalelse om denne overensstemmelse i sindelaget hos småfolk og storkøbmænd finder vi i et bladindlæg fra marts 49, hvor der spottes over den hyklerske nedladdenhed, hvormed de dansksindede købmænd hilste selv „proletaren“, når han blot tilhørte samme parti! Noget hykleri behøver der så vist ikke at være heri. Den fælles nød nedbryder klasseforskellene.

Af betydning for den politiske indstilling hos den flensborg-

ske befolkning har det sikkert været, at den i ikke ringe grad er blevet rekrutteret af tilflyttere fra det dansktalende opland eller fra selve kongeriget. De nøje handelsforbindelser måtte fremme en sådan. Det skal også nævnes, at talrige tjenestefolk i Flensborg var kongerigske.

Det svarer meget godt til disse synsmåder, at Flensborgs to repræsentanter i den slesvigske stænderforsamling var loyale, „statsborgerligsindede“ mænd. Den ene var agent H. C. Jensen, der allerede valgtes i 1834 og siden stadig genvalgtes. Han var tillige rådmand og spillede en stor rolle i Flensborgs handelsforening. Den anden stænderdeputeret var fra 1838—47 rådmand Peter Nielsen, der ved sin død i sidstnævnte år efterfulgtes af sin svigersøn H. P. Schmidt.

Vi vil i det følgende komme til at omtale en række dansksindede, fremtrædende flensborgere. Jeg skal allerede her nævne nogle navne. Først grosserer Andreas Christiansen, leder af handelshuset af samme navn. Han gik med liv og sjæl op i arbejdet for danskheden, og i hans velstillede hjem færdedes de danske førere som Flor, L. Skau o. a. Han var i tiden før 48 chef for borgerkorpset den kgl. Christiansgarde i Flensborg og formand for den slesvigske forenings afdeling for Flensborg og omegn. En anden ivrig forkæmper for den nøje forbindelse med Danmark var Christian Hansen jun., der efter at have været købmand fik stillingen som broskriver. Han var en vældig talsmand for den slesvigske tværbane, et projekt, der dog først udførtes i 50'erne, og han var en god pennenfører for den atter og atter gentagne synsmåde, at Sønderjylland økonomisk stod sig bedst ved forbindelsen med Danmark. Af andre fremtrædende danske kan nævnes lægen J. F. Duseberg, købmændene Claus Schwennsen og J. W. H. Jochimsen samt advokat M. F. Blaunfeldt, der var født i Åbenrå, men virkede som advokat i Flensborg fra 1831 og tillige som medarbejder ved den af A. S. Kastrup udgivne Flensburger Zeitung. En betydningsfuld rolle spillede også hjulmager Johan Kruse, der var født i Ekernførde, men først

i 30'erne kom til Flensborg. Han fik megen indflydelse i de bredere lag og blev i begyndelsen af 40'erne oldermænd for St. Knudsgildet.

En bekræftelse på P. Lauridsens synspunkt, at den offentlige mening i Flensborg før oprøret beherskedes af det dansksindede eller loyale parti, finder vi i nogle udtalelser, som fremsattes af den slesvig-holstenske politimester Krohn sidst på året 48, da han havde regeret i Flensborg nogle måneder. Der er derfor grund til at nævne dem allerede nu¹). Før revolutionen, udtaler Krohn, havde de tysksindede flensborgere en meget trykket stilling — mere end i nogen anden nordslesvigsk by. De dansksindede og deres ordførere havde derimod erhvervet sig betydelig indflydelse. Blandt disse ordførere nævner Krohn købmand Claus Schwennsen, filialbankens bogholder Fr. Torm, stenhuggermester Klewing og købmand Jochimsen. Det herskende danske parti havde også fået besat de små kommunale stillinger med Andreas Christiansens eller ligesindedes „kreaturer“. I magistraten havde det endvidere en indflydelsesrig repræsentant i rådmænd H. C. Jensen, der vel var alle andre magistratsmedlemmer overlegen i forstand, og om hvem det desuden var bekendt, at han stod i brevvæksling med Christian VIII. En betydningsfuld rolle for tilknytningen til Danmark spillede endelig filialbanken.

Men den danske stilling i Flensborg havde et svagt punkt, hvor man måske mindst skulde have ventet det. Det var hos de af regeringen selv udnævnte embedsmænd! Man synes, at regeringen kunde have taget lidt hensyn til den nationalpolitiske indstilling ved udnævnelserne, og at i øvrigt embedsmændenes aflagte troskabsed burde sikre mod tilslutning til en revolution. Men det skulde vise sig ikke at være tilfældet. En af de slesvig-holstensksindede præster, den førnævnte Valentiner ved Mariekirken, var senere meget forarget over, at man vovele at foreholde ham den til kongen aflagte ed, ja endog „rive ham den i

¹) Krohns beretning vil blive trykt i Danske Magazin.

næsen"! Ja, folk kan være onde. — Forklaringen på embedsmændenes indstilling ligger imidlertid, som før antydet, i deres uddannelse ved Kiels universitet. I Flensborg var flere af præsterne med provsten Volquardts i spidsen slesvig-holstenere, og det samme gjaldt nok et par af lærerne ved latinskolen.

Også i magistraten havde regeringen ved sine udnævnelser givet de slesvig-holstenske synsmåder en ganske god repræsentation. Om udnævnelse af aktive revolutionsmænd var der dog ikke tale. Da det vigtige embede som førsteborgmester i 1845 blev ledigt, søgte professor Christian Paulsen dette embede i „min kjære dansksindede fødeby“, som han skriver i sin dagbog. Christian VIII udnævnte imidlertid ikke Paulsen, men en mand fra centraladministrationen i København, C. F. Callisen, der var født i Slesvig som søn af den senere generalsuperintendent, og som havde fået sin uddannelse i Kiel. Callisen blev byen en dygtig og sparsommelig borgmester. Hans politiske anskuelser var konservative, men med hældning mod slesvig-holstenismen. En lignende holdning indtog bysekretæren O. D. Holm og politimester Fr. Aug. Niemann, den sidste født i Kiel og udnævnt til politimester i 1838. Holms og Niemanns mere moderate slesvig-holstenisme slog ud i lys lue hos deres børn. Således meldte en af Niemanns sønner sig straks ved oprørets udbrud til det slesvig-holstenske frikorps.

2. Oprørets udbrud. Den første slesvig-holstenske besættelse 27. marts—9. april 1848.

Mødet i Rendsborg den 18. marts 1848, hvortil de slesvig-holstenske førere havde indkaldt de stænderdeputerede både fra Slesvig og Holsten, blev optakten til revolutionen. På dette møde vedtog man at stille en række krav til regeringen, hvilke en deputation til København skulde søge opfyldt. Kravene gik bl. a. ud på en fælles slesvig-holstensk forfatning og Slesvigs optagelse i det tyske forbund, noget, der statsretligt vilde være et brud med Sønderjyllands hele historie. Ved mødet var af Flens-

borgs to deputerede H. P. Schmidt til stede; han var fulgtes dertil med nordslesvigeren H. A. Krüger, hvis djærve protest mod de af forsamlingen tagne beslutninger er gået over i historien.

Slesvig-holstenerne afventede ikke den afsendte deputations tilbagekomst fra København. Natten mellem den 23. og 24. dannedes i Kiel den provisoriske regering, hvoraf også advokat Jürgen Bremer i Flensborg blev medlem²⁾. Bremer var dog ikke selv i Kiel ved dannelsen af regeringen. Den 24. udstedte denne det kendte opråb om, at landsherrens vilje ikke længere var fri og landet uden regering, hvorfor altså „den provisoriske“ havde grebet tøjlerne. I slutningen hed det, at man med al kraft vilde slutte sig til Tysklands enheds- og frihedsbestræbelser. Overalt i Tyskland var revolutionen jo også brudt ud. — Samme dag sendte den provisoriske regering en rundskrivelse til de forskellige myndigheder og opfordrede dem under henvisning til opråbet til at fortsætte deres virksomhed i henhold til de bestående love. Endvidere anmodedes der om omgående at meddele, at man havde modtaget denne rundskrivelse.

Skrivelsen kom først til Flensborg om morgenen den 26., en søndag. Men allerede dagen før havde bykollegierne været samlet og drøftet spørgsmålet om anerkendelse af den provisoriske regering i anledning af dennes proklamation³⁾. Man besluttede imidlertid at udsætte sagen i hvert fald, til man havde fået en officiel meddelelse fra nævnte regering. Men, som det hedder i byens protokol, for at berolige borgerne vedtog man at offentliggøre en erklæring om, at man vilde have Slesvigs hidtidige stilling og dets forbindelse med Holsten opretholdt. Erklæringen publiceredes straks ved trykte sedler. De borgere, der skulde beroliges, var jo navnlig de aktive slesvig-holstenerne, der trængte på med krav om tilslutning til revolutionen. I øvrigt dækker

²⁾ Denne begivenhed har jeg nærmere skildret i årgangen 1937.

³⁾ Da jeg i Historisk Tidsskrift 11. rk. III, 379 ff udførligt har behandlet »Flensborgs »anerkendelse« af den provisoriske regering«, nøjes jeg her med en kort omtale.

erklæringen vist meget godt førsteborgmesterens egen politiske holdning.

Den følgende morgen, da den provisoriske regerings skrivelse var indløbet, vedtog bykollegierne enstemmigt „anerkendelsen“. Samtidig offentliggjordes en erklæring om, at en række institutioner stod under borgerskabets beskyttelse, og at ingen af indbyggerne vilde blive udsat for overlast på grund af sine politiske meninger. Dette var dog lettere at love end at holde.

P. Lauridsen siger om denne beslutning, at det lykkedes Callisen at liste en anerkendelse igennem, men af ringe værd. Ordet „liste“ vil jeg ikke just bruge herom, men det er rigtigt nok, at i en vis forstand var anerkendelsen af ringe værd. Den betød nemlig ingen tilslutning til den provisoriske regerings program, det var ingen „anerkendelse“ af dens lovlighed eller berettigelse. Men det var en tilkendegivelse af, at man dels for at undgå indre uro, dels i forventning om den kommende slesvig-holstenske besættelse vilde rette sig efter den nye regerings bestemmelser. Da magistraten efter slaget ved Bov skulde forsvare „anerkendelsen“ overfor den danske regeringskommission, sker det også ved at anføre disse synsmåder.

Drastisk fremstilles situationen i en af toldinspektør, kaptajn C. E. Oehl i Flensborg afgiven erklæring om, hvorfor han havde anerkendt „den provisoriske“: kongens regering havde ladet sine embedsmænd helt i stikken, og den provisoriske regering kunde i et tidsrum af 8—14 dage få sine befalinger adlydt ved hjælp af terroristiske, med udstrakte fuldmagter forsynede kommissærer og ved hjælp af en mængde bajonetter, det i denne tid ene virkningsfulde middel! — Forholdet var jo det, at slesvig-holstenerne i den første tid havde det militære initiativ, og at regeringen ikke — trods mange advarsler — i tide havde truffet forberedelser til at imødegå revolutionen.

Magistraten anerkendte nok den provisoriske regering som en faktisk bestående; men lyst til at støtte den i en krig med Danmark havde den sandelig ikke. Samme dag som anerkendel-

sen sendte den en skrivelse til „den provisoriske“ af følgende indhold: Flensborgs merkantile interesser knytter sig i høj grad til Danmark. Næsten alle vore købmænds handel går for største delen på Danmark, og sikkert mange har her næsten hele deres formue stående ude. „Dette er synspunkter, som kræver den største hensyntagen“. Magistraten lagde „den provisoriske“ dette på hjerte, for at om gør ligt ethvert skridt kunde undgås, der kunde indvirke direkte forstyrrende herpå! Noget resultat af denne henvendelse opnåedes ikke.

Om aftenen den 27. rykkede de første slesvig-holstenske tropper ind i Flensborg. De følgende dage fulgte andre afdelinger, og hæren, der stod under generalmajor August Krohn, tog stilling lige nord for byen. Fra 1. april var major von Unzer kommandant i byen. Denne fik ved den militære indkvartering og rekvisitioner samt handelens standsning krigens følger at mærke. En virkning af krigen var det også, at latinskolen gav ferie før tiden, og at kirkebesøget stærkt dalede de følgende søndage.

Trods magistratens løfte om beskyttelse af borgerne, dansk-sindede som tysksindede, blev et par af de mere fremtrædende danske udsat for overlast. Gentagne gange fandt der således pøbeloptøjer sted ved Andreas Christiansens hus; man vilde have ham til at hejse den trefarvede fane, hvad han nægtede. Lignende opfordringer afvistes af den kongetro og loyale pastor Asschenfeldt ved Nikolaj kirke, skønt han om aftenen den 2. april i den anledning fik besøg i „sit stille hus“ af 6 berusede slesvig-holstenske soldater. Advokat Blaunfeldt, der vilde bringe sig i sikkerhed i København, blev stoppet og ført fangen til Rendsborg, hvorfra han senere frigaves. Kruse, som havde hørt tale om, at han skulde sendes samme sted hen, slap dog denne gang. Ved en henvendelse til borgmesteren forsikrede denne ham også om, at han indestod for hans sikkerhed.

Om de slesvig-holstenske soldaters opførsel i Flensborg udtaler pastor Asschenfeldt ud fra sit loyale standpunkt, at den

vidnede om dårlig samvittighed: de var som besatte af en vanvittig ulydigheds rus og søgte at døve deres samvittighed ved larmen og brændevin: „På en sådan måde kæmper man ikke for nogen god og lovlige sag“. — Den flensborgske amtmand C. L. v. Warnstedt, der ved oprørets udbrud gik den provisoriske regerings ærinder, omtaler i et brev 5. april til den gottorpske amtmand Liliencron, at de tyske tropper er helt udisciplinerede. Efter slaget ved Bov, da han overfor de danske myndigheder skulde forsvare sin optræden, taler han om de nævnte troppers tøjlesløshed.

Anerkendelsen af den provisoriske regering fremkaldte harme i store dele af byens befolkning, og det hævdes, at det nær var kommet til uroligheder endnu før danskernes indtog den 9. april. Politimester Niemann måtte efter magthavernes ordre foretage undersøgelser vedr. et enkelt tilfælde med hejsning af Dannebrog og vedr. kuglestøbning, men undersøgelserne endte uden straf for de pågældende. Ved Skibbroen blev en sypige, der havde hængt den tyske fane ud af sit vindue, genstand for smædeord fra en flensborgsk rorskarl, der vilde have hende til at tage flaget væk, og som desuden skal have fået gadedrengene til at kaste sten på hendes vinduer. For disse bedrifter slap han dog med en advarsel.

Niemanns undersøgelse vedr. flagning med Dannebrog gjaldt vist en episode, der indtraf den 28. Da det danske dampskib Gejser denne dag viste sig i havnen, morede bogtrykker Kastrops små børn sig med at stikke et lille Dannebrogflag ud af vinduet. Episoden omtales i en skrivelse af samme dag fra regeringskommisæreren Carl Ferdinand Jacobsen til magistraten, der opfordres til ufortøvet at skride ind. Jacobsen anbefaler desuden indtrængende magistraten at vise en beslutsom og kraftig optræden „i vort fædrelands engang for retfærdig anerkendte sag, som den provisoriske regering repræsenterer, og som dog i sandhed også er vor ulykkelige af en Lehmann og fæller tvungne landsherres sag. Halve forholdsregler, al lunken-

hed kan blot være fordærlig for byen selv; de sidste 4 ugers erfaring har dog til overflod vist, at der kun er frelse i beslut-somhed“. — Det var ord, som hos magistraten sikkert er faldet på stengrund.

Der foreligger et par andre skrivelser af den 28. fra Jacobsen til magistraten. Den ene omhandler et forslag af den tyske dok-tor Herrmannsen om oprettelse af et frikorps, som han ønsker ledet og øvet af rådstuebetjent Lohse. Callisen fandt dog dette for tiden ugørligt. Den anden skrivelse opfordrer magistraten til ved plakater på offentlige pladser o. l. hurtigst muligt at publicere alt, hvad der kommer fra den provisoriske regering. I skrivelsen får man et tydeligt indtryk af tidens revolutions-feber: „Hændelserne udvikler sig nu så hurtigt, at den store mængde ikke behørig bliver underrettet derom . . . Postgangen er endnu for langsom i forhold til tidens bevægelse. Alt dette fremmer hinanden stadig krydsende rygter af den forskellige slags, hvorved folkemassen foruroliges, som ser begivenhederne udvikle sig, uden at kende deres grund og sammenhæng“. Ja-cobsen fremhæver, at navnlig i Flensborg, hvor anskuelserne er så delte, gælder det om at underrette befolkningen, særlig de lavere klasser, så hurtigt og sandfærdigt som muligt om, hvad der sker. Navnlig er det ønskeligt at få publiceret ved opslag o. l. de provisoriske love om pressefrihed m. m. og de forventede, allerede besluttede love om kopskattens afskaffelse og antagel-sen i de offentlige kasser af preussiske dalere til 40 sk. hver. Det var jo love, hvoraf man ventede en gunstig virkning på befolkningens stilling til revolutionen.

Af Jacobsens nævnte skrivelser fremgår i hvert fald, at større begejstring i Flensborg for den provisoriske regering har han ikke mødt. En uges tid senere (den 4. april) skriver den anden regeringskommissær, Wilh Ahlmann, fra Flensborg til den provisoriske regering efter at have meddelt, at der dagen før viste sig to danske krigsskibe i havnen: „Her og navnlig i byens nordlige dele hersker modløshed, ja selv fjendtlighed, og nødig

vilde jeg opleve et tilbageslag gennem denne by efter et nederlag. — Denne beboernes stemning kan ikke forblive uden indflydelse på stemningen hos soldaterne, som bearbejdes stærkt af de fjendtligsindede borgere, og hos menige og underofficerer begynder der allerede at opstå lunkenhed“. Ahlmann fremhæver endvidere det skadelige i, at tropperne ligger uvirksomme så længe, medens fjenden stadig rykker nærmere.

I en beretning, skrevet dagen efter af Jacobsen i eget og Ahlmanns navn, gentages samme klage: lunkenhed og modløshed tager stadig til blandt tropperne! I øvrigt fortælles om, hvad han og Ahlmann har foretaget sig m. h. t. filialbanken, hvor de næsten tømte kassen for klingende mønt mod sedler. Jacobsen betoner i denne forbindelse det særdeles ønskelige i, at banken af hensyn til en stor del af byens købmandsstand fortsætter med sin diskontoforretning. Endvidere omtales, at kontrollør Møller (formentlig toldkontrollør Svend Møller) har taget orlov og endnu ikke afgivet nogen anerkendelseserklæring, hvad han formodentlig heller ikke vil, samt at man fra dansk side ved udsendinge og proklamationer søger — ikke uden resultat — at få befolkningen i det nordlige Angel til at skille sig fra slesvig-holstenismen. Vedlagt beretningen er for resten en skrivelse fra nordslesvigeren H. A. Krüger til borgerne i Løgumkloster, hvori hver fædrelandssindet mand stævnes til møde i Agerskov den 3. april med våben til hest og til fods!

Dette, kan man sige, var nordslesvigernes svar til „den forenede stænderforsamling“, der samme dag i Rendsborg — uden de nordslesvigske deputeredes tilstedeværelse — med 74 stemmer mod 2 besluttede at anerkende den provisoriske regerings andragende om Slesvigs optagelse i det tyske forbund. De 2 nej-stemmer var Flensborgs deputerede, agent Jensen og H. P. Schmidt. De kom først efter forsamlingens åbning, og det er med en vis bevægelse, man læser i referatet: Begge de deputerede for byen Flensborg trådte i dette øjeblik ind i forsamlingen og indtog deres pladser i denne. Man spørger sig selv: er

dette varslet om, at der nu fra Flensborg skal lyde samme djærve protest som den, der med Krüger som talsmand lød på mødet 18. marts. Sådan gik det dog ikke. De to flensborgere kom desværre så tidligt, at de sammen med de andre deputerede rejste sig, da der stilledes forslag om en tak til den provisoriske regering for dens optræden og virksomhed⁴). Der havde hørt mod og karakterfasthed til at blive siddende — ganske vist.

Men da forsamlingen derefter gik over til at drøfte, hvorvidt man skulde billige det skridt, som den provisoriske regering havde taget for at få Slesvig optaget i det tyske forbund, var det forbi med flensborgernes ikke-oppositionelle holdning. Under debatten tog agent Jensen ordet ikke færre end fire gange for indstændig at fraråde dette skridt. Ved afstemningen stemte 74 for at billige det, 2 — flensborgerne — imod.

Agent Jensen betonedede, at han stedse havde været en bestemt modstander af Slesvigs tilslutning til det tyske forbund: De bestående forhold var for Slesvig de bedste. I Nord- og også i Mellemslesvig var mange af samme mening. Tyskland var splittet. Det havde ikke noget med frihed at gøre at ville tvinge en del af Slesvig mod dets vilje ind under det tyske forbund. „Det vil jeg ikke, det kan jeg ikke“. „Befolkningen selv vil blive, hvad man er, man vil, at Slesvig forbliver lykkelig i de bestående forhold“. Denne udtalelse er en smuk bekræftelse på rigtigheden af det ovenfor anførte motto, som pastor Valentin i sin stortyske begejstring hånedede: „Vi vil forblive, hvad vi er“.

I sine senere indlæg udtalte Jensen, at der ikke i nogen af de kongelige proklamationer var udtrykt, at man ville inkorporere Slesvig. Og han protesterede mod snakken om, at kongen var behersket af den københavnske pøbel: Hvor var beviset herfor?

⁴) I Flensburger Wochenblatt 20. 9. 1848 bringes der et uddrag netop af disse forhandlinger. Der siges herom: Auf Verlangen eingerückt. Kravet må være kommet fra slesvig-holstensk side, og hensigten er naturligvis at vise, at de flensborgske deputerede har sluttet sig til den provisoriske regering.

Kongen var for tiden i Kolding. „Måske beherskes han af ministerier, men af pøbel lader han sig ikke regere“. Han fremhævede igen Tysklands splittethed, rivaliteten mellem Østrig og Preussen, mente, at Tyskland snart vilde gå til grunde, og at man måtte søge et andet støttepunkt: de bestående forhold!

Skønt de to flensborgere var de eneste nej-stemmer, kan der være grund til at nævne, at også advokat Chr. Rønnenkamp, der var bosat i Flensborg, men valgt i 9. landdistrikt (valgsted Flensborg), havde udtalt tvivl m. h. t. optagelsen i det tyske forbund. Dels havde han gjort opmærksom på de nordslesvigske deputeredes fraværelse, og dels havde han bemærket: „Jeg kan ikke sige, at der i mit valgdistrikt består en bestemt uvilje derimod, dog er man i almindelighed heller ikke derfor“.

Ved behandlingen af forskellige sager i stænderforsamlingen dagen efter betonedede agent Jensen kraftigt, at man ikke her kunde tage endelige beslutninger: der behøves „vor hertugs“ billigelse, vi kan ikke beslutte, for princippet skyld. — Hvorvidt referatet af Jensens udtalelser er farvede i slesvig-holstensk retning — jeg tænker bl. a. på udtrykket „vor hertug“ — får stå hen. Man kan jo også meget vel tænke sig, at omgivelserne ikke har undladt at få Jensen til at forme sine udtalelser lidt anderledes, end han ellers vilde have gjort.

Stænderforsamlingen udsatte sine møder næste dag. I dette sidste møde fik de deputerede klar besked om, hvordan kongen og hans regering så på den revolutionære bevægelse. Præsidenten, Jürgen Bremer, oplæste nemlig dels en skrivelse af 30. marts fra det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli gående ud på, at enhver deltager i den revolutionære bevægelse vilde blive draget strengt til ansvar, og dels kongens bekendtgørelse af 29. med dens skarpe fordømmelse af den provisoriske regering. Præsidenten føjede ganske vist til denne oplæsning en udtalelse om, at heraf fremgik, at kongen foreløbig ikke var i stand til at føre regeringen i hertugdømmerne: kongen var

både ufri og forblændet! Men, såfremt flensborgerne har overværet dette afslutningsmøde, har i hvert fald agent Jensen dog nok tænkt, at i Rendsborg havde han ikke mere at gøre.

Nogle få dage efter stod slaget ved Bov, den 9. april, og den eventualitet, Ahlmann havde frygtet, blev virkelighed: slesvig-holstenernes tilbagetog gennem Flensborg efter nederlaget. Jeg skal ikke her dvæle ved den militære side, men nævne den begejstring, der navnlig i byens nordlige del slog de danske jenser i møde ved deres indtog. „Overalt vajede Dannebrogssflag, ved alle vinduer viste sig jublende kvinde- og pigeansigter“, hedder det i en beretning fra en fangen Kiel-student. Overretsadvokat M. Jäger modtog de indrykkende danske batailloner ved på sin balkon at plante Dannebrog og holde følgende korte tale: „Vor hædrede Danmarks tapre sønner, som tør frejdig slå for kongen og fædrelandet, skal leve“ (fulgt af 3 hurraråb). — H. P. Holst, forfatteren af „Den lille Hornblæser“, var med ved de danske troppers indtog og skildrer i en beretning dagen efter den jubel, hvormed de modtoges i byen: „Aldrig i mit liv har jeg set så mange Dannebrogssflag, thi fra hvert andet hus vajede de over gaderne; fra alle vinduer viftede man med tørklæderne; selv småbitte børn svang deres faner og istemte råbet: „Leve de danske! Leve de brave danske!“ Det var umuligt at tilbageholde sine tårer“.

Men modtoges de indrykkende danske soldater med jubel, fulgte hån og spot de flygtende slesvig-holstenere til dørs. Det fortæltes senere, at slesvig-holstenene havde klaget bittert over behandlingen i Flensborg og svoret på, at kom de igen, vilde de ikke lade sten på sten tilbage af byen. De agtede desuden at klynge den dansksindede vært i rådhusvinkælderen, M. H. Kayser, op i lygtepælen foran hans dør, for hvor var de blevet syge efter alt det øl og de stærke drikke, som de havde nydt hos ham! Det kunde aldrig være gået rigtig til hermed. — Mod beretningerne om den overlast, som de flygtende slesvig-holstenere skulde have været udsat for fra flensborgsk side, pro-

testerede i øvrigt borgmester Callisen i en erklæring af 22. april, få dage før slesvig-holstenernes tilbagekomst. Han stempede rygterne som usande og hævdede, at borgerskabet havde efterlevet menneskelighedens bud.

Sammen med de flygtende slesvig-holstenere gjorde også nogle af de mest kompromitterede embedsmænd i byen sig usynlige. Forbitrelsen i danske kredse over magistratens „anerkendelse“ af den provisoriske regering lod det rygte opstå, at borgmester Callisen ligeledes vilde stikke af, og natten mellem den 8. og 9. holdt et par borgere vagt ved hans hus for eventuelt at hindre dette. Rygtet havde sikkert intet på sig. „Anerkendelsen“ havde fra magistratens side været en hensigtsmæssighedsforanstaltning. Den har ikke ment, dette kunde kompromittere den, og den sagde sig løs fra den i samme øjeblik, den danske hær atter var herre i byen.

3. Det kortvarige danske herredømme (9.—25. april 1848).

Det slesvig-holstenske nederlag var så afgørende, at den danske hær uden videre kamp kunde rykke syd på og besætte Dannevirkelinjen. Havde den provisoriske regering været henvist til egne hjælpemidler, havde dens dage været talte. Men de tyske magter havde lovet den støtte, og allerede i månedens begyndelse var preussiske tropper nået til Rendsborg. Tyske forbundstropper fulgte efter. Det var disse langt overlegne styrker, der 14 dage efter Bov-slaget tvang den danske hær til tilbagetog ved slaget påskedag ved Slesvig.

Sammen med eller lige efter det danske militær vendte også enkelte embedsmænd, som ved den slesvig-holstenske besættelse af Flensborg havde forladt byen, tilbage. Dette gælder f. eks. overtoldinspektør Gerth Steenstrup, der 28. marts havde forladt Flensborg og var rejst til København. Den 10. april var han atter i embede. Dagen efter overtog ligeledes postmester v. Holstein sit embede, fra hvilket han var blevet af-

skediget af den provisoriske regering, med hvilken han ikke vilde have noget at skaffe. Men de allerfleste embedsmænd var, som tidligere sagt, blevet i deres embeder.

Med militærets indrykning fulgte i henhold til krigsminister Tschernings ordre en undersøgelse efter skjulte våben og slesvig-holstenske flygtninge. Her måtte borgerkorpset bistå, og som stemningen var i byen, er det forståeligt, at det hos forskellige ikke har skortet på iver ved disse undersøgelser. Hos den tyskfødte vært Wilhelm Warnecke, hos hvem den af Jürgen Bremer stiftede Liedertafel holdt sine sammenkomster, fandt der endvidere husundersøgelse sted for at finde Liedertafels fane. Denne var dog blevet gemt hos advokat Boysen og blev ikke fundet, men Warnecke måtte ud med fanens gyldne spids og gyldne kvast, et bånd, skænket af Würzburgs Liedertafel, samt nodeskabet. Blandt borgerne, der ved denne lejlighed bistod de danske soldater, var advokat Jäger, der søgte at få fat i en vogn for omgående at få „die Liederbücher und die ganze Rebellionsgeschichte“ af vejen!

Den dansksindede købmand J. W. H. Jochimsen blev senere, da slesvig-holstenerne igen var herre i byen, anklaget for sammen med Nis Hanssen, der var kommet til Flensborg med det danske militær, at have taget til Husum (midt i april) for at udbrede kongens proklamation af 27. marts. Selv hævdede Jochimsen at have været temmelig passiv ved denne rejse, men formålet med den var klart nok. Det ønske, som Jochimsen fremsatte over for en af dem, de besøgte i Husum, at de tider snart igen måtte komme, hvor man i stedet for krigslarmen byggede jernbaner og havne, er i øvrigt i ægte flensborgsk ånd.

Dagen efter Bov-slaget holdt Frederik VII sit indtog i Flensborg og blev her et par dage. Før sin afrejse lod han den 14. april en deputation fra bykollegierne komme til sig, takkede dem for den venlige modtagelse, som han havde fået, og forsikrede om at ville gøre byen det gode, han kunde. I spidsen for deputationen, der talte 6 medlemmer — 2 fra magistraten,

4 fra deputeretkollegiet — stod agent Jensen. Når borgmester Callisen ikke var med, skyldtes det formodentlig hans virksomhed for anerkendelsen af den provisoriske regering. Han forklarer selv, at han til krigsminister Tscherning havde sagt, at han måtte holde fast ved sin opfattelse af hertugdømmernes forbindelse. Denne skal derefter have udtalt, at så kunde han ikke være med i deputationen.

Samme dag, som kongen modtog deputationen, fremsattes der fra de to borgmestre og fra deputerede i bykollegiet det forslag, at indlede forhandlinger om en fredelig bilæggelse af striden „på basis af den nuværende stilling“. Kongen billigede, at et udvalg fra bykollegierne med Callisen i spidsen foretog en sendefærd til Rendsborg for hos de derværende preussiske autoriteter at fremlægge forslaget. Dette skete om morgenen tidlig den 15. Men general Bonin henviste deputationen til den provisoriske regering, til hvis disposition han var stillet. Deputationen, der ikke havde fået tilladelse til at forhandle med den provisoriske regering, henvendte sig da til denne i en „privat“ forhandling og fremhævede „den usigelige elendighed, som krigen vilde bringe med sig for hertugdømmet Slesvig og byen Flensborg“. Men de provisoriske herrer afviste bestemt byen Flensborgs mægling og i det hele forhandlinger, før hertugdømmet helt var rømmet, og deputationen fik besked om straks at forføje sig bort fra fæstningen. Den provisoriske regering var også på det tidspunkt sikker på støtte fra Tyskland.

I begyndelsen af april var der blevet udnævnt en dansk provisorisk regeringskommission for hertugdømmet Slesvig. Denne afkrævede den 10. april, dagen efter Bov-slaget, alle embedsmænd en erklæring om deres loyalitet og forhold til den såkaldte provisoriske regering. Kommissionens pågældende skrivelse indeholdt 7 detaljerede spørgsmål, der sigtede til at få nøje rede på embedsmændenes indstilling over for oprørsregeringen. Til Flensborg ankom skrivelserne 13. april, og næsten

alle besvarelser af de derværende embedsmænd afgaves samme dag.

Magistratsmedlemmerne, der enstemmig havde „anerkendt“ den provisoriske regering, gav den forklaring herpå, som vi allerede kender: Man måtte bøje sig for magten, og det var sket for at bevare ro og orden. I øvrigt skinner selvfølgelig de enkelte medlemmers personlige indstilling noget igennem besvarelserne.

En lignende forklaring på deres „anerkendelse“ gav naturligt nok en række af de andre embedsmænd: Havde de ikke bøjet sig, var de blevet afskedigede og brødløse! Blandt præster og lærere fandtes, som nævnt, adskillige slesvig-holstenere, hvad også tydeligt, om end i afdæmpede vendinger, fremgår af besvarelserne. Provst Volquardts udtaler således, at han også fremtidig vil opfylde sin undersåtlige pligt, „således som den påhviler ham i henhold til de bestående love og bestemmelser og særlig i henhold til hertugdømmerne Slesvigs og Holstens stilling til kongeriget Danmark og efter disse hertugdømmers hidtidige indbyrdes forbindelse“. Det lyder indviklet, men provstens slesvig-holstenske sindelag er i hvert fald klart. Den provisoriske regering har han anset som et „ordensorgan“, der værnede landet for anarki og vilde overgive det til landets fyrste, når han indfandt sig. Det kan man så tro, om man vil.

Pastor Valentiner, der senere agiterede bravt for slesvig-holstenismen, havde ladet den provisoriske regerings bestemmelser publicere i kirken. I begyndelsen havde han, udtaler han, ikke været fuldkommen klar over den provisoriske regerings stilling, men han erkendte, påstår han, meget snart, at det var en ulovlig øvrighed, da den ikke bøjede sig for den kongelige magt, men lige så voldsomt som ubesindigt modsatte sig den. Denne hurtige erkendelse havde slaget ved Bov æren for, men slaget ved Slesvig skulde snart bibringe ham en anden. — Af de andre præster indtog både Asschenfeldt ved St. Nikolaj og Peters, diakon ved St. Marie, en ubetinget loyal

holdning. Peters kalder den provisoriske regering en bande af landsforrædere!

Af latinskolens lærere var et par taget syd på (til Angel og Holsten) ved skolens lukning, og man kan formode, at deres sympatier var slesvig-holstenske. Hvordan kollaborator Christian Jessens indstilling var, fremgår af, at han under påberåbelse af, at han hverken var statsmand eller retslærd nægtede at svare på de fremsatte spørgsmål. Andetstedsfra vides, at han efter oprørets udbrud anlagde den tyske kokarde, og hans påvirkning af eleverne har nok svaret dertil.

Meddelelser om de ovenfor nævnte tyske troppesamlinger i Rendsborg må tidligt være nåede til Flensborg og undlod ikke at påvirke stemningen her. „Vi har nu“, hedder det i et brev fra Flensborg, skrevet 15. april, „for øieblikket roe, og jeg stoler på Gud og vore gode tropper, men her hersker dog en underlig nedtrykt stemning, da man bestandig frygter, at Preussen pludselig skal falde over os, førend nogen anden hjælp kan komme, derfor ligger også handel og skibsfart endnu næsten stille, og Andr. Christiansen sender sine varer til Kjøbenhavn“.

Grosserer Christiansen handlede her som en forudseende mand, thi den i brevet udtalte frygt gik i opfyldelse. Preussen faldt over os, uden at nogen anden magt var kommet os til hjælp. Slaget ved Slesvig den 23. april tvang den danske hær til tilbagetog. Da vore tropper på tilbagetoget gik i kvarter i og omkring Flensborg, opstod her den 24. grundet på falsk alarm panik, og mange afdelinger flygtede hovedkulds nord på. I Flensburger Wochenblatt hedder det herom, at troppernes flugt påskemandag længe vil stå flensborgerne for øje: „Det var skrækkeligt og kunde ikke andet end fremkalde den livligste medfølelse med de allerede så længe og hårdt plagede folk“. Hovedparten af hæren trak sig i øvrigt tilbage til Als. Den 25. om morgenen kom de første tyske tropper igen til Flensborg. Denne gang skulde deres ophold blive af adskilligt længere varighed end sidst.

4. Det slesvig-holstenske styre indtil våbenstilstanden 26. august 1848.

Vender det slesvig-holstenske styre tilbage ved preussernes hjælp, hedder det i det ovennævnte brev fra Flensborg 15. april, „da måtte vi løbe derfra“. Det gjorde også en del flensborgere i dagene omkring det danske tilbagetog. Grosserer Andreas Christiansen, der særlig havde været udsat for slesvig-holstenske pøbeloptøjer, bragte sit varelager m. m. til København på den tidligere korvet Diana. Han var villig til at ofre liv og gods for gamle Danmark, og det ridderkors, som han fik i 1850, var velfortjent. I Flensborg konfiskerede slesvig-holstenerne hans ejendom. At advokat Jäger, der havde jublet over de danske soldaters ankomst, foretrak ikke at overvære de tyskes, er også forståeligt. Blandt andre, der forlod byen, kan nævnes bogtrykker Kastrup, udgiveren af „Flensburger Zeitung“, redaktøren af denne, dr. Claus Manicus, og stenhuggermester Klewing. Flere af de flygtede vendte i øvrigt ved våbenstilstanden i august hjem til Flensborg. Dette gjaldt således mægler Struckmann, der 25. april forlod Flensborg for at tage til København, hvortil han i forvejen havde sendt sin kone for ikke at udsætte hende for de farer, som man dengang almindelig regnede med, at den dansksindede befolkning vilde blive udsat for. Hende havde han også givet det løfte selv at følge efter, når tyskerne nærmede sig.

Af magistratens og deputeretkollegiets medlemmer forlod ingen byen ved den nye besættelse. Ingen af dem indtog heller noget ekstremt politisk standpunkt eller havde i de bevægede dage gjort sig særlig bemærket under partikampene. Man havde været fælles først om „anerkendelsen“ af den provisoriske regering og derpå om at anbefale Flensborg til kongens nåde, da han drog ind. Den 26. april udnævnte den provisoriske regering nu 2 overordentlige regeringsbefuldmægtigede for hertugdømmet Slesvig, nemlig regeringsråd A. P. A. von Harbou og herredsfoged F. C. F. Jacobsen³⁾). Af disse indkaldtes

magistraten til møde på rådhuset den 28. kl. 10 for at stå til regnskab for deres handlinger. Til dette møde kunde også de deputerede indfinde sig.

Callisen gjorde her rede for, hvad der var passeret siden revolutionens udbrud, og forklarede, hvordan bykollegiernes eneste bestræbelse var gået ud på at varetage byens bedste under de indtrådte forhold og uden hensyn til politiske anskuelser. Derfor havde man adlydt den til enhver tid herskende magt. Af de ved mødet tilstedeværende magistratsmedlemmer indleveredes i koncept eller efter hukommelsen skriftligt deres svar på den danske regeringskommissions 7 ovenfor nævnte spørgsmål. Af agent Jensens erklæring skal nævnes, at han vedgik, at den provisoriske regering ikke var forekommet ham at hvile på lovlig basis. Hans svar var, udtalte han, bestemt af den overbevisning, at kun kongen kunde løse ham fra hans troskabsed, men at han som magistratsmedlem havde pligt til at sørge for ro og orden i hans fødeby og for dens velfærd.

Få dage efter dette møde afgav Callisen i øvrigt en skriftlig erklæring om bykollegiernes standpunkt og om, hvad man havde foretaget sig. Man havde, betonedes han, sat sig den opgave, under hensyn til de flensborgske forhold at holde sig borte fra al politik. Da man fra dansk side efter Bov-slaget havde ønsket besked om de deputeredes politiske sindelag, var dette også blevet afvist, og kravet var ikke blevet opretholdt. For sit personlige vedkommende anførte Callisen, at han til krigsminister Tscherning havde sagt, at han måtte fastholde sin opfattelse af hertugdømmernes forbindelse (sml. s. 129).

Denne sidste bemærkning kan nok have stemt de provisoriske herrer gunstigere mod Callisen. Men netop i de samme dage vakte han deres mishag på anden måde. Den 27. april

⁵⁾ Kommissoriet af 26/4 er trykt bl. a. i Rendsburger Tageblatt, Imidlertid findes i Flensborg byarkiv (911. 1) en skrivelse af 25. april fra Jacobsen til magistraten, hvori han meddeler sit »konstitutorium« af 22. april som overordentlig regeringsbefuldægtiget. Jacobsen er kommet til Flensborg allerede den 25.

modtog han fra den provisoriske regering en meddelelse af 19. s. m. om sin udnævnelse til valgdirektør for det 3. valgdistrikt i Slesvig (amterne Flensborg, Sønderborg og Nordborg, byerne Flensborg, Sønderborg og Ærøskøbing, Ærø, Marstal m. m.) for valg af deputerede til den tyske nationalforsamling i Frankfurt. Herpå svarede han den 28., at forholdene i Flensborg var sådanne, at det efter hans opfattelse for tiden var fuldkommen ugørligt at foretage disse valg. Men den provisoriske regering fastholdt, at han havde at træffe fornødne forholdsregler til, at valgene fandt sted senest 10. maj. Den føjede til, at den nærede den sikre forventning, at det vilde lykkes Callisens energi at gennemføre dette. Callisen lod derpå den 30. valgdistriktet inddele i 7 områder med hver sin valgkommisær (6 herredsfogeder samt justitsråd Holm) og gav den provisoriske regering meddelelse herom. Men samtidig stillede han den følgende ubehagelige spørgsmål: Ved valget vil mange sikkert rejse det spørgsmål, om hertugdømmet Slesvig allerede skal anses som hørende til det tyske forbund, eller om dette spørgsmål vil udgøre et emne for den tyske nationalforsamlings forhandling og for en følgende selvstændig beslutning af hertugdømmet. Da ønsket om hertugdømmets optagelse i det tyske forbund ikke⁶⁾ er rådende i denne egn, er det nødvendigt, at valgkommisærerne kan give vælgerne oplysning herom.

Callisens godt formulerede spørgsmål afslører den provisoriske regerings hele ulovlige færd. Noget juridisk holdbart svar kunde den selvfølgelig ikke give og prøvede heller ikke derpå. Forespørgslen, skrev den tilbage, forklaredes af byen Flensborgs hidtidige okkupation af „fjenden“! Callisen havde selv at skaffe sig underretning om „dette almindelige tyske nationalanliggendes stilling“, men for at lette ham dette sendte regeringen ham nogle numre af Schleswig-holsteinische Zeitung! I øvrigt havde han at adlyde regeringens befalinger,

⁶⁾ Foran nicht står et durchaus, der imidlertid er overstreget.

og den ventede af ham, at han i fædrelandsk sindelag med værdighed og omsorg vilde udføre det vigtige hverv, som var blevet ham overdraget.

Et andet ubehageligt vidnesbyrd om Flensborgs stemning over for revolutionen modtog den provisoriske regering ved et par henvendelser i begyndelsen af maj fra byens handelsforening. Den første, af 1. maj, var en indtrængende henstilling om ikke at ville skride til en beslaglæggelse af danske skibe. Herpå svarede regeringen den 4., at tungtvejende politiske hensyn ikke havde tilstedt at lade Flensborgs kommercielle interesser være de afgørende ved nævnte forordnings udstedelse. Alligevel nærrede regeringen den forventning, at Flensborgs handelsstand „vil bære den nuværende tilstands uundgåelige skavanker med et tålmod, der nogenlunde turde svare til den beredvillighed, med hvilken der fra alle dele af landet bliver bragt fædrelandets sag de største ofre“.

Dagen efter handelsforeningens første henvendelse udgik fra den en ny, sendt til den provisoriske gennem magistraten. Man fremsatte her det forslag, at Flensborg blev erklæret for en neutral havn, ligesom det hidtil havde været tilfældet med Lybæk: Vort vel og ve, vor lykke eller ulykke, Flensborgs fortsatte beståen eller undergang vil afhænge af, om den provisoriske regering går ind på forslaget. Krigen havde bragt grænseløs ulykke over byen. — Magistraten anbefalede ved sin fremsendelse af forslaget, at der så vidt gørligt toges hensyn til det. Jeg skal her nævne, at et forslag om Flensborg som neutral by allerede var blevet fremsat af den svensk-norske konsul i byen G. Munck af Rosenschöld et par dage før slaget ved Bov. Han fik af sine foresatte reprimande i den anledning, men bemærkede hertil, at hans forslag blot var en „from önskan, att den (byen) måtte skonas och ett försök att bidra till partiernas lugnande i staden“.

Naturligvis gik den provisoriske regering ikke ind herpå. Vel miskendte den ikke, hedder det i dens svar, krigens beklæ-

gelige følger for byen, men den måtte alligevel beklage, „når denne by i håb om materielle fordele bestræber sig på at indtage en tvivlsom stilling til landets bevægelse og Danmarks fjendtligheder, en stilling, der turde være egnet til netop at nære falske forudsætninger og håb hos fjenderne og således bidrage til at forlænge krigstilstanden, medens en afgjort åben tilslutning til fædrelandets sag vilde kunne fremme fredens hurtigere komme“. Svaret henviste i øvrigt til, at ved fredens afslutning vilde der blive taget hensyn til de byen ved fjendtlig vold tilføjede tab! Denne veksels på fremtiden har de realistiske flensborgske handelsmænd næppe følt større lyst til at diskontere.

Denne i Flensborg fremherskende stemning: frygt for krig og ulyst til at have noget med „det almindelige tyske nationalanliggende“ at skaffe udgør baggrunden for de alvorlige indgreb, som den provisoriske regering først i maj gjorde i byens kommunale selvstyre: udnævnelsen af en overpræsident og af en politisk politimester.

Udnævnelserne fandt sted 6. maj. Til interimistisk overpræsident udnævntes amtmanden over Gottorp amt, baron Fr. N. A. L. v. Liliencron, medens en søn af den gamle general Aug. Krohn, Friedrich Clairant von Krohn, blev konstitueret som politimester ved siden af Niemann. Initiativet til forandringerne i Flensborg blev taget af Bremer. Fra ham foreligger der en længere skrivelse til den overordentlige regeringsfuldmægtige F. C. F. Jacobsen om forholdene, en skrivelse, der er udateret, men efter sit indhold at dømme må ligge forud for udnævnelserne.

Bremer har, hedder det her, for nylig været i Flensborg og er derved desværre blevet bestyrket i den opfattelse, „at en stor del af den derværende befolkning, af magistrat og deputerede og med dem de fleste mere ansete købmænd, endnu fastholder en sådan indstilling, der ikke blot ikke yder vor sag nogen fremme, men muligvis kan blive farlig for os ved eventu-

elle fjendtlige operationer mod Flensborg“. Det afgjort slesvig-holstenske parti i byen fremstår endnu til en vis grad som det underkuede og kan ikke vinde indflydelse på de offentlige anliggender. I det mindste søger magistrat og deputerede i forbindelse med de mere ansete købmænd at holde det nede. Det gælder derfor om at tage alvorligere forholdsregler i anvendelse imod den flensborgske befolkning.

Bremer foreslår først at fængsle forskellige dansksindede, bl. a. købmand Jochimsen, der har haft den frækhed ikke at forsvinde sammen med de danske tropper! Dernæst mener han, at man skulde tilforordne magistraten en overordentlig regeringsbefuldmægtiget eller sætte ham i spidsen for den, selv om det kunde være vanskeligt at finde en passende mand hertil. „Magistraten bevarer, skriver han, navnlig gælder dette de tre lærde medlemmer, en vaklende holdning, der er uforenelig med vor sag“. Men nævnte tre medlemmer kunde dog for administrationens skyld ikke undværes. Videre ønsker Bremer, at broskriver Christian Hansen straks skal afskediges fra sin stilling, at agent Jensen fjernes fra magistraten, at de tre korps: Christiansgarden, Frederiksgarden og St. Hans Skyttegilde, som i deres helhed har vist sig dansksindede, opløses, og at det samme sker med sikkerhedsvagten, der bør erstattes af en vagt, ledet af afgjorte slesvig-holstenere. Endelig forelægger han udkast til en i „en alvorlig tone“ holdt proklamation til flensborgerne, thi de lever stadig i „stor forblændelse“.

5. maj anmodede den provisoriske regering Liliencron om dagen efter så tidligt som muligt at indfinde sig til en tjenstlig konference i Rendsborg. Her må altså det nærmere vedrørende hans udnævnelse og beføjelser være blevet aftalt. Udnævnelsen begrundes med, at det af magistratsmedlemmerne i den sidste tid udviste forhold og hele byens tilstand har gjort ekstraordinære forholdsregler påkrævet. Som overpræsident forsynedes Liliencron med en udførlig instruktion på 12 paragraffer, af hvis indhold følgende skal anføres. Der overdroges

ham overopsynet med byen og alle dens forhold, og han skulde våge over, at bykollegierne samt alle embeds- og tjenestemænd opfyldte deres pligter mod „landet, landsregeringen og byen“. For at opretholde orden og ro kunde han i nødsfald rekvirere militær bistand. Han var berettiget til at deltage i alle møder, som magistraten holdt enten alene eller sammen med de deputerede, og hans stemme gjorde udslaget, om stemmerne stod lige. Men selv afgørelser, truffne med stemmeflerhed, stod det i hans magt enten at henvise til fornyet overvejelse eller at indbringe for højere instans, ja i påtrængende tilfælde kunde han provisorisk træffe de efter hans skøn påkrævede forholdsregler. De bestillingsmænd, som det tilkom magistraten at udnævne, skulde approberes af ham, og evt. kunde han kræve andre personer foreslåede. Endelig fastsloges i den sidste paragraf, at han var berettiget til at suspendere embedsmænd og i stedet interimistisk indsætte andre egnede personer. Det var således særdeles vidtgående beføjelser, der blev den nye overpræsident til del.

Samme dag, som udnævnelsen skete, skrev Jürgen Bremer et længere brev til Liliencron for nærmere at sætte ham ind i forskellige forhold. Således opregnede han flere flensborgere, der var slesvig-holstensksindede. Først den rige købmand C. D. Birck, om hvem han dog siger, at han er „noget ængstelig“, dernæst besidderen af jernstøberiet i St. Jørgen, Nic. Jepsen, „en forstandig, helt igennem redelig og åben mand“, men ikke just af udpræget politisk indstilling. Derimod er Walther, ejeren af papirmøllen, både tilforladelig og afgjort slesvig-holstener, skønt „noget forvirret i sin talemåde“. Med god samvittighed har Bremer sikkert kunnet anbefale sin hidtidige skriver, Hansen, til sysselsættelse hos Liliencron.

I brevet udtaler Bremer sig desuden om, hvordan han tænker sig forretningerne fordelt mellem den samme dag konstituerede politimester Friedr. Clairant von Krohn og den hidtidige politimester Niemann. I instruktionen for Krohn er der, skri-

ver han, herom kun gjort en antydning, idet det overlades Liliencron at træffe de nærmere bestemmelser. Bremer — og den provisoriske regering — mener, at Niemann må kunne fortsætte som rådmand, medlem af fattigkommissionen m. m. m., medens Krohn kun skal have overdraget det politiske politi og sikkerhedspolitiet i snævrere forstand: „Man vil, tror jeg, uden betænkelighed kunne lade Niemann beholde de funktioner, i hvilke der ikke behøves nogen energisk virksomhed for landets ro, og i hvilke der ikke kan befrygtes nogen konflikt med de dansk-sindede eller de neutrale“. Det er en ret ejendommelig, men ganske karakteristisk afgrænsning af en politimesters virksomhedsområde.

I overensstemmelse med Bremers bemærkninger meddelte Liliencron nogle dage senere Niemann og Krohn, at den sidste foreløbig udelukkende skulde tage sig af det politiske politi, navnlig de påkrævede undersøgelser, og af arbejdet med at opretholde orden og sikkerhed. Niemann var meget utilfreds hermed og hævdede overfor den nye overpræsident, at en konstitueret og en virkelig politimester ikke kunne bestå ved siden af hinanden. Men det kom de faktisk til i den følgende tid, selv om forholdet naturligvis medførte en del rivninger. Til den nye politimesters disposition stilledes foreløbig 2—3 „duelige“ individer og specielt den slesvig-holstenske, tidligere omtalte rådstuebetjent Lohse.

Forslaget om en i „en alvorlig tone“ holdt proklamation til flensborgerne realiseredes ved en trykt henvendelse fra den provisoriske regering af 6. maj. Den fremkom først i Schleswig-Holsteinische Zeitung, derefter den 10. maj i Flensburger Wochenblatt, hvorved den kom til den brede flensborgske befolknings kundskab. Det var en temmelig skrap salve. Det konstateres i begyndelsen, at selv om mange indbyggere under den danske besættelse havde holdt fast ved „landets sag“, havde en stor del dog desværre vist sig dels vankelmodig og ubesluttsom, dels fjendtlig mod „den gode sag“. Enkelte havde endda

gjort sig skyldige i forræderske forbindelser med „fjenden“. Også efter „befrielsen“ havde magistraten miskendt sin stilling på så beklagelig en vis, at det havde været nødvendigt at sætte embedsmænd, udstyrede med overordentlig magt, i spidsen for forvaltningen, indtil der var skabt en bedre tilstand. I proklamationen rettes derpå en alvorlig henstilling til flensborgerne om at opfylde deres statsborgerlige pligter. Enhver forbindelse med fjenden er forbudt og kan straffes med døden. Den provisoriske regering forventer, navnlig af magistrat og deputerede, „en beslutsom og aktiv medvirken for landets sag (die Landes-sache), for hvilken der fra de fleste dele i vort land beredvilligt og med glæde bliver bragt de største ofre fra kommuner og enkeltpersoner og særlig også fra handelsbyer [!]; den forventer, at byens indbyggere ikke ved en smålig og ensidig seen tilbage på en misforstået lokalinteresse lader sig afholde fra at tage del i fremme af det almindelige vel“. Regeringen lover til gengæld at befordre handelsinteresserne, også ved den forhåbentlig snarlige fred.

Liliencron havde i et møde af bykollegierne den 8. maj præsenteret sig selv som overpræsident og Krohn som konstitueret politimester. I en beretning den følgende dag til regeringen omtaler han, at han har sat sig i forbindelse med borgmester Callisen, men at der først næste dag vil finde magistratsmøde sted. Det kunde ikke ske den 9., da der denne dag var valg til nationalforsamlingen i Frankfurt. Før magistratsmødet kunde han jo intet sige om, hvorvidt og hvilke medlemmer af den der vilde søge deres afsked. Til ovennævnte proklamation havde allerede en del fået kendskab ved dens fremkomst i Schleswig-Holsteinische Zeitung, og den havde fremkaldt „en temmelig irriteret stemning“. Til slut onitalte Liliencron, hvad der lå af militær i Flensborg: et batteri, en eskadron dragoner og en meklenborgsk gardebataillon. Man burde, mente han, snarere øge end mindske militærets tal og desuden hyp-

pigt udskifte det, da mange indbyggere prøvede på at demoralisere tropperne.

Om valgene til Frankfurt den 9. forekommer der i Liliencrons beretning den karakteristiske ytring, at der „dog har indfundet sig temmelig mange vælgere“. Hans forventning om, at flensborgerne vilde deltage i disse valg, har ikke været stor. Etatsråd Karl Francke valgtes til deputeret for 3. distrikt med henved 900 stemmer, hvoraf en tredjedel skal være kommet fra Flensborg. I en dagbogsoptegnelse af en tysksindet flensborger hedder det: Francke vælges „af få“. „De fleste indbyggere forholder sig passive“. Den svenske konsul i Flensborg, Munck af Rosenschöld, udtaler i en skrivelse til sine regering 17. maj, at der findes 3 partier: et vil tilbage til Danmark, det andet fuldkommen forening med Holsten, det tredje ganske vist forening med Holsten, men ikke at Slesvig skal høre under den tyske forbundsdag. Derfor deltog heller kun 300 i valgene til Frankfurt, uagtet Flensborg havde ca. 3000 valgberettigede.

Dagen efter valget, den 10. maj, gav Liliencron, som han indberetter, magistraten klar besked om dens „beklagelige misken-delse af dens stilling“. Underholdningen var, siger han, noget ensidig, da de for største delen tav. Men han mener dog at kunne konstatere, at de ønskede at fortsætte deres virksomhed, hvad også deputeretkollegiet indtrængende nærrede ønske om. Han føjer til, at han endnu ikke kan opgive håbet om at vinde Flensborg for „landets sag“, nævner den i byen herskende pengeforlegenhed og fremhæver, at kunde man ved leveringer til hæren tage hensyn også til den flensborgske håndværkerstand, vilde det utvivlsomt gøre et godt indtryk.

Liliencron omtaler endvidere i denne beretning, at deputeretkollegiet formodentlig vil fremkomme med en henvendelse for at opnå en slags „Ehrenrettung“ for magistraten. I et møde samme aften, hvor 21 deputerede var til stede, besluttedes det også at indgive en sådan henvendelse til den provisoriske regering. Den mundede ud i det ønske, at regeringen

på egnet vis vilde modificere bestemmelsen af 6. maj om ansættelsen af en overpræsident og suspension af politimester Niemann samt fremfor alt udstede en anderledes beroligende proklamation til byens indbyggere. Dette ses dog ikke at være sket. At de deputerede stærkt har ønsket, at den gamle magistrat fortsatte, er givet.

Nogle få dage senere kommer Liliencron i et par skrivelser til regeringen udførligt ind på de flensborgske tilstande. Den ene omhandler særlig de økonomiske forhold, indkvarteringen, bykassens tilstand og den også hos private rådende mangel på kontante penge, følger af krigen og den standsede handel. „Men en lige så slem fjende som virkeligheden er den hos mange her rådende modløshed og ængstelighed. Jeg er fuldkommen overtydet om, at megen kapital blot skjuler sig, men jeg ved i det mindste endnu ikke noget råd til at få den frem“. Han tilråder bl. a. at hjælpe byens kasse med en mindre sum.

I den anden skrivelse går Liliencron ind på den herskende politiske stemning, som han finder, det vil tage meget lang tid at ændre. „Ved hjælp af den med stor hårdnakkethed udbredte og nærede bekymring for skadelige materielle følger for handel og skibsfart har et talmæssigt ellers ikke meget betydeligt parti mellem de mere ansete indbyggere skaffet sig en meget skadelig indflydelse på den lavere klasse af alle af skibsfarten levende og for skibsbygningen arbejdende håndværkere og arbejdere tillige med deres familie og omgangskreds („Anhang“). Disse folk, der er lige så uegnede til enhver højere opfattelse af forholdene som utilgængelige for fornuftgrunde, vil ikke blive grundig omvendt fra deres vildfarelse, før freden er tilkæmpet, og det da viser sig, at de nærede bekymringer er ubegrundet. Dertil kommer, at de fædrelandets sag hengivne indbyggere gennem årelang undertrykkelse er gjort helt forknytte (völlig eingeschüchtert), medens det ildesindede parti stadigvæk er meget virksom for fortsat at holde publikum i spænding og frygt ved en utvivlsomt tilsigtet udspreddelse af de mest løgnagtige rygter“.

For at modvirke sådanne havde Liliencron udstedt en den 10. dateret offentlig bekendtgørelse og henviste desuden til den politiske politimesters bestræbelser i samme retning. Arbejdet med at opspore og aflive — eller i hvert fald straffe — „rygter“, der var ugunstige for oprøret, skulde i den følgende tid skaffe Krohn og hans medhjælpere rigeligt at tage sig til. — I bekendtgørelsen hedder det, at det er notorisk, at enkelte slemme flensborgere „søger ved udbredelse af falske rygter og forvanskning af kendsgerninger og forhold at arbejde hen til at fremkalde had mod enkelte personligheder hos deres medborgere, navnlig hos de lavere klasser, at føre byens og omegnens indbyggere vild m. h. t. berettigelsen såvel som styrken af her-tugdømmernes sag og at udbrede usande og falske forestillinger om følgerne af en nærmere tilslutning af byen Flensborg til Tyskland“. Ganske vist kunde man med tillid imødesee „sandhedens og rettens endelige sejr“, men alligevel vilde der dog med lovens fulde strengthed blive skredet ind mod sådanne skammelige „Umtriebe“!

Liliencron kunde desuden meddele den provisoriske regering, at han allerede havde indledt „forhandlinger“ for at få agent Jensen til at udtræde af magistraten, og at denne selv vilde søge sin afsked. Den 12. maj var Jensen blevet underkastet forhør af Krohn i anledning af forskellige af hans udtalelser, og dagen efter forhørtes han af Liliencron. Liliencron forklarede ham her, at selv om han tidligere havde erklæret at ville adlyde den provisoriske regerings befalinger, måtte han kunne sige sig selv, at ville han ikke være troløs mod sine tit og offentlig udtalte grundsætninger, kunde han umuligt tjene den provisoriske sådan, som denne måtte kunne kræve det af enhver embedsmand. Jensen erklærede sig derefter også rede til at indgive sin afskedsbegæring. Liliencron tildelte ham en alvorlig advarsel om at afholde sig fra tale og handlinger, der kunde vække utilfredshed, men afstod fra yderligere retslig undersøgelse. I henhold til afskedsbegæringen fik Jensen den 16. maj sin afsked som rådmand af regeringen.

Om forholdene under den første kortvarige slesvig-holstenske besættelse af Flensborg havde politimester Niemann kunnet fastslå, at ingen af indbyggerne var blevet underkastet politiforhør eller blevet udsat for overlast på grund af politiske anskuelser. Helt modsat formede tilstanden sig nu under den anden, langvarige slesvig-holstenske okkupation og efter Krohns ansættelse som politisk politimester. Straks ved sit komme til Flensborg forefandt han et offer, og talrige angiverier i den følgende tid, bl. a. af en noget misliebige skomager Hans Christian Hansen, leverede ham stadig nyt arbejdsmateriale.

Lørdag den 6. maj havde tømmermester Joh. Chr. Rathge og købmand Jochimsen, der begge var blandt de mere fremtrædende dansksindede, gjort sig en glad aften og nok nydt lidt rigeligt af den flensborgske grog. På hjemturen gennem gaderne, hvor det tyske militær færdedes, har de vel været noget frittalende, og Rathge skal have tilladt sig en drastisk udtalelse om, at han sk. . på det tyske forbund og det tyske militær. De tyske soldater, der havde ment at komme som „befriere,“ var, som en af dem udtrykte sig, bitre over flensborgernes „hæslige stemning“. Ikke underligt, at Rathge blev arresteret og ført til vagten, hvorfra han næste morgen sendtes til politimester Niemann, der fik ordre til at fængsle og forhøre ham. Dette hverv overtog Krohn nu efter sin tiltrædelse.

Medens Rathge benægtede beskyldningerne, erklærede Jochimsen, at han havde haft en rus og intet kunde huske. Noget fældende vidneudsagn lykkedes det ikke at fremskaffe. Den 19. maj fremsendte Krohn derefter undersøgelsesakterne til den provisoriske regering med en længere skrivelse. Som sagen stod, erklærede han, var der egentlig ikke andet at gøre end snarest at sætte Rathge på fri fod, men dette var „af politiske grunde“ foreløbig meget utilrådeligt. Begrundelsen herfor var: „Arrestanten hører ikke blot til Flensborg bys afgjort dansksindede befolkning, men udmærker sig blandt denne ved en sand fanatisk danskhed“. Denne har han ikke bare lagt for dagen før kri-

gens udbrud, men navnlig under den danske okkupation og selv efter danskernes tilbagetog. Tillige besidder han „i kraft af sin personlighed en usædvanlig anseelse hos den lavere klasse i hans næsten udelukkende dansksindede kvarter og har altid gjort sig gældende som ordfører. Lige så ønskeligt som det derfor måtte være på en eller anden måde at indlede en retssag mod ham, og lige så gavnligt som hans i sin tid skete arrestering virkede på den dansksindede befolkning, lige så fordærveligt vilde netop hans frigivelse af fængslet virke under de nuværende ejendommelige forhold i Flensborg“. Det var, fortsatte Krohn, ikke regeringen ukendt, at en del af befolkningen stadig havde bevaret en trods og en slet dulgt forbitrelse, som truede med at bryde ud i åben vold ved de første tegn på et omsving i forholdene. At vinde disse folk „ad fredens og overbevisningens vej“ for den tyske sag måtte være fremtiden forbeholdt. Hvad man for øjeblikket skulde tilstræbe, var at bryde det danske partis selvtillid og derved give „det forholdsvis ringe tal af afgjort tysksindede mænd“ magt til at drage den store mængde af neutrale og af folk, der vilde se tiden an, over til sig.

Imidlertid vilde dette „kun i ringe grad“ kunne opnås ved at indlede retsundersøgelse mod dem, som havde gjort sig skyldige i fjendtlige handlinger mod „die Landessache“. Ved en sådan undersøgelse vilde beskyldningerne mod de pågældende nemlig let vise sig som ubegrundede eller ubevislige. „Men på den anden side må man ikke miskende, hvor højst skadeligt det virker, at mænd, som stedse har indtaget en særlig fjendtlig holdning mod die Landessache, og hvis øjeblikkelige retslige fængsling blev almindelig ventet efter Flensborgs besættelse af tyske tropper, endnu går frit omkring og praler af dette overfor ligesindede“. Ud fra dette anstiller man betragtninger om den tyske sags svaghed, og den dansksindede befolkning styrkes påny i dens tro på Danmarks sejr. „Det vil derimod være tilstrækkeligt til helt at knække det danske partis mod og berøve dets modstand sin hovedstøtte, såfremt de af den almindelige opinion („die

allgemeine Stimme“) udpegede parti- og ordførere pludselig fængsles og indtil videre føres bort til et om gørligt ukendt bestemmelsessted“. Krohn indrømmede, at en sådan forholdsregel ganske vist kun kunde retfærdiggøres af „den herskende politiske nødvendighed“, men udstraktes den ikke for vidt, vilde den svare til en uomtvistelig, selv om ikke retslig bevislig „skyld“ (Verschuldigung) hos de pågældende. Arrestanten Rathge vilde i hvert fald være blandt disse, og Krohn foreslog derfor, at Rathge foreløbig blev deporteret fra Flensborg til et sted, der vilde være at bestemme.

Hvad Krohn her i sin slesvig-holstenske, revolutionære fanatisme foreslår, at altså, at uden lov og dom skulde man fængsle fremtrædende dansksindede og for at give terroren større virkning deportere dem til ukendt bestemmelsessted! Ganske rart var det i hvert fald for de pågældende flensborgere, at det territorium, den provisoriske regering havde opkastet sig til herre over, var af så forholdsvis begrænset omfang, og at det ikke også indbefattede Sibirien.

Overpræsident Liliencron, gennem hvem Krohns forslag blev tilstillet den provisoriske regering, kunde imidlertid ikke helt slutte sig til det. Han fandt, at det at berøve flensborgere deres frihed, „blot fordi de er mistænkte af deres medborgere eller hadet eller frygtet af disse, forekommer mig at være en, selv om også hensigtsmæssig, dog meget betænkelig forholdsregel“. Om det foreliggende tilfælde — tømmermester Rathge, „et her meget berygtet og frygtet menneske“ — bemærkede Liliencron, at af de tre mod ham fremsatte beskyldninger var kun den ene: en drastisk udtalelse om „den tyske frihed“ beviset, men næppe strafbar. De to andre kunde for tiden ikke bevises, da vidnerne, nogle soldater, var draget bort. Men han anså det dog for forsvarligt foreløbig at holde Rathge i undersøgelsesarrest. Det vilde rigtignok være godt, om man kunde anbringe ham andensteds end i Flensborg, men hvordan lod det sig gøre, da en fortsat undersøgelse jo eventuelt måtte finde

sted i byen. At Liliencron for alvor har tænkt sig undersøgelsen fortsat, er usandsynligt, men han har ment, at en henvisning hertil kunde anvendes som en slags begrundelse for vedblivende at holde Rathge indespærret.

Trods Liliencrons betænkeligheder overfor den politiske politimesters forslag gik den provisoriske regering ved skrivelse af 26. maj blankt ind på dette. Den billigede, at ikke blot Rathge, men også de andre af „die allgemeine Stimme“ som partiledere i dansk interesse udpegede individer foreløbig fjernedes fra Flensborg, transporteredes til Rendsborg og her afleveredes til politiet. Ved udførelsen heraf skulde der udfoldes al mulig forsigtighed og konduite. Et par dage efter blev Rathge derpå afleveret til politiet i Rendsborg. Som det fremgår af et brev fra omkring midten af juni fra politimesteren i Rendsborg, fik denne ved afleveringen overhovedet ingen besked om grunden til, at han havde at modtage den nye arrestant. En begrundelse var heller ikke så let at formulere, lettere var det i hvert fald at tie.

Men det så godt begyndte værk ventede på fortsættelsen, ventede på, at „den almindelige stemme“ skulde udpege de flensborgere, der havde at gøre Rathge selskab. Mærkeligt nok varede det en 3 ugers tid, før Krohn skred til at optage de vidneudsagn, der blev grundlaget for fængslingen den 29. juni af 5 fremtrædende flensborgere, hvoraf dog kun de 4 deporteredes til Rendsborg. Udsagnene fremskaffedes fra i alt 16 indbyggere, der efter Krohns påstand var uberygtede og af anerkendt retskaffenhed. Det får være, hvad det vil, men fra Krohns standpunkt set fortjener måske nok deres tysksindethed og villighed til at tjene som redskaber ved deres medborgeres fængsling anerkendelse. Nogle af dem stammede fra Holsten eller Tyskland. Disse 16 udgjorde „den almindelige opinion“ (die allgemeine Stimme).

Læser man disse vidneudsagn igennem, slår det én, i hvor høj grad bestemte kendsgerninger savnes. Sådanne behøvede

Krohn heller ikke. Det var til hans brug nok med almindelige udsagn om, at de pågældende var ansete som særlig dansk-sindede. De 5, der fængsledes, var købmand Paul Hansen, broskriver Christian Hansen, også kaldet jernbane-Hansen på grund af hans før omtalte interesse for projektet om en tværbane Flensborg—Husum, hjulmager Kruse, værten fra rådhusvinkælderen M. H. Kayser, der for øvrigt stammede fra Bremen og havde været underofficer ved det oldenborgske infanteriregiment, samt Hans Hansen Meng, født i Haderslev, som var fuldmægtig i bysekretariatet i Flensborg.

Om Paul Hansen udtaler et af vidnerne, at han skal have sagt til flere Angelbønder, som var tilsagt til kørsler, at de var tåber, når de adlød den provisoriske regerings befalinger. Desuden skal han tale meget i dansk retning i Borgerforeningen, „i hvilken forening overhovedet anførerne for det danske parti i den grad førte det store ord og daglig gav luft for deres sindelag, at det for tysksindede næppe var til at udholde længere at færdes i dette selskab“. Nå, de tysksindede måtte, synes man, kunne trøste sig ved, at de jo havde deres egen forening: Casino, men menneskene er nu engang ikke særlig lette at stille tilfreds.

M. H. Kayser har vi tidligere hørt om på grund af den andel, som det blev påstået, han havde i de slesvig-holstenske soldaters dårlighed under Bov-slaget. Han lader „sikkerlig“, hedder det i et udsagn, ingen lejlighed gå fra sig til at skade den tyske sag, når han kan gøre det uden fare, thi han er meget forsigtig! Han læser, siger et andet vidne, højt for sine gæster de artikler i aviserne, der angår den slesvig-holstenske sag, og knytter altid hertil hånende og spottende bemærkninger om den tyske sag. De tysksindede undgår derfor efterhånden at komme i hans lokale, og kommer en enkelt der endnu, tør vedkommende ikke vove at give udtryk for sit sindelag overfor andre. Heller ikke her var den trøst åbenbart tilstrækkelig for de tysksindede, at der fandtes talrige andre beværtninger i Flensborg end Kayser.

Hans Hansen Meng skal både i Borgerforeningen og på gaden, overalt hvor man kommer i snak med ham, skælde ud på den provisoriske regering og søge at fremkalde utilfredshed med dens bestemmelser. Og Christian Hansen og Kruse er kendte nok som førere for dansksindede småfolk, de kan træffes i en kreds af sådanne og talende ivrigt til dem. Kruse er ikke blot fanatisk dansksindet, udtaler et af vidnerne, men virker, hvad der er den ganske by bekendt, for den danske sag, hvor han kan. Da magistraten „erklærede sig“ for den provisoriske regering, skældte han voldsomt ud — det passerede i rådhusvinkælderen — og larmede sådan op, at andre måtte påbyde ham at forholde sig rolig.

Fængslingen af de nævnte 5 flensborgere skete som sagt den 29. juni. Der hersker, skrev Liliencron samme dag til den provisoriske regering, stor ophidselse i byen i den anledning, og han havde haft besøg af en deputation, som havde ønsket de fængslede frigivne mod at stille kaution for deres forbliven på stedet. Dette havde han afvist. „De ildesindede skal nu have til hensigt i aften at rotte sig sammen for på voldsom vis at give udtryk for deres vilje, og derfor vil man eventuelt blive nødt til at opretholde ordenen ved militær hjælp“. Der fandt også samme aften opløb sted, men det kom ikke til større uroligheder. Næste morgen transporteredes Kayser, Meng, Christian Hansen og Kruse til Rendsborg. Derimod fik Paul Hansen, hvis hustru var alvorligt syg, på familiens bøn lov til at forblive i fængslet i Flensborg, skønt Krohn nærmest holdt på, at han alligevel skulde transporteres væk. Da senere undersøgelser viste, at Paul Hansen var uskyldig i den mod ham rettede klage over at have ophidset bønderne, fandt Krohn, at nu burde han sendes til Rendsborg! Der var ikke længere noget at undersøge, hvorfor der ingen grund var til hans forbliven i Flensborg. Til trods herfor blev Paul Hansen ikke deporteret. Sidst i juli blev han løsladt med at underskrive en erklæring bl. a. om, at han vilde undlade al tale og handlen, der var egnet

til at vække utilfredshed med den provisoriske og de „til varetagelse af hertugdømmernes rettigheder“ truffne foranstaltninger. Det tilkendegaves ham, at man vilde holde øje med ham, og forbrød han sig mod de givne pålæg, vilde han på ny blive fængslet.

Om de skete arrestationer og påfølgende deportationer siger Liliencron i et brev få dage senere, at om ikke alt skuffer ham, har de virket „meget godt“. En dansksindet købmand kom også samme dag, fængslingen skete, forskrækket til en af politibetjentene og bad denne meddele Krohn, at han aldrig igen vilde udtale sig om politiske sager! Det havde han heller ikke gjort de sidste 8 dage. Han havde ganske vist ved middagstid (altså den 29.) været blandt de ved rådhuset sammenstimlede, men ikke sagt noget, heller ikke sådan som de andre råbt hurra for Callisen — det var vel at betragte som en demonstration mod Krohn — men han var gået rolig hjem. Han var ikke dansker, men slesviger, han kunde blot ikke slutte sig til slesvig-holsternerne. — Da der senere bliver tale om at lade de deporterede komme hjem, fremhæver Krohn, hvilken overordentlig værdi den truffne forholdsregel havde haft: Det var ikke alene det, at de borttransporterede var hindrede i at virke til skade for die Landessache, „men det uventede i denne forholdsregel og dens ubestemte betydning har ikke undladt at skræmme den dansksindede befolkning“. Og hvilken virkning havde det ikke haft i den følgende tid bare at true med transport til Rendsborg!

Slet så begejstret for forholdsreglen var politimesteren i Rendsborg ikke. Den 5. juni havde denne ladet optage forhør over Rathge af „formelle grunde“ og med risiko for at besværliggøre „opnåelsen af det materielle undersøgelsesformål“, da der manglede enhver basis for forhøret. Rathge var nemlig blevet afleveret til det rendsborgske politi uden nogen „species facti“, udtaler politimesteren; vi andre vilde sige uden begrundelse. At Rathge var dansksindet, har politimesteren jo nok kunnet fatte. Nogen forholdsordre havde politimesteren heller

ikke fået fra den provisoriske regering. I forhøret erklærede Rathge beskyldningerne mod ham for usande, men indrømmede tidligere at have været kongeligssindet, hvad der imidlertid var hørt op, da overmagten nu var på tyskernes side! Har Rathge virkelig fremsat denne udtalelse, må den forklares ud fra hans ønske om at komme hjem til kone, barn og forretning. At han ikke ændrede politisk overbevisning, vil vi se af de senere be-
givenheder.

Nogen iver efter at få optaget forhør over de fire den 30. juni deporterede flensborgere viste den provisoriske regering så vist ikke. Først den 24. juli bestemte den, at der skulde afholdes forhør dagen efter. De fængsledes udtalelser præges naturligt nok i større eller mindre grad af deres længsel efter at komme hjem til koner, børn og virksomhed. De har sikkert ikke anset det formålstjenligt for dette ønske at fremhæve, hvad de måtte have virket i den danske sags interesse.

Således erklærer Kayser, at han ganske vist ingen sinde har lagt skjul på sit danske sindelag, men han har aldrig virket i denne retning. Han ønsker at komme hjem og vil i så fald afholde sig fra al politik. Meng benægter forskellige ham til-
lagte tyskfiendtlige udtalelser, vedgår, at han aldrig har stukket sit danske sindelag under stolen, men han har aldrig i handling bevist det („nie bethätigt,“). Hans kone er svagelig, de har 3 børn, og han ønsker at komme hjem. Et indtrængende ønske herom nærer også broskriver Christian Hansen, der tilbyder så eventuelt at lade sig pålægge husarrest. Han er af sindelag slesviger, specielt flensborger, men det er alt for stor en ære at anse ham for hovedfører for de dansksindede og tillægge ham indflydelse på disse. At enkelte personer undertiden kan have samlet sig om ham for at drøfte dagens hændelser med ham, vil han ikke nægte.

Kruse vil selvfølgelig også helst hjem. Han anfører, at siden „anerkendelsen“ af den provisoriske regering har han ikke en eneste gang været på værtshus og ikke agiteret for sine an-

skuelser. I øvrigt spores tydeligt gennem forhørsreferatet hans djærve, fyndige røst. „Han er ikke slesvig-holstensksindet og siger sin mening lige ud“. Han har opponeret ivrigt mod Flensborg magistrats anerkendelse af den provisoriske regering; „denne ret har han haft som borger, thi folket behøver intet formynderskab lige over for fyrsten“.

Få dage efter det optagne forhør sendte den provisoriske regering det til Liliencron og udbad sig en erklæring om, hvorvidt særlige grunde talte imod at gå ind på den af Rendsborg politi foreslåede og af de deporterede selv indstændig ønskede transporterung til deres hjemsted. Kunde man ikke nøjes med, når fangerne atter var afleverede til Flensborg politi og løsladte, så at stille dem under polititilsyn?

Så surt et æble kunde Krohn ikke fortære på engang. I sin erklæring først i august udtaler han, at da han affattede sin skrivelse 19. maj, gik han ud fra, at Slesvigs statsretlige forhold i løbet af nogle uger vilde være i den grad stabiliseret, så man kunde se bort fra „denne ligesom fra mangel anden overordentlig forholdsregel“. Dette var jo nu ikke sket, men kunde den trufne forholdsregel erstattes med en lige så god? At løslade samtlige fanger vilde sikkert have en meget uheldig virkning, lokaløvrigheds autoritet vilde svækkes og de dansksindedes mod i høj grad stige. Han foreslog derfor, at man nøjedes med at transportere Christian Hansen og Kayser tilbage til Flensborg og frigav dem på nærmere af politiet fastsatte betingelser. De tre andre vilde han ikke have hjem, men måske kunde de interneres i en eller anden mindre holstensk by.

Liliencron, som anbefalede Krohns forslag, bemærkede, at forholdsreglen hovedsagelig havde sigtet til at bryde det herværende dansksindede partis „frække trods“ ved at skabe frygt for en lignende skæbne. Dette formål var nået. Men løslade dem alle var for meget. Nogle af dem var også i den grad frygtede i Flensborg, at alene deres tilstedeværelse der vilde gøre et temmeligt nedslående indtryk på forskellige. — Den provisoriske

regering fulgte Krohns forslag, hvorpå Christian Hansen og Kayser frigaves mod løfte om at afholde sig fra enhver virksomhed i dansk retning. Med diligencen ankom de den 14. august atter til Flensborg og meldte sig hos politiet for at få besked om, hvordan de fremtidig havde at forholde sig.

Den 26. august sluttedes der i Malmø en 7-måneders våbenstilstand mellem Danmark og Preussen på Tysklands vegne. En af bestemmelserne i denne overenskomst gik ud på, at alle krigs- og politiske fanger skulde fra begge sider frigives uden ophør eller forbehold. Der var således al anledning til at få afviklet den ekstraordinære foranstaltning med deportationerne. Jürgen Bremer spurgte også i et brev af 28. august Krohn, om de tre endnu fængslede flensborgere ikke kunde løslades på visse nærmere betingelser. Krohn svarede for så vidt imødekommende herpå, idet han erkendte, at der måtte ske en forandring i de fængsledes stilling, „da det bedst egnede tidspunkt for deres frigivelse, landets fuldstændige befrielse, synes at være rykket ud i en for fjern fremtid“. Den 8. september fik Hans Hansen Meng besked om at vende tilbage til Flensborg og der melde sig hos Krohn for af ham at få betingelserne at vide for hans ophold der. Og endelig den 21. sept. kunde den først deporterede, den „meget berygtede og frygtede“ Rathge, vende hjem til Flensborg, hvor hans blotte tilsynekomst vel allerede har virket nedslående på nogle af de slesvig-holstenere, der havde haft en finger med i spillet ved hans deportation. Rathge var den sidst løsladte, idet hjulmager Kruse allerede tidligere (omkr. 10. sept.) undveg fra arresten og over Flensborg begav sig til Sønderborg, hvorfra han drog til København for aktivt at give udtryk for sit danske sindelag.

Ved omtalen af, hvorledes de sidste af de deporterede flensborgere slap bort fra Rendsborg, er vi gået lidt ud over den tidsgrænse, som er sat for dette kapitel. Vi vender os igen til tiden kort efter de nye slesvig-holstenske autoriteters indsæt-

telse for at fortælle om en række andre udslag af disses kamp mod de dansksindedes „frække trods“ — eller om divergenser med bystyret, selv om dette principielt var villigt til at føje sig efter magthaverne. Først skal dog nævnes en længere beretning fra slutningen af maj, i hvilken overpræsident Liliencron overfor den provisoriske regering gav udtryk for sit syn på de flensborgske forhold.

Liliencron og Krohn havde, da beretningen indsendtes, virket to-tre uger, men Liliencron mente ikke at kunne konstatere nogen væsentlig forandring i forholdene. Nok var det lykkedes at gøre nogle personer, der tidligere drev deres uvæsen temmelig åbent, mere stille og forsigtige, men mon de ikke alligevel hemmeligt vedligeholdte og søgte at fremme et overfor „die Landessache“ fjendtligt sindelag? Herpå tydede de stadig opdukkende rygter om forventede angreb af danskerne. Hos de „velsindede“ savnede man stadig, at de ikke afgjort trådte i brechen for deres overbevisning, og der rådede hos det store flertal en beklagelig ængstelighed og halvhed. „Flertallet af de højere stående indbyggere hører til de handlendes og fabrikanternes stand, og denne har, ganske vist med mange så meget mere ærefulde undtagelser, i den grad vendt alle sine følelser mod de materielle interesser og lader sig i så høj grad beherske af de ydre forholds tryk, at ingen anden følelse kan måle sig dermed (dagegen aufkommen); næsten almindeligt råder en stor modløshed, og de flestes eneste hjertensønske er fred, fred for enhver pris“.

Det siger sig selv, fortsatte Liliencron, at såfremt det overhovedet er muligt at ændre et så småligt sindelag, der er blottet for ethvert højere sving, vil det dog ikke kunne ske let og hurtigt. Det stadige omkvæd lyder, at handelsforbindelserne med Danmark nu engang er ødelagte, og at de ikke vil kunne knyttes igen på samme vis. Heroverfor nytter det ikke at henvise til, at det ikke er nationale sympatier, men gensidigt behov, som betinger handelen, eller at pege på en eventuel fortsættelse af

personalunionen. Nye handelsforbindelser tiltror flensborgerne sig ikke at kunne opdyrke. — Noget forbedret mod forhen var alligevel stemningen efter manges mening, anførte Liliencron. Således var en koncert bleven ret talrigt besøgt, som de i Flensborg garnisonerede brunsvigere havde givet i Marieskoven. Tilhørerne vovede endog at applaudere, da musikken spillede „Schleswig-Holstein . . .“. Handelen var også tiltaget noget. Den i det hele dog temmelig pessimistiske beretning endte Liliencron med det hjertesuk, at en overpræsident, der boede til leje i nogle værelser, som de nu engang var til at få, og uden familie og uden egen husholdning ikke hos flensborgerne kunde skabe det ønskelige indtryk af soliditet. — Krohn havde i øvrigt heller ikke sin familie hos sig i Flensborg.

Straks fra sin tiltrædelse som politisk politimester fik Krohn hænderne fulde med sager, der hørte under hans virkeområde, og han var besjælet af iver efter at få det mest mulige ud af dem. Det kom heller ikke til at skorte på angiverier, thi, som en af angiverne skrev til Krohn: skønt fjende af angiveri blev ens tyske gemyt dog tit alt for indigneret over danske propagandamageres virksomhed! Som flittig angiver er allerede ovenfor anført skomager Hans Christian Hansen. En række af sagerne endte med, at de pågældende flensborgere sattes under polititilsyn, og at de morgen og aften, eventuelt også middag, måtte melde sig på politikontoret. Det kaldte flensborgerne at „gå til appel“. Blandt de første, hvem dette blev pålagt, var købmand Jochimsen, der midt i maj måtte møde til forhør vedrørende sin og Nis Hanssens rejse til Husum efter de danske troppers indtog i april (sml. s. 128).

En af byens mere fremtrædende tysksindede var oliemøller Nane Jürgensen. Om ham gik det rygte, at han skulde have nedsat sine arbejderes dagløn og desuden ytret, at så snart tyskerne havde sejret, skulde alle arbejderes dagløn i det hele taget nedsættes til 8 sk.! Rygtet var velegnet til at styrke den dansksindede arbejderbefolkning i dens sindelag. Jürgensen

klagede til Krohn, men forhørene førte ikke på sporet af op-havsmanden. En erklæring om rygtets løgnagtighed lod Jürgensen indrykke i Flensburger Wochenblatt for 13. maj.

Hvor flensborgere af forskelligt sindelag boede i hus sammen, kneb det stundom med fordrageligheden. I den tysksindede købmand Th. Funkes hus boede en købmand Nicolajsen, og dennes i København fødte kommis, der var „meget fanatisk dansksindet“, ærgrede tit Funke. Da denne nu en dag — næppe af politiske grunde — gerådede i klammeri med Nicolajsens pige, kom kommissen hende til undsætning. Det endte med, at Funke (omkr. midten af maj) søgte bistand hos den politiske politimester. Kommisen fremlagde under sagen til sit forsvar et brev fra en kollega, hvori det hedder: Det gør mig virkelig meget ondt at høre, at De og Marie således er kommet i klammeri med Funke, men enhver i Flensborg kender ham, så det er slet ingen skam at komme til rådhus med ham! Nå, disse udtalelser står for den pågældendes egen regning. Sagen endte vist iøvrigt resultatløs for Funke.

Rapporteredes det, at man havde kaldt de tyske forbundstropper røvere og spitzbuber, risikerede man selvsagt også at stedes for Krohn. En maler, Johs. Friedr. Schröder, der en maj-aften — måske efter at have nydt et glas grog — stod udenfor sin ved Havretorvet beliggende bolig og politiserede, måtte i kachotten et par dage. Han vedgik at have sagt, at det tyndede ud i de i gaden ophængte slesvig-holstenske faner, og at have hævdet, at han stod under den danske konges værn. Derimod nægtede han at have bebudet russernes, svenskernes og danskeres snarlige ankomst. Det har han såmænd nok gjort alligevel, thi udsigten til hjælp fra svenskerne og russere var den trumf, som de dansksindede spillede ud ved politiske drøftelser og som modtræk til den skete tyske okkupation. En dag sidst i maj fik således skomager H. C. Hansen at vide af en dansksindet, at han hellere måtte pakke sig bort, for snart kom danskerne og 50.000 svenskere! Hansen ilede til Krohn med „nyheden“.

Det var også sidst i maj, at der opstod slagsmål blandt gæsterne i et af Flensborgs mange værtshuslokaler. Her havde destillateur Petersen, kaldet „engelske“ Petersen, der boede i „Norden“ (Flensborgs nordlige del), udbredt sig til de øvrige gæster om, at 20.000 russere var på vej for at hjælpe danskerne; yderligere havde kejseren 2 millioner russere! En tysksindet gæst ærgrede sig sådan over „disse uforskammede løgne“, som syntes at finde tiltro hos de andre, at han stemplede Petersens udsagn som løgn. Slagter Patsch bemærkede så, at her havde vi en god konge, og vi vilde ikke vide noget af „det andet skidt“ (d. e. de provisoriske). Da tyskerne derpå påstod, at vi aldrig havde haft en konge, kun en hertug, gik Patsch i sin ophidselse over dette til håndgribeligheder. Patsch' forsvar for kongen takseredes af Krohn til en større bøde.

En mere celeber sag fik Krohn at gøre med, da det i første halvdel af august berettedes, at der cirkulerede et smædedigt mod pastor Valentiner ved Mariekirken. Til trods for den loyalitetserklæring, som Valentiner afgav i april (se s. 130), lod han nemlig ret snart under den fornyede slesvig-holstenske besættelse sine tyske sympatier skinne igennem. Da han var præst for en overvejende dansksindet menighed, førte dette lidt efter lidt til et køligt forhold mellem ham og denne. Efter at ærkehertug Johan af Østrig i juni af nationalforsamlingen i Frankfurt var valgt til tysk rigsforstander, blev det bestemt, at der den 6. august skulde finde hyldingsparader sted. Disse begivenheder opflammede Valentiner til åbent at træde i brechen for den stortyske sag, og i Flensburger Wochenblatt offentliggjorde han artiklen „Politische Bekenntnisse eines Predigers in Flensburg an seine Mitbürger und an die Gemeinde“. Han dvælede i artiklen ved sin deltagelse 1817 i studentefesten på Wartburg, ved sit venskab med Uwe Jens Lornsen, ved sin tyskhed og kærlighed til Tyskland: Kærnen af Flensborgs indbyggere er tysk og taler tysk, og derfor skal Flensborg — for øvrigt „naturligvis“ også Nordslesvig — høre til Tyskland.

Som reaktion mod denne åbne bekendelse må det nævnte smædedigt opfattes. I dette blev for at bruge en udtalelse af Valentiner den ed, han havde svoret kongen, „revet ham i næsen“. Digtet, hvormod der blev indledet politiuundersøgelse 12. aug., har sikkert cirkuleret i mange afskrifter; politiet fik i hvert fald fat i 4. Forfatteren lykkedes det imidlertid ikke at komme på sporet af — trods Krohns gode vilje.

I digtet hedder det om Valentiner: Du trittst hervor ans Tagelicht — bekennest offen deinen Glauben — nun wird dir auch das Strafgericht — des Volkes jeden Zweifel rauben — und zeigen, dass es nie den Mann, — der so denkt wieder achten kann. Lige til nu, siges det i digtet, havde mange ganske vist hævdet, at Valentiner var en skurk, en ræv i præstekjole, men andre havde stadig troet, at så sort kunde ingen sjæl være eller så vanartet at glemme ed og pligt. Men nu havde Valentiner afsløret sig selv og berømede sig åbent af at have udsået oprørets frø: „Du Ausbund aus dem Höllenpfuhle“. Mod Valentiners påstand om Slesvigs tilhørighed til Tyskland bemærkede digtet: Dass Schleswig noch vor längerer Zeit — Ein Theil von Jütland ist gewesen — bis in der grausen Vorderzeit — kannst Du in jeder Chronik lesen — als Syderjütland war's bekannt — Ward später Schleswick erst genannt.

Digtet cirkulerede, som sagt, i flere afskrifter og har nok fået talrige læsere. Hos ejeren af Flensborgs Tivoli, Hohl, fandtes således en afskrift. I en angiverskrivelse fra J. C. Hennings til politimesteren omtales to personer, der formentlig vilde kunne give oplysninger i sagen. Den ene, den tysksindede købmand Asmus Schmidt, vil sikkert, hedder det, „med fornøjelse“ navngive de personer, hos hvem han har læst det. Anderledes med den anden, oljemøller Claus Andresen, hvis hus Hennings, skønt han ikke er i stand til at give noget bestemt bevis herfor, anser for sæde for mange hemmelige „Umtriebe“. Hos ham skal også den danske præst J. H. Holdt have læst det. Hennings nyttede for resten lejligheden til at rette et angreb

mod politiets underbetjente, som han påstod alle var „durchweg echt dänisch gesinnt“, højst med undtagelse af Asmussen.

I forbindelse med omtalen af smædedigtet mod Valentiner skal nævnes, at den ved St. Marie pigeskole ansatte hjælpelærer Peter Jensen lod forskellige af sine elever afskrive et dansk digt med dansk tendens, som Krohn udtrykker sig. En af pigerne huskede, da hun først i august forhørtes herom, følgende:

Kong Frederik drog til Striden
og blodig Kamp vel ud,
sin Hær var nok kun liden,
dog Danske have Mod.
Høit vifted Dannebrogen
i Kampen stolt foran,
igjennem Damp og Røgen
fast staae de danske Mænd.
Ved Flensborg har de seiret,
og drage vider frem.
Ved Slesvig er de leiret,
den By saa falsk og slem.

Digtet forekommer noget hjemmegjort. Jensen fandt det klogest at fjerne sig fra Flensborg ved begyndelsen af hundedagsferierne og siges at være gået i dansk krigstjeneste.

Vi har tidligere omtalt, at overpræsident Liliencron kort efter sin tiltrædelse fik agent Jensen til at søge afsked som rådmand (se s. 143). En måneds tid senere søgte også rådmand M. Holst sin afsked. Som grund hertil anfører han senere (i 1850), at han med sin aflagte ed i minde ikke kunde forsvare at tjene den såkaldte provisoriske regering. Liliencron anbefalede den provisoriske regering at give Holst afsked. Holst var, udtalte han, „en ægte flensborger“: politisk var han mildest talt indifferent, og administrativt udfoldede han ingen særlig virksomhed. Om man i den pågældende bydel kunde finde en bedre rådmand, var måske uvist, men sikkert vilde man ikke tabe ved et skifte, og et afslag til Holst vilde ikke være egnet

til at hidføre en fremtidig gavnligere virksomhed fra ham. Den 24. juni fik Holst derefter sin afsked.

En måneds tid senere holdtes der af bykollegierne valg for at besætte de to rådmandspladser for Marie sogn, der var ledige ved Jensens og Holsts afsked. Valgte blev købmændene H. Henningsen og Claus Schwennsen med henholdsvis 12 og 11 stemmer. Da Liliencron i begyndelsen af august indberettede resultatet, udtrykte han sin store tilfredshed med valget af Henningsen. Han er, udtalte Liliencron, „en erfaren, virksom, tysksindet og i enhver henseende agtværdig mand“; særlig energisk fandt han ham dog ikke. Mindre tilfreds var han med den dansksindede Claus Schwennsens valg. Han betegnede ganske vist Schwennsen som dygtig og forstandig, men „efter sit politiske sindelag hører han til klassen af dem, som i denne henseende lader sig bestemme mere ved deres virkelige eller formentlige fordel, og hans forbindelser med filialbanken har derfor hidtil ført ham over på dansk side“. Dog var han ikke trådt særlig frem blandt de dansksindede, og hans adfærd, mente Liliencron, havde ikke været af en sådan art, at det var betænkeligt at billige valget. Man havde desuden aldeles ingen sikkerhed for, at et nyt valg vilde give et „bedre“ udfald.

I forbindelse med disse forandringer i magistraten skal nævnes, at under den nye slesvig-holstenske besættelse tog forskellige embedsmænd i Flensborg deres afsked eller afskedigedes, fordi de ikke anerkendte den provisoriske regering. Til de flensborgske embedsmænd kan man ganske vist ikke bogstavelig henregne amtmanden over Flensborg amt, kammerherre Carl Ludwig von Warnstedt, men amtshuset lå dog i umiddelbar nærhed af byen. Ved oprørets udbrud havde Warnstedt anerkendt den provisoriske regering og begik, som han senere udtalte, mange ulovlige handlinger. Men efter Bov-slaget stillede han sig til den danske regerings disposition. Da slesvig-holsternerne atter var herrer, nedsatte de en kommission til at undersøge hans adfærd, og Warnstedt erklærede nu over for denne,

at han ikke kunde anerkende den provisoriske regering. Midt i juni fik han så sin afsked og tillige besked om at forlade Flensborg, da man fandt hans nærværelse her skadelig.

Af toldvæsenets personale i Flensborg afskedigedes flere. Først i juni meddeles det således, at kontrollør Møller har opgivet sin stilling, og at toldinspektør, kaptajn Oehl og kontrollør, kaptajn Höhling er afskedigede efter ansøgning. Sidst i juni foreslår Liliencron toldassistent Fock afskediget og desuden sendt væk fra byen, da han åbent giver udtryk for sit „bekendte fjendtlige sindelag“. Han bør sendes til Rendsborg og først efter nogle uger få lov at begive sig herfra til kongeriget. Da Fock i begyndelsen af juli erfarede, at et ophold i Rendsborg vinkede forude, foretrak han hemmeligt at flygte fra Flensborg og undslap også lykkeligt og vel til Als. Øen Als kom i det hele til at spille en stor rolle som tilflugtssted — for kortere eller længere tid — for mange flensborgere.

Det flensborgske bystyres principielle villighed til at adlyde besættelsesmyndighederne blev en god måneds tid efter okkupationen sat på en hård prøve. Den 2. juni udstedte den provisoriske regering en forordning om optagelse af fortegnelser over det 25—19-årige mandskab, der hidtil havde været fritaget for værnepligt. Regeringen agtede nemlig, meddeltes det i forordningen, at forelægge stænderne, der skulde træde sammen den 14., en lov om almindelig værnepligt og vilde så gerne fremskynde forarbejderne til denne lovs udførelse. I købstæderne pålagdes det borgmesteren at lade optage disse fortegnelser. Han skulde herved bistås af en kommission af bykollegierne, bestående af et medlem af hvert kvarter. Kvarteterne inddeltes i lægder; for hvert lægd skulde udnævnes en lægdsmand, som fik ansvaret for lægdslisternes udfærdigelse.

Det var ikke at vente, at denne forordning skulde vække nogen almindelig glæde i Flensborg. Større lyst til at opgive den hidtidige frihed for værnepligt har sikkert ikke rådet i befolkningen, og navnlig har dennes store dansksindede flertal

ikke næret ønske om at blive udskrevet til krigstjeneste mod deres fædreland. Borgmester Callisen gjorde den 10. juni overpræsidenten opmærksom på, at forfærdigelsen af lægdsregistrene vilde berede vanskeligheder. Et valgt kommissionsmedlem havde afvist valget, men der var dog fundet en anden i hans sted. Tre lægds mænd havde allerede erklæret, at de under ingen omstændigheder vilde overtage dette hverv, og Callisen mente, at navnlig i byens nordlige del vilde flere indtage samme standpunkt. Det forekom ham ugørligt heroverfor at anvende bøder og andre tvangsmidler, og han fandt, at det havde været klogere, om man foreløbig havde udsat forordningen for Flensborgs vedkommende. Han endte dog med at udtale, at nu måtte man se, hvordan man kunne få den gennemført.

Liliencron svarede, at man ikke kunde nægte at overtage hvervet som lægdsmand, og at man burde skride skarpt ind overfor nægtelser. Sagen forelagdes imidlertid den provisoriske regering, hvad der fremkaldte en længere betænkning herom af 22. juni fra Liliencron. Det hedder i denne: „Til den almindelige uvilje mod at se sig underkastet den almindelige værnepligt kommer hos mange herværende indbyggere utvivlsomt også uviljen mod at indtræde i den tyske hær, og jeg tvivler ikke om, at gennemførelsen af den pågældende forholdsregel her vil støde på stor modstand og måske fremkalde en demonstration, der ikke vil være uden betænkelighed“. Sandsynligvis må man ved skarpe bødetrusler tvinge de udpegede lægds mænd og husværterne til at opfylde deres pligter, og de vil formodentlig hellere lade sig idømme bøder end give efter. Formentlig vil de heller ikke betale bøderne, men må sidde dem af i fængslet. Man må da lade politi, eventuelt militær, medvirke for at få listerne lavede. En del militærpligtige vil formodentlig også flygte til Danmark, hvad der skal være sket i Sundeved og i Tønder amt, „hvad der har gjort et for vor sag meget skadeligt indtryk på de tilstedeværende hjælpetropper“. Det var, mente Liliencron, at vente, at når værnepligtsloven først var

blevet behandlet og udstedt, vilde forfærdigelsen af lægdsregistrene støde på mindre modstand, og han fandt ikke en udsættelse til dette tidspunkt særlig betænkelig. Det måtte også indrømmes, at Callisen, der skulde have med nævnte arbejde at gøre, havde sin tid meget beslaglagt af mangfoldige andre forretninger og krav, „hvilke han efterkommer med megen god vilje“. Det betænkelige, endte Liliencron sin beretning, bestod alene deri, at man foretog en udsættelse specielt for Flensborg af en forholdsregel, som skulde have almindelig gyldighed, og derved gav efter for den mangel på fædrelandskærligt sindelag, der også i denne henseende åbenbarede sig i byen.

Den provisoriske regering tog det hensyn til Callisens andragende, at den fritog ham for at have noget med lægdsvæsenet at gøre. Den overdrog dette arbejde til politimester Krohn med pålæg om at udføre det snarest gørligt. En udsættelse gik den altså ikke ind på. Den 8. juli udkom en provisorisk forordning om indførelse af den almindelige værnepligt, og dagen efter tilskrev regeringen Liliencron, at Krohn skulde fremskynde arbejdet med lægdsrullerne, så de var færdige inden den 24. At Krohn ikke har haft det for let med dette arbejde, ses bl. a. af en skrivelse fra ham til overpræsidenten, hvori han omtaler, at flertallet af de borgere, som udnævntes til kommissionsmedlemmer og lægds mænd, havde rejst indvendinger derimod. Han omtalte særlig den deputerede Raffenberg, der som den sande grund til sin vægring havde anført, at han var født i Danmark, hvorfor det stred mod hans følelse at hjælpe med en forholdsregel, der under de rådende forhold ligefrem var rettet mod hans landsmænd. Krohn havde derefter fortalt Raffenberg, at han af den provisoriske regering muligvis kunde vente afsked som deputeret borger. Overfor overpræsidenten anså Krohn det uforlødent nærmere at begrunde, hvor nødvendigt det var så vidt muligt også at få deputeretkollegiet udrenset for dansk-sindede medlemmer.

Om uviljen i Flensborg mod at underkaste sig den alminde-

lige værnepligt, navnlig under det slesvig-holstenske styre, vidner ligeledes nogle petitioner, der fra byen indleveredes til stænderforsamlingen, som var blevet indkaldt til den 14. juni. Petitionerne betonedede den byrde, som værnepligten vilde være for byerne, og fremsatte ønske om, at der i hvert fald ikke udstedtes en lov herom, før hele Slesvig var repræsenteret på landdagen. Med andre ord: ikke før de politiske forhold var ændrede. De flensborgske deputerede havde ikke indfundet sig ved åbningsmødet, men advokat Rønneknamp havde overrakt petitionerne, dog med en udtalelse om, at han ikke fandt sig foranlediget til at understøtte dem.

Fraværelsen af de flensborgske og af de nordslesvigske dansksindede deputerede fremkaldte i mødet den 15. et spørgsmål fra en deputeret, om stedfortræderne ikke skulde indkaldes. Der var, mente han, grund til at tro, at stedfortræderne vilde møde, da „propagandaen“ (der menes i dette tilfælde den danske) ikke havde haft samme indflydelse på valget af disse som ved valget af de deputerede. Kommissæren oplyste imidlertid, at alle stedfortræderne var indkaldte, hvor de deputerede manglede, og hvor det var sikkert, at man ikke kunde forvente deres komme; dette gjaldt specielt også Flensborg. Fra denne by kunde man imidlertid kun og muligvis vente den ene stedfortræder, købmand Jochimsen, og han havde endnu ikke vist sig. — Det skulde han heller ikke gøre, forståeligt nok i betragtning af hans hele indstilling.

Dagen før åbningsmødet havde Flensborg deputeretkollegium i øvrigt besluttet at opfordre agent Jensen og kancelliråd Schmidt til at indfinde sig i stænderforsamlingen for i denne at varetage byens interesser. Ingen af dem indfandt sig, som sagt, ved åbningen, men i mødet den 20. kom Schmidt til stede efter hidtil at have været forhindret, som der står i mødeprotokollen. I forhandlingerne deltog han imidlertid ikke aktivt, og hvordan han har stemt, kan ikke ses af den trykte stændertidende. Schmidts ganske vist lidt sene fremmøde kan siges at stemme

med, at han var forblevet i magistraten, medens agent Jensen udrensedes.

Som det var at vente, resulterede indførelsen af den almindelige værnepligt i, at mange flensborgere unddrog sig tjeneste i den slesvig-holstenske hær ved at flygte til Danmark. For Krohn blev der i de følgende måneder ikke få desertørsager at tage stilling til, og vi skal senere omtale nogle af disse. Men omkring den tid, da værnepligtsloven udkom, var fjendtlighederne mellem Tyskland og Danmark ved at afløses af våbenstilstand. Den 2. juli sluttedes der i Malmø mellem Preussen og Danmark en overenskomst om en 3 måneders våbenhvile og indsættelse af en „fællesregering“ i hertugdømmerne. Overenskomsten vakte stor harme hos slesvig-holstenerne og i Tyskland, og den blev heller ikke ført ud i livet. Men i august optoges i Malmø nye forhandlinger mellem Preussen og Danmark, der førte til konventionen af 26. august om en 7 måneders våbenstilstand og om en „fællesregering“ med Carl Moltke som præsident. Hvorledes det gik med udførelsen af denne overenskomst, skal vi se i næste kapitel.

5. Fra våbenstilstanden 26. august 1848 til fællesregeringens tiltrædelse 22. oktober s. å.

Malmøkonventionen af 26. august fremkaldte ikke ringe lettelse hos de dansksindede flensborgere. Dels hørte fjendtlighederne op, og dels var bestemmelserne om en fællesregering med Carl Moltke i spidsen gunstige for Danmark. Men konventionen vakte så stor forbitrelse hos slesvig-holstenerne og i nationalforsamlingen i Frankfurt, og den fik så utilstrækkelig støtte fra Preussen, at det ikke lykkedes at gennemføre den efter dens ånd og ordlyd. Den provisoriske regering beholdt næsten et par måneder endnu magten i hertugdømmerne, og da den så afløstes af en ny myndighed, blev dette en „fællesregering“

uden Carl Moltke, en regering, som nærmest fortsatte i oprørsregeringens spor.

Jürgen Bremer, der jo var medlem af den provisoriske regering, sendte to dage efter Malmøkonventionen et længere brev til politimester Krohn, i hvilket han bl. a., som før nævnt, berørte spørgsmålet om at give de flensborgere fri, der endnu sad fængslede i Rendsborg. Dette var også nødvendigt ifølge konventionens bestemmelser. Men brevet giver i øvrigt udtryk for, at Bremer mente, at det slesvig-holstenske politiregimente i Flensborg skulde fortsætte efter konventionen. Han opfordrede således Krohn til at forhøre mægler Struckmann, der efter et ophold i Danmark nu var vendt hjem til Flensborg, og enten sætte ham under polititilsyn eller sende ham tilbage til Danmark: „Ganske vist er Struckmann vel ikke nogen farlig person, men hans bortdragen og hans ophold i Danmark gør ham i det mindste mistænkelig“.

Men skulde politiregimentet fortsætte, var det mere ønskeligt end nogensinde at have et velegnet politipersonale. Bremer spurgte derfor i brevet: „Er det ikke nødvendigt at foretage en forandring med det lavere politipersonale? Egentlig har De vel ikke et eneste menneske, på hvilket De kan stole? Der burde dog være et par politibetjente, hvis sindelag var tilforladeligt“. Bremer endte i øvrigt med en beklagelse af, at Krohn måtte være borte fra sin familie — han havde lige fået et barn —, men han måtte indse, at han var uundværlig i Flensborg.

Som svar på disse spørgsmål oplyste Krohn, at han havde en overpolitibetjent og 6 politibetjente. Af disse sidste var kun 2 nogenledes brugbare, og alle var dansksindede, bortset fra politibetjent Lorentzen, som han derfor udelukkende anvendte. Ganske vist havde han allerede i maj fået bemyndigelse til at antage 2—3 personer til hjælp, men det havde han hidtil ikke gjort, da et par af indbyggerne havde vist sig villige til at forsyne ham med „efterretninger om herværende tilstande (altså udøve angiveri) . . . og jeg på denne måde kunde tjene mine

formål bedre end ved anvendelse af personer, der åbent stod i min tjeneste“. Da han nu imidlertid af Bremers skrivelse forstod, at man også efter våbenstilstandens afslutning vilde lade ham fungere i Flensborg, måtte han anse det for ønskeligt at gøre brug af den omtalte bemyndigelse, idet han formentlig vilde komme til at virke under langt vanskeligere forhold. Han måtte, vedblev han, betragte en fortsættelse af sin funktion som umulig, såfremt der som en følge af våbenstilstandsbetingelserne skulde ske en forandring i regeringsprincipperne. Men han hengav sig med så meget større tillid til det håb, at regeringen også under våbenstilstanden vilde være frit stillet ved ordningen af landets indre anliggender, idet „indsættelsen af en neutral regering næsten vilde være ensbetydende med en afvæbning af landet“ og syntes uforenelig med en virksomhed af embedsmændene, der gik ud på indre „styrkelse af vor stat på den måde, som det hidtil blev tilstræbt af mig“. Denne virksomhed bestod jo i at holde danske sympatier og dansk propaganda nede, og dette vilde i Flensborg under våbenstilstanden kræve større midler end hidtil.

Som Krohn her antyder, gjorde han brug af den ham givne bemyndigelse, og i sept. fik han antaget et par politibetjente yderligere. Ved antagelsen søgte han råd hos sin fader, generalmajor Krohn, og en garanti for skikketheden til hvervet hos dem, der blev antaget, har man jo nok fundet deri, at de pågældende (Mützel og Isensee) stammede sydfra. Men mer' vil have mer'. Efter at have fået politibetjentene ønskede Krohn også en 20—24 soldater til Flensborg som gendarmeri. Ved hjælp af sådanne, fremhævede han, vilde det være muligt at overvåge og holde i tømme „Flensborgs dansksindede befolkning i dens uafbrudte angreb på tilhængerne af „die Landessache“, i dens trods mod landsregeringens anseelse og bestemmelser“. Man kunde også overvåge fremmedbesøget, og korpset kunde bruges i nærliggende landdistrikter, hvor befolkningens stemning var

ugunstig overfor „die Landessache“. — Krohn måtte dog vente et stykke tid, før han fik sit korps.

Kort efter våbenstilstandens afslutning forefaldt i Flensborg forskellige flagepisoder som udtryk for, at de dansksindede troede, at nu var andre tider oprundne. Den 31. august fjernes således den tyske fane fra rådhuset, men dagen efter blev den atter hængt ud. Borgmester Callisen anfører i en notits til underretning for de andre magistratsmedlemmer, at den skal blive hængende, til „vedkommende myndighed“ beordrer den taget ned. I øvrigt meddeler han i notitsen, at det var Wrangel, der ved sin indmarch i april krævede den hængt ud trods hans, Callisens, indvendinger.

I Ole Samsonsgang blev der den 1. sept. hængt en lille dansk fane ud. Politibetjent Lorenzen blev sendt hen for at få den væk, og da konen, gift med en fraværende styrmand, ikke godvilligt vilde udlevere den, blev hun og fanen taget med på politistationen. En større flagdemonstration forefaldt den 6. sept., da Dannebrog gik til tops på de i havnen liggende skibe og blev stukket ud fra mange husvinduer. Fuld af iver efter at virke til „indre styrkelse af vor stat“ begav den politiske politimester sig straks til havnen, militær assistance rekvireredes, og Dannebrog blev efterhånden taget ned på alle skibe og bort fra alle vinduer. En enkelt arrestation fandt sted, og i de følgende dage afholdtes der en række politiforhør over „demonstranterne“.

Af disse forhør fremgår, at et par flensborgske skippere, der i flere måneder havde ligget med deres skibe i Høruphav på Als, da de den 6. løb ind i Flensborg havn, lod Dannebrog gå til tops, som skik og brug var til søs. De i havnen liggende skibe hilste igen med Dannebrog, og fra mange huse blev flaget stukket ud. Den dansksindede deputerede borger, købmand F. N. Friedrichsen, vedgik i forhøret, at han havde befalet føreren af sit skib at hejse Dannebrog, så snart et „indenlandsk“ skib

med det danske flag vajende passerede havnebatteriet. Endvidere havde han givet besked om ikke at tage flaget ned igen uden hans udtrykkelige ordre. Det havde han gjort, fordi han med de i byen herskende meningsforskelligheder havde tænkt sig muligheden af, at bekendte af hans endnu uerfarne skibsfører eventuelt vilde opfordre denne til at tage flaget ned. At politiet vilde beordre flaget taget ned, havde han ikke tænkt på, da han mente sig i sin gode ret. Han havde ikke villet demonstrere, men villet vise de indløbende skibe en høflighed. Denne grund anføres også af flere af de andre skipper og af borgere i byen, der hejste flaget. En 20-årig pige, bosat i Herrenstall, som svang Dannebrog ud af vinduet, påstod forøvrigt, at nogle preussere, der gik nede på gaden, havde opfordret hende dertil.

Et par af dem, der havde flaget, skød skylden på en ukendt ung matros, der skulde have sagt, at man skulde flage. Den ene angav endda, at det skulde ske ifølge broskriver Christian Hansens påbud. Det kan man nu dårligt tænke sig, at Christian Hansen har påbudt, men som så mange andre flensborgere har han sikkert med inderlig fryd fra skibsbroen set skibene atter klædte i de rød-hvide farver. Men farverne skar de tysksindede i øjnene, og adskillige ophidsede bemærkninger faldt nok fra begge sider om flagningen. At Christian Hansen har forsvaret denne, kan anses for givet, og da han erfarede, at et par tilstedeværende tysksindede havde rapporteret til politimester Krohn, foretrak han at flygte til Sønderborg for at undgå en skæbne som den, han tidligere havde været ude for. Den 5. oktober vendte han dog tilbage, efter forud af rådmand Henningsen at have fået at vide, at han, såfremt han var uskyldig, ikke havde noget at frygte, og at han vilde få sin afsked, i fald han ikke vendte hjem. Dagen efter kom han i politiforhør, men slap med pålæg om at beflitte sig på den største forsigtighed i tale og handling, hvad angik landets politiske forhold.

Dagen efter flagdemonstrationen udstedte Harbou, der midt i august havde afløst Liliencron som overpræsident, en bekendtgørelse om, at det var forbudt at hejse Dannebrog, og at en overtrædelse af dette forbud kunde medføre fængsling og straf. Til trods herfor hejstes en 14 dage senere det danske flag på en i havnen liggende Grønlandsfarer — som hilsen til en anden Grønlandsfarer, der netop løb ind. Resultatet blev en bøde.

Spændingen mellem dansk- og tysksindede forplantedes også til børnene. Den 8. sept. fandt overpræsident Harbou sig foranlediget til at skrive til skolekollegiet om, at en del af skoleungdommen forulempede flere af de „hertugdømmernes sag hengivne borgere og deres børn“. Hidtil var man optrådt mildt mod dette uvæsen, men fremtidig vilde politiet skride alvorligt ind til værn af de „velsindede“, hedder det. Denne advarsel bekendtgjordes også i Wochenblatt. Da det noget efter kom til slagsmål mellem drenge ved „broen“ — en dreng, der bar en tysk kokarde, fik denne revet af — måtte deltagerne stille på politistationen, og to af „danskerne“ fik en afstraffelse.

Uanset våbenstilstandsoverenskomsten fortsatte den provisoriske regering sit styre. Overenskomsten blev foreløbig heller ikke anerkendt af den tyske centralmagt i Frankfurt. Den 15. august var den landsforsamling, der var blevet valgt for at vedtage en grundlov for den nye slesvig-holstenske stat, trådt sammen, og 4. sept. besluttede den, at den ikke kunde opløses eller udsættes mod dens egen vilje. Nogle få dage senere vedtoges den i demokratisk ånd affattede statsgrundlov (den udstedtes 15. sept.) for hertugdømmerne Slesvig-Holsten. Disse var, hedder det i artikel 3, en bestanddel af det tyske statsforbund. Denne artikel var af landsforsamlingen besluttet med 89 mod 6 stemmer, og blandt de sidste kunde man vel formode, at borgmester Callisen har været. De trykte protokoller har imidlertid kun tallene. I begyndelsen af oktober forlagde den provisoriske regering sit sæde fra Rendsborg til Slesvig.

Kun 4 dage efter Malmøoverenskomsten havde den provisoriske regering udstedt en bestemmelse om ophævelse af filialbanken i Flensborg, og først i sept. udstedtes en bekendtgørelse om, at værnepligtige slesvig-holstenere i alderen 21—25 år, der befandt sig udenfor hertugdømmerne, havde at melde sig hos de respektive myndigheder for at opfylde deres militærpligt. Medens den preussiske general Wrangel i en skrivelse af 7. sept. til kommandanturen i Flensborg udtaler, at efter overenskomsten er trafikken mellem hertugdømmerne og alle andre lande fri, meddeler overpræsidenten endnu 18. sept. Krohn, at bestemmelserne fra maj 48 om forbud mod samfærdsel med kongeriget Danmark stadig er gældende! Dog kan disse bestemmelser i visse tilfælde lempes noget. Den 22. sept. tillod en bekendtgørelse fra den provisoriske regering foreløbig igen samfærdselen med kongeriget, men kort i forvejen havde også nationalforsamlingen i Frankfurt vedtaget at anerkende overenskomsten, for så vidt den endnu var gennemførlig.

At det ikke lykkedes at etablere den fællesregering med Carl Moltke i spidsen, som var forudsat i Malmøoverenskomsten, skyldtes, som nævnt, slesvig-holstensk modstand og utilstrækkelig preussisk støtte. Da dette slog fejl, udnævnte den danske regering en såkaldt „immediatkommission til den fælles regering for hertugdømmerne Slesvig og Holsten“. Denne kommission fik sæde i Sønderborg og bestod af tre medlemmer: Carl Moltke som præsident, biskop over Als og Ærø Jørgen Hansen og amtmand over Haderslev amt, Fr. Johannsen. 18. sept. udstedte den en bekendtgørelse om sin tiltrædelse og søgte ved udsendinge så godt som muligt at få bekendtgørelsen udbredt. Også Krohn fik tilsendt et eksemplar. Men da den ikke havde magt som agt, blev dens virkeområde begrænset til det af dansk militær besatte område. General Bonin, hvem Wrangel havde overdraget kommandoen, udstedte den 22. sept. en bekendtgørelse om, at han ikke anerkendte kommissionen som den påtænkte „fællesregering“. Samme dag offentliggjorde den provisoriske

regering en protest imod den og sendte endvidere en rundskrivelse til politiørighederne om straks at fængsle kommissionens medlemmer, om de viste sig. Dagen efter lod man desuden udgå en bekendtgørelse om det ulovlige i at bruge danske faner og kokarder.

Af Krohn kunde kommissionen ikke vente at se sin proklamation offentliggjort. Men den 22. sept. fandtes den opklæbet på rådhuset, hvad der fremkaldte et større opløb. Filialbankskriver Torm læste flere gange proklamationen op og meget højt. Skændsmål og korporligheder mellem dansk- og tysksindede fulgte på, da en af de sidste rev plakaten ned. Rådhuskælderens vært, Kayser, skal have kaldt de tysksindede „lutter pak“. Bag efter fandt han det rådeligst at fjerne sig en god måneds tid fra byen. Lige så lidt som Christian Hansen har han været ivrig efter et nyt ophold i Rendsborg fængsel.

Den provisoriske regerings bekendtgørelse imod kommissionen havde for resten ikke stort bedre skæbne. Den blev slået op på gadehjørnerne, men de fleste eksemplarer blev revet ned eller grisede til. Det lykkedes Krohn at få fat i tre af „misdæderne“ og få dem idømt tre dages fængsel på vand og brød. Den ene var en i St. Jørgen født tjenestepige, der havde smurt skosvæerte på plakaten. Hendes kæreste var i den danske hær, og derfor var hun imod „den tyske sag“. Den anden, en enke, havde hældt en kedelfuld vand 2 gange over bekendtgørelsen. Hun vilde hævdede hun, spule snavset fra husmuren, men hendes renlighedssans blev ikke rigtig påskønnet.

Spændingen mellem dansk- og tysksindede gav sig i disse dage mange udslag. I værtshuse, hvor drikkevarerne gjorde folk mere løsmundede, på arbejdspladser, på torve og ved havnen er de forskellige anskuelser stødt sammen, og smædeord som Spitzbuber, landsforrædere, edsbrydere blev de tysksindede til del. En arbejdsmandskone fra „Norden“ satte altid ordet tysk foran sine skældsord: Deutscher Spitzbube, deutscher Lump osv., men da hun snakkede dansk, blev ikke alt forstået af dem,

skældsordene gjaldt. — I Kaysers lokale indfandt en af Krohns spioner, „hemmelig politibetjent“ Mützel, tidligere ved det v. Tannske frikorps, sig om efterm. den 27. sept. Han havde udbytte af besøget, thi destillateur Petersen (engelske Petersen) sad og læste aviser, skældte ud på tyskerne og forsikrede spionen om, at han var en ægte dansker! Petersen unddrog sig politiforhør og, hvad dermed kunde have fulgt, ved at tage til Sønderborg, misliebige flensborgeres forjættede land.

En større dansk demonstration fandt sted den 10. okt., da et dampskib afgik til København med danske krigsfanger, som havde opholdt sig på flensborgske hospitaler. Der havde samlet sig en større skare tilskuere, som hilste de bortdragende med høje hurraråb og vinken. Blandt tilskuerne var imidlertid også en købmand J. P. Beck med en tysk kokarde, og da han gik derfra, forfulgtes han af en stor folkehob med trusler og hurraråb. Til sidst lykkedes det dog Beck at slippe fra dem. Efter tysksindedes vidnesbyrd bestod mængden overvejende af „pøbel“, mænd, kvinder og børn, og væsentlig folk bosatte i Norden. Vidnerne mente, at politibetjent Sachau, der var med at splitte mængden, og som kendte hvert barn i Norden, måtte kunne navngive demonstranterne. Men Sachau navngav kun to og undskyldte sit ukendskab til demonstranterne med, at gaden havde været „helt sort“ af mennesker.

Som nævnt betjente Krohn sig af lønnede spioner, medens nogle af de tysksindede flensborgere nok har foretaget deres angiverier uden betaling. Hvorvidt arbejdsmand J. H. Asmussen, der den 12. okt. foranledigede en dansksindet matros arresteret, hørte til 1. gruppe, får stå hen, men det forekommer rimeligt. Han var sysselsat ved vejarbejder, som byen havde sat i gang for at afhjælpe arbejdsløsheden. Disse arbejder lededes af den dansksindede chausseeopsynsmand G. A. Böttcher, der allerede ved de i juni optagne vidneudsagn af „„die allgemeine Stimme““ var udpeget som moden til Rendsborg. Böttcher skulde således have sagt om medlemmerne af den provisoriske rege-

ring, at de ikke var bedre værd, end at man købte en strikke til at hænge dem alle op i, spitzbuber, som de var. Mod sådanne beskyldninger forsvarede han af en af sine medarbejdere, underopsynsmand Peter Nicolaysen, der imidlertid indrømmede, at han mangan gang sagde et uforsigtigt ord. Böttcher selv vedgik overfor Krohn, at han tidligere havde været kongeligsindet. men som sagerne nu stod, havde han taget et andet standpunkt (sich anders entschieden), uden dog nærmere at forklare, hvori dette bestod. Af Krohn fik han (31. juli) påbud om at vise yderste forsigtighed med politiske udtalelser, men slap altså for at komme til Rendsborg. Nu i oktober måtte han på ny i politiforhør i anledning af arrestationen af den nævnte matros.

Denne, Lorenz Thomas Thorsen, var torsdag morgen den 12. i sin marineuniform og med den blanke marinehat på hovedet kommet ud til vejarbejderne, da de holdt frokost. Blandt arbejderne var nemlig også Thorsens far. Asmussen yppede nu kiv, og Thorsen bekræftede, at han næste dags aften igen vilde til Sønderborg for at overtage sin gamle post på en kanonbåd. Det var hans pligt; han vilde ikke fornægte sit fædreland. Asmussen og Thorsen skældte nu gensidig hinanden ud for landsforrædere, og Asmussen foranledigede Thorsen fængslet. Da dette skete, skal politibetjent Nøbbe i øvrigt have sagt til Thorsen, hvorfor han ikke stiltiende stak af.

Asmussens bedrift bevirkede, at Böttcher afskedigede ham med den begrundelse, at han ikke vilde have politiseren ved arbejdet. Da en anden arbejder så opfordrede Asmussen til at klage til Krohn, afskedigede Böttcher også denne. I politiforhøret erklærede Böttcher, at Asmussen havde indrømmet først at have angrebet matrosen, men havde undskyldt sig med, at Krohn havde pålagt ham at spionere. B. havde så spurgt, om han var hemmeligt politi, og da han ikke svarede herpå, havde B. sagt, at så havde han jo ansættelse, og da B. kun måtte ansætte „brødløse“ folk, kunde han allerede af den grund ikke beholde ham. Hvordan Krohn har optaget disse udtalelser, kan

desværre ikke ses af referatet. — Såvel opsigelsen af Asmussen som af den arbejder, der havde rådet til henvendelsen til Krohn, var, udtalte B., billiget af bygningskommissionen. Begge borgmestre, Niemann og begge „bygherrer“ (to af bykollegiets medlemmer havde denne stilling) havde udtrykkelig anvist ham, B., ikke at tåle, at der forhandlede politik under arbejdet. Efter yderligere spørgsmål af Krohn forklarede B., at han ikke havde jaget Asmussen bort af politiske grunde, men fordi han forstyrrede roen. B. havde nok tidligere været dansksindet, men havde nu ikke noget at gøre med den danske sag.

Ved et senere forhør hævdede de to bortviste, at Peter Nicolaysen skulde have sagt, at han havde kunnet få Böttcher til Rendsborg, men at han ikke havde villet sige sandheden om ham. Krohn lod så sine to kronvidner konfrontere med Nicolaysen og refererer herom, at Nicolaysen stadig dyngede beskyldninger på dem, talte om skurkestreger og om et komplot for at fjerne Böttcher fra hans stilling. Krohns opfordringer til at tie stille besvarede han „på impertinent vis og med stigende trods og tvinger undertegnede (Krohn) til at afbryde forhøret, da en politibetjent ikke er til stede“. At Krohn har været voldsom opbidset over ikke at kunne fremtvinge det af ham ønskede vidnesbyrd, forstår man. Nicolaysen anfører, da sagen kom for politiretten, hvor han idømmes en bøde, at Krohn har kaldt ham en „verflucht Kerl“ og sagt, at han skulde sidde indespærret til dommedag („bis er schwarz werde“). Hvordan det senere gik Böttcher, vil vi se i det følgende kapitel. Ved den her omtalte sag lykkedes det ikke Krohn at få ram på ham.

Et godt indtryk af, hvordan forholdene i Flensborg virkede på udenforstående, giver en erklæring, som den vagthavende underofficer i borgerforeningshospitalet offentliggjorde i *Wochenblatt* den 14. okt Efter de i erklæringen brugte udtryk går jeg ud fra, at den pågældende ikke var fra hertugdømmerne, men fra Tyskland. Han havde hejst en tysk fane på borgerforeningens hus, men til hans store fortørnelse havde borgerfor-

eningen protesteret og fået den fjernet. Dette er anledningen til, at han i erklæringen skaffer sig luft for sin galde. Hvorfra kommer, spørger han, dette latterlige had, med hvilket de (borgerforeningens medlemmer) forfølger de farver, som man i alle andre dele af hertugdømmerne begejstret ærer? „De er dog også tyske? De taler tysk, ikke sandt? og dog vil de lige overfor hertugdømmernes øvrige beboere være danskere? Uforklarligt. — Så langt som tyskerens ærlige sprog strækker sig, er der sikkert ikke forekommet noget eksempel på større stupiditet end det, som borgerforeningens selskab, der vil være dansk i det tyske Flensborg, frembyder“. Derfor skal han også gerne fjerne sit flag fra en bygning, hvor der ikke hersker fællesfølelse (Gemeinsinn), men kun gemenhed (gemeiner Sinn). Udtrykkene viser, hvor gal tyskeren har været i sit hoved.

Den slesvig-holstenske vægning ved at anerkende Malmø-overenskomsten fremkaldte blandt dansksindede flensborgere rygter om en dansk militær indskriden. Danskerne vilde snart komme igen og jage tyskerne væk, hed det. Krohn indberetter selv i et brev fra begyndelsen af november, at noget efter våbenstilstanden bredte det rygte sig i Flensborg, at da de provisoriske ikke vilde holde tilstanden, skulde Slesvig straks okkuperes af Danmark. Den deputerede borger W. H. Jochimsen brød den ham pålagte „byarrest“ og tog til Sønderborg, idet han ved bortrejsen udtalte, at han snart vilde vende tilbage sammen med danskerne. Dette følgeskab måtte han dog savne, da han (vel i begyndelsen af novbr.) vendte hjem til Flensborg. Gjorde han sig igen bemærket, ytrede Krohn i nævnte skrivelse, vilde han give ham husarrest og skride ind. Skulde stenhuggermester Klewing vende tilbage, udtalte Krohn samtidig, vilde han stille denne ivrige danskerven under skarpt polititilsyn.

I tilslutning til, hvad ovenfor er nævnt om købmand Friedrichsens deltagelse i „flagdemonstrationen“, skal omtales, at Friedrichsen først i oktober atter måtte stille i politiforhør,

fordi hans skonnert „Die 2 Gebrüder“ i Sønderborg havde fået det i Flensborg indbrændte slesvig-holstenske våben udskiftet med det gamle stempel „Dansk Eiendom“. Friedrichsen forklarede, at han havde givet skibsføreren ordre til, hvis der endnu lå et dansk krigsskib udenfor havnen, så at løbe ind til Sønderborg, få danske skibspapirer og et dansk stempel. Dette havde han anset for nødvendigt af hensyn til sin ejendoms sikkerhed.

Kort forinden der endelig etableredes en „fællesregering“ i hertugdømmerne — den 22. oktober — afgav Krohn i anledning af et ønske fra Frankfurt om at vide besked med politiske foreninger en beretning om, hvordan dette lå i Flensborg. Et og andet heri er ganske oplysende om forholdene i byen. Krohn anfører, at der havde været planer oppe om at stifte en „Bürgerverein“ som samlingssted for de tysksindede mod dansk propaganda og for at komme på linje med Tysklands andre byer. Foreløbig havde man set bort fra denne plan på grund af Flensborgs „individuelle forhold“. Så vidt gørligt forfulgte man dog nævnte mål i den selskabelige, af velhavende bestående forening „Casino“, hvis politiske beslutninger tysksindede af de lavere klasser hidtil ubetinget havde sluttet sig til. Medlemmerne var, udtalte Krohn, næsten udelukkende stemte for en ordnet og rolig udvikling af Tysklands politiske forhold og holdt på tillid og lydighed mod centralmagten og nationalforsamlingens beslutninger. I tiden fra maj til sept. var Casinos medlems-tal øget fra 50 til 180, og tilvæksten vilde sikkert fortsætte. Krohn regnede naturligvis her med, at det slesvig-holstenske styre vilde opretholdes trods Malmøoverenskomsten. Som vi skal se, regnede han rigtigt.

6. Under fællesregeringen (22. oktober 1848—26. marts 1849).

Da Malmøkonventionens bestemmelser om en fællesregering med Carl Moltke i spidsen havde vist sig uigennemførlige, og der heller ikke var udsigt til, at den af Danmark udnævnte „im-

mediatkommission“ (se ovenfor) vilde kunne gøre sin autoritet gældende i større dele af Slesvig, indledtes sidst i september nye forhandlinger i Berlin mellem Danmark og Preussen. Disse førte omkring midten af oktober til en overenskomst, hvorved Danmark gik med til en ny fællesregering, der udgjordes af mænd, som Preussen i forvejen havde sikret sig vilde blive anerkendt af slesvig-holstenerne. Præsident for denne 5-mandsregering blev grev Th. Reventlow-Jersbeck; de 4 andre medlemmer var landfoged J. H. Boysen, amtmand J. Fr. E. v. Heintze, overappellationsretsråd A. F. W. Preusser og grev Adolph v. Moltke. Denne regering indsattes 22. oktbr. på Gottorp af den tyske rigskommissær Stedtman og den danske udsending Reedtz. Den sidste erklærede dog, at de af Danmark besatte områder Als og Ærø ikke blev overgivet til fællesregeringen, før man havde set, hvordan denne udførte sit hverv. Med fællesregeringens indsættelse ophørte selvfølgelig den provisoriske regering, og den slesvig-holstenske landsforsamling vedtog (21. okt.) at udsætte sine møder.

Fællesregeringen (die gemeinsame Regierung) gav samme dag, den indsattes, klart udtryk for sit sindelag ved at udstede en bekendtgørelse, hvorved den opretholdt næsten alle den provisoriske regerings love og anordninger, blandt disse den slesvig-holstenske statsgrundlov. Både Stedtman og Reedtz protesterede straks herimod, og naturligt nok blev Als og Ærø aldrig overgivet til dens styrelse. Midt i december erklærede Danmark den for en oprørsregering, hvad fællesregeringen imidlertid fandt var en fuldstændig miskendelse af dens bestræbelser, der var begrundede i dens bedste overbevisning. Sidst i februar 1849 skred vor regering til at opsige våbenstilstanden, men fjendtlighederne begyndte først i begyndelsen af april. Den 26. marts 1849 afløstes fællesregeringen af et af den tyske centralmagt i Frankfurt udnævnt statholderskab.

Tænk man på den i Malmøkonventionen aftalte fællesregering, havde slesvig-holstenerne grund til at være tilfredse med

den regering, som det var endt med. Og de dansksindede havde skellig årsag til utilfredshed og skuffelse. I en indberetning fra politimester Krohn fra slutningen af 1848 hedder det også, at de første efterretninger om fællesregeringens optræden i forhold til „die Landessache“ gjorde et lammende og nedtrykkende indtryk på de dansksindede. Men, fortsætter Krohn, modløsheden veg snart pladsen for den gamle forbitrelse, for det gamle indgroede had. Hertil bidrog agitationen fra Als, men tillige fællesregeringens „forsønlige optræden“. Hvad Krohn ønskede, var selvsagt en energisk optræden også fra den nye regering i slesvig-holstensk ånd. Selv fortsatte han i det engang indslåede spor: forsøget på ved politiregimente at holde alle danske tilkendegivelser nede.

Omkring midten af november fik Krohn underretning om, at der i Flensborg cirkulerede en adresse, som indeholdt en protest mod Slesvigs forbindelse med Tyskland. Skolebud Hans Jacob Nissen Rabe, kendt under navnet Jacob Alldag, gik fra hus til hus og samlede underskrifter. Da han af politibetjent Isensee blev opfordret til at indfinde sig hos Krohn, gjorde han sig usynlig. Krohn indledede imidlertid straks forhør over andre personer, som han fik angivet som virksomme ved protestadressen. Den 20. afhørtes skibsfører Hans Bladt og bødker Hansen, der begge havde underskrevet og samlet underskrifter, og den 21. blev den deputerede borger F. N. Friedrichsen afhørt, da en angiver havde udlagt ham som forfatter af adressen.⁷⁾ Dette benægtede Friedrichsen og oplyste, at adressen skulde være sendt fra Sønderborg, og at den skulde tilbage til kammerherre Riegels på Als for at sendes til København. Sit eksemplar af adressen havde han sendt Riegels, efter at det var forsynet med underskrifter i hans hus. Da det yderligere oplystes, at et stort antal protester skulde være sendt med den egentlige vogn, der

⁷⁾ Datoen for forhøret er i Krohns akter fejlagtig angivet som den 22. I forhøret omtales »die morgen erscheinende Nummer des Wochenblatts«, der kom den 22. Desuden nævnes forhøret i den nedenfor omtalte skrivelse af 21. til den slesvig-holstenske regering.

samme dag afgik til Sønderborg, blev Isensee sendt efter vognen, som han indhentede i Gråsten. Han fandt dog ingen protester og vendte hjem med en lang næse. — I samme forhør meddelte udgiveren af „Flensburger Wochenblatt“, bogtrykker Jäger, at de deputerede borgere Friedrichsen, Hans Jensen, P. A. Petersen og Nøbbe samt værten Kayser havde indleveret en annonce om, at der lå en protest mod Slesvigs tilslutning til Tyskland til underskrift hos dem. Men annoncen var indleveret for sent til, at den kunde optages i det første nr. Denne aktion viser, at Krohn havde ret i sin udtalelse om, at modløsheden hos de dansksindede ikke varede så længe.

Den 20. sendte Krohn den slesvig-holstenske regering på Gottorp en beretning om protestens cirkulation og meddelte, at ifølge et rygte var der i Flensborg (med Jørgensby og Hulvejene) indsamlet omkring 1000 underskrifter. Dagen efter indberettede han yderligere Friedrichsens udtalelse om, at protesten udbredtes af Riegels, og mente, at man burde rejse tiltale for landsforræderi og indlede en kommissarisk undersøgelse. Han henstillede til regeringen at udstede en bekendtgørelse om sagen, hvorpå han selv i „Wochenblatt“ vilde offentliggøre en advarsel, så man i hvert fald i fremtiden kunde rejse tiltale. Næste dag igen skrev han bl. a., at protesten efter sikkert forlydende skulde være underskrevet af flertallet af de deputerede samt af rådmændene Schwennsen og Schmidt og borgmester Lorenzen.

Den slesvig-holstenske regering imødekom Krohns ønske og meddelte ham den 23., at da protesterne skulde tilbagesendes danske myndigheder, var de ganske utilstedelige. Krohn burde offentliggøre en advarsel herimod, hvad han ikke lod sig sige to gange. Den 24. udstedte han en advarsel mod enhver deltagelse i de danske agitationer (die Umtriebe) og med trusel om at skride skarpt ind mod sådanne. I denne forbindelse kan det nævnes, at ikke alle slesvig-holstenere billigede Krohns taktik. Således skrev borgmester Georg Schow i Åbenrå den 24. til

Krohn, at noget dummere kunde man ikke gøre nu, da protesterne allerede var afsendt, end at publicere en advarsel. Thi danskerne kunde da hævde, at uden dette politiforbud vilde protesterne have fået langt flere underskrifter, agitationerne var allerede efter de bestående love strafbare, og en advarsel vilde gøre det vanskeligt at opdage dem. Han, Schow, vilde straks skride ind mod underskriverne, hvis han fik fat i et eksemplar af protesten!

Da bogtrykker Jäger havde meddelt Krohn, at Friedrichsen og P. A. Petersen igen havde forlangt den førnævnte annonce om protesten indrykket, svarede politimesteren (den 23.), at skete dette, vilde hele Wochenblatts oplag blive konfiskeret.

Den 24. måtte P. A. Petersen i forhør. I modsætning til Friedrichsen forklarede han, at hensigten var at sende protesterne samlede til London for her at påvirke fredsunderhandlingerne. Det var første gang, at han hørte Riegels' navn nævne, og det var en fejltagelse, hvis Friedrichsen havde sendt et enkelt eksemplar til Riegels. Hvem der havde forfattet protesten, vidste han ikke. Krohn mente af P. A. Petersens forklaring at kunne slutte, at det danske parti på en eller anden måde var blevet advaret og nu anlagde den taktik at fremstille „die Umtriebe“ som uden forbindelse med dansk påvirkning. Han begav sig derfor til justitsråd Holm (1. assessor i politiretten), idet han straks efter afhøringen af Friedrichsen privat med ham havde drøftet sin juridiske opfattelse af agitationens karakter. Holm måtte overfor Krohn indrømme, at det var muligt, at de dansksindede indirekte kunde være blevet advaret gennem ham og tilskyndede til at anlægge nævnte taktik. Han havde nemlig på spørgsmål fra flere af adressens underskrivere svaret, at udbredelsen af protesterne kun fik en forbryderisk karakter derved, at den stod i forbindelse med kammerherre Riegels' machinationer.

I sine beretninger af 21. og 23. november til den slesvig-holstenske regering om protestsagen havde Krohn henstillet

eller krævet, at der rejstes tiltale for landsforræderi, og at man nedsatte en kommission til at lede undersøgelserne. På højere sted nærrede man dog betænkeligheder ved at imødekomme disse ønsker. I et privatbrev af 2. dec. gav en af råderne i den slesvig-holstenske regering på Gottorp, E. Lesser, ganske vist Krohn meddelelse om en række foranstaltninger, der blev truffet til imødegåelse af danske agitationer, bl. a. skulde Krohn (og amtet) få stillet et kommando på 24 md. infanteri til disposition til gendarmeritjeneste. Men det var endnu uafgjort, skrev Lesser, om og hvordan der vilde blive skredet ind mod under skriverne af protesten: „Fra den strenge rets standpunkt kan der sikkert rejses stærke tvivl (m. h. t. en indskriden), da vor kriminallovgivning åbenbart er blevet langt bagud for tiden. Men lad os afvente, hvad overretten bestemmer herom. Jeg troede at have udfundet en måde, således at man kun havde behøvet at skride ind mod anstifterne, kolportører osv., men nægter ikke, at der kan rejses betænkeligheder herimod. Gerne så jeg, at man undgik et monstrum af en undersøgelse, og er enig med dig i, at der kun skal vises alvor . . .“. Nogle dage senere meddelte den slesvig-holstenske regering imidlertid Krohn, at overkriminalretten ikke fandt sig kompetent til at anordne en kommissarisk undersøgelse, men den havde pålagt de øvrigheder, som havde med kriminalsager at gøre, at iagttage det fornødne m. h. t. nævnte agitationer.

Monstrumundersøgelsen blev nu ikke undgået. Krohn fortsatte ufortrøden med forhør gennem december måned 48, januar 49 og ind i februar, men sagen løb åbenbart ud i sandet. Lidt udbytte fik Krohn dog, bl. a. blev et par kolportører straffede for urigtige vidneforklaringer. Men de mere fremtrædende flensborgere, som havde været virksomme i adressebevægelsen, lykkedes det ham ikke at få ram på. Tværtimod gik disse til modangreb under påberåbelse af de ved den slesvig-holstenske statsgrundlov af 15. sept. tilsikrede friheder. Da Krohn havde arresteret en underordnet tjenestemand ved vejvæsenet, tilbød

den dansksindede rådmand Claus Schwennsen således under henvisning til statsgrundloven at stille kaution for den fængslede, hvad Krohn afviste. Schwennsen klagede til overretten, hvorefter Krohn midt i december måtte forsvare sin optræden. Begrundelsen for ikke at have villet løslade den arresterede mod kaution fandt Krohn i, at der var tale om landsforræderi: „De omhandlede protester er sat i gang af en fjendtlig magts embedsmænd, de skal tjene til fordel og til begunstiging af denne fjendtlige magt, true Slesvig-Holstens selvstændighed og enhed“. Schwennsens udtalelser om, at hans optræden var ulovlig, fandt han straffbare og bad overretten skride ind derimod. I øvrigt klagede han bittert over, at hans personlige ære fortsat blev angrebet på den skammeligste måde ved korrespondancer fra Flensborg (i danske blade), og han mente ikke at turde afvise, at der var fare for hans liv. Sit embede havde han sandelig kun modstræbende overtaget, og fordi han måtte. — Schwennsens andragende blev derefter afvist af overretten. Denne opfyldte dog, så vidt ses, ikke Krohns ønske om at skride ind mod Schwennsen.

Også F. N. Friedrichsen, en af adressebevægelsens hovedmænd og en af de mest uforfærdede dansksindede, klagede over Krohn. Klagen gjaldt Krohns forbud mod den førnævnte bekendtgørelse i Wochenblatt om protesten, men noget resultat opnåede Friedrichsen dog ikke. Han havde i øvrigt flere sager for deltagelse i danske demonstrationer løbende, og i efteråret var han blevet suspenderet som deputeret, hvad der fremkaldte en kraftig protest fra 11 andre deputerede. I begyndelsen af februar 1849 måtte han møde til et længere forhør hos Krohn dels i anledning af sin deltagelse i flagdemonstrationen i sept. og omstemplingen i Sønderborg af hans skib „Die zwei Gebrüder“ og dels i anledning af protesten. Om denne forklarede han, at han ikke nægtede at have opfordret forskellige borgere til at have protesten liggende til underskrift, men han så ikke noget lovstridigt heri. Han hævdede ikke at have stået

i forbindelse med Riegels, men anså forresten heller ikke sådant for strafbart. Da Krohn kom med sit, at Danmark var en fjendtlig stat, svarede Friedrichsen, at denne betragtning kunde han ikke anerkende: vort forhold til Danmark var noget, som endnu skulde ordnes.

I forhørene møder vi en række andre dansksindede flensborgere, der havde virket for at samle underskrifter på protesten. P. A. Petersen vedstår at have underskrevet sammen med nogle ligesindede, værten Iver Iversen Rasch har underskrevet og haft protesten liggende fremme i sit lokale, købmand Jochimsen har selvsagt også skrevet under, det samme har den deputerede, farver Hans Jensen og værten M. H. Kayser, J. J. Nøbbe har fået et eksemplar forsynet med underskrifter, mægler Christian Synderup har samlet 15—20. Chausseeopsynsmand Böttcher havde været så ivrig for protesten, at han nu fandt det rådeligt at forsvinde fra byen. Den forsigtige kancelliråd Schmidt nægtede at have opfordret sine arbejdere til at underskrive, men ønskede ikke at udtale sig om, hvorvidt han selv havde skrevet under.

I sammenligning med de vidtløftige og langvarige undersøgelser i protestsagen var de andre sager, som den politiske politimester i fællesregeringens tid havde med at gøre, af mindre vigtighed. Men til belysning af forholdene i byen i denne periode er de selvfølgelig af interesse. Kort før jul måtte således købmand W. H. Jochimsen igen i forhør. Jochimsen var efter våbenstilstanden taget til Sønderborg, hvor han åbenbart har luftet sine danske anskuelser, men efter fællesregeringens indsættelse vendte han hjem til Flensborg, skønt Krohn havde søgt at holde ham væk. Nu blev han i det pågældende forhør gjort ansvarlig for udtalelser, som han skulde have fremsat i Sønderborg, og desuden for det forhold, at der for få uger siden i hans butiksvinduer var hængt billeder ud af fægtninger mellem danske og tyske. En eftermiddag skulde der endog være vekslet med billederne, efter at der havde samlet sig en større

folkehob, og derved var slesvig-holstenske troppers vrede vakt på faretruende vis. Jochimsen vedgik at have fået billederne fra København, men andre købmænd havde også haft sådanne billeder, og han havde i hvert fald ikke selv vekslet med dem!

På foranledning af Krohns spion, skomager H. C. Hansen, arresteredes i begyndelsen af december tømmermester Rathge, da han gjorde sig en glad lørdagaften og i Hohls „Halle“ sang danske viser, bl. a. „Den tapre Landsoldat“, og kaldte tyskerne røverpak, spitzbuber, gavtyve o. l. samt indlod sig i slagsmål med en tysksindet. Hans bedrifter takseredes til 5 dages fængsel på vand og brød.

Skomageren var også indblandet i et sammenstød, der fandt sted på Skibbroen natten mellem 30. nov. og 1. dec. Ifølge politimester Niemanns fremstilling holdt skibstømmermand Dannenberg, „en uberygtet mand“, nævnte nat vagt ved noget skibsinventar, da han blev forulempet af en ukendt mand i selskab med den „ilde berygtede skomager Hansen“. Da vægterne ved larmen ilede til — folk i de nærliggende huse vækkedes også — kaldte den ukendte, som vægterne imidlertid mente at genkende som en af Krohn til hemmelige politiforretninger brugt person (Isensee), dem for svinehunde, danske spitzbuber og hestemordere.⁵⁾ Han var i øvrigt i høj grad beruset. Både Dannenberg og vægterne ønskede undersøgelse og streng straf for de pågældende, men Krohn, til hvem Niemann henstillede at tage sig af sagen, nærede ingen lyst til at skride ind mod sine underordnede medhjælpere. Et nyt forsøg af Niemann på at få Krohn til at indlede undersøgelse mod Isensee strandede.

Medens dansksindede flensborgere kun mere skjult — eller når den gode flensborgergrog løste tungen — har sunget „Den tapre Landsoldat“, stemte de tysksindede rigtig i med „Schleswig-Holstein“. Men hvor harmeligt måtte det ikke være, når man, som det skete den 27. dec. i skomagerherberget, sang

⁵⁾ Dette udtryk skyldtes nok, at en tysk officershest var blevet mishandlet.

denne vise så at få den ledsaget af en norsk skomagersvends refrain „jagt de dütschen ut dat Land“! Resultatet blev et livligt slagsmål, som endte med, at de tyske svende forlod herberget! De tog deres tilflugt til Krohn, der tildelte modparten en skarp tilrettevisning for den skammelige forvanskning af visen.

Det er tidligere sagt, at efter Krohns opfattelse virkede fællesregeringens optræden i slesvig-holstensk ånd først lammende på de danske flensborgere, men at disse snart igen fattede mod. Krohn giver i et brev fra begyndelsen af januar 1849 en malende skildring af de danskes stemning, sådan som den teede sig for ham. Skønt vinteren med det nye år indfandt sig i sin fulde strengthed, skriver han, var nytårsdag dog for vore dansk-sindede landsmænd en sand forårsdag, fyldt af nyt håb. Man så dem ile gennem gaderne med glædestrålende åsyn og ivrigt meddele hinanden den store nyhed, at danskerne, der sommeren igennem havde været ventet hos os hver søndag, nu virkelig kunde ventes meget snart. Krohn fortsætter med en omtale af, hvordan der siden de danskes flugtlignende tilbagetog fra Flensborg sidst i april havde holdt sig den tro hos den med danisme opfyldte flensborgske befolkning, at danskerne engang vilde komme igen. Jo mere udsigten til virkeliggørelse heraf svandt, des mere antog troen karakter af en myte med tilbedelse og præster. Der var her ingen plads for skepsis og sund menneskeforstand. Hele sommeren havde de, som sagt, forgæves hver søndag med længsel ventet på danskerne, men de læskedrikke, som de havde beredt for „de trætte sejrherre“, havde de måttet dele med deres tyske indkvartering. Alligevel var troen ikke gjort vaklende. Skønt de med den synkende sol den ene søndag måtte tage afsked med deres håb, så hengav de sig til et nyt, når deres profeter lovede dem „noget smukt“ til næste søndag. Krohn ender sin skildring med at forklare, at grunden til, at de dansksindedes håb nu igen var blusset op, var en styrkelse af de danske tropper på Als og andre danske militære foranstaltninger. Han finder imidlertid ikke, at der for tiden kan tillægges disse større betydning.

Sidst på året 1848 havde Krohn i en indberetning til den regeringsbefuldmægtigede Bargum givet en udførlig skildring af sit syn på de flensborgske forhold. En del af denne skildring er brugt i det foregående, og jeg nøjes her med at omtale Krohns opfattelse af tiden efter fællesregeringens tiltrædelse. Han kritiserer skarpt fællesregeringens „forsonlige, milde optræden“. Iforvidt denne i almindelighed og særlig i de nordslesvigske landdistrikter var rigtig, lader han stå hen, men i Flensborg kunde den i hvert fald kun virke skæbnesvanger! „Således skorter det da heller ikke på talrige vidnesbyrd om, i hvilken grad danskheden igen hæver hovedet, hvordan dens tilhængere under beskyttelse af statsgrundloven, hvis fordele de nyder uden på nogen måde at anerkende den slesvig-holstenske statsborgers pligter som gældende for dem, stadig dristigere lader deres agitation komme frem i lyset og stedse mere giver deres stilling lige overfor den forsonlige regering det præg, som om der virkelig var indtrådt den fuldeste frihed til at gerere sig som danske eller slesvig-holstenske undersåtter“. Krohn henviser til, hvad der er oplyst ved undersøgelserne i protestsagen, hvis landsforræderske karakter han hævder allerede er objektivt konstateret. „Men i samme grad, som danskernes mod stiger, synker de tyskes, de føler sig forladt og finder vel ikke med urette, at den mod danskerne øvede retfærdighed, der bliver gengældt så dårligt af disse, medfører en uretfærdighed mod tilhængerne af „die Landessache“.“

Den slutning, Krohn i sin beretning drager, er den, at der bør gås frem med „en indtil den yderste grænse af det tilladte gående strengthed mod de trodsige og mod dem, der holder fast ved deres landsfjendtlige fremfærd“, og hvor der viser sig „mangel på god vilje“ hos regeringsorganer, skal der hensynsløst skrides ind. Den flensborgske magistrats holdning (neutralitet) fik i beretningen læst og påskrevet. En kraftig og selvbevidst tysk optræden var en nødvendig forudsætning for tyske tilnærmelsesforsøg mod danskerne. En sådan optræden er det, som Krohn beder Bargum støtte.

Den opfattelse, Krohn i denne beretning giver udtryk for, at danskerne under fællesregeringen optrådte mere åbent med deres anskuelser, er rigtig nok. Det er også rimeligt her at anføre, at da der den 8. januar foretoges valg af 3 deputerede for St. Marie sogn, valgtes de danske kandidater med ca. 7 gange så mange stemmer, som de tysksindede opnåede. Danske synspunkter kom endda, som vi om lidt skal se, offentligt frem i Wochenblatt, takket være den uforfærdede broskriver Christian Hansen jun.

Omkring midten af janr. indeholdt Wochenblatt en længere artikel af købmand Caspar Andresen, der var preussisk konsul: Ansprache an meine Mitbürger, die Geschäftsmänner zunächst. Andresen klagede heri over, at partimodsætningerne i byen stadig blev skarpere og satte skel mellem venner, ja selv i familier. Man skilte sig mere og mere ud fra hinanden. Selv i „Harmonien“, hvor begge parter endnu kom sammen, var det ikke længere det samme fornøjelige samvær som i gamle dage. Andresen syntes, at dette var meget beklageligt, og hævdede, at det kunde og måtte blive anderledes. Fejlene fandt han på dansk side: man burde træde åbent frem med alt — dette kunde dog nok have sine vanskeligheder, så længe Krohn var politimester! — og man burde ikke opmuntre mængden til demonstrationer, der gav sig udtryk i rudeknusen eller i at råbe „Provisoren“ som hånsord efter folk! Man burde gensidig søge forståelse. Da Andresen mente, at den egentlige grund til den herskende splid lå i en forskellig opfattelse af Flensborgs vel — om Flensborg stod sig bedst ved forbindelse med Danmark eller Tyskland — gjorde han sig til talsmand for, at Flensborg økonomisk kunde stå sig ved tilslutningen til Tyskland. Noget større bidrag til at udjævne modsætningen mellem dansk og tysk betød Andresens artikel dog næppe.

Denne modsætning gav sig 18. janr. det udslag, at de dansk-sindede på en generalforsamling i handelsforeningen besatte alle pladserne i styrelsen. Den tyske minoritet udelukkedes

altså fra repræsentation her. I et nyt indlæg i Wochenblatt kritiserede Caspar Andresen kraftigt dette og anbefalede at stifte en ny forening. Men han tog i øvrigt igen til orde for forsonlighed og besindighed og udtalte håb om en varig fred, og at der ikke måtte komme noget nyt 1848: Dette år ønskede vel næppe nogen tilbage, „hvor interessant det end i manges henseende kan have været“.

De af Andresen anstillede betragtninger over, hvad der økonomisk var mest fordelagtigt for byen, forblev ikke uimodsagte. Allerede først i janr. havde broskriver Christian Hansen i Wochenblatt offentliggjort en oversigt over Flensborgs skibsfart og handel i 1848 og 1847, en oversigt, der selvsagt viste stor tilbagegang for 1848. Men i numret for 31. janr. fortsatte Hansen nu med en yderligere redegørelse for handel og skibsfart i nævnte år. Han anførte, at Andreas Christiansen, der ejede en stor andel af den flensborgske handelsflåde, var taget til København og herfra drev handel på Ost- og Vestindien, og at flere købmænd havde solgt deres skibe [pro forma] til Danmark. Mange vilde sikkert følge deres eksempel, såfremt der mod forventning blev sluttet en fred, der var ugunstig for vor kommercielle og industrielle forbindelse med Danmark og de danske kolonier. På den preussiske konsul, hr. Andresens umotiverede påstand om den lidet fordelagtige forretningsforbindelse med Danmark lagde Christian Hansen ringe vægt. Han anbefalede forlæggelse af den danske toldgrænse til Ejderen, og at der blev indrettet en direkte forbindelse over Husum—Tønning til England.

Skønt man vel må sige, at Christian Hansen fulgte Andresens opfordring til at træde åbent frem med sine anskuelser, høstede han ingen ros. Andresen selv rykkede ud med et gensvar, hvor han navnlig beklagede sig over Hansens tone, og at han havde omtalt ham som preussisk konsul, thi det var ikke sin egen eller Preussens interesse, som han, Andresen, havde for øje, men Flensborgs. Imidlertid vilde han ikke indblandes i

personlige stridigheder og hellere undlade at tage ordet om offentlige forhold. Men flere andre var villige til at falde over Hansen, og Wochenblatt indeholdt i de følgende numre adskillige indlæg, tit med grove skældsord, de fleste anonyme. Blandt navngivne indsendere var J. N. Soltau, der var knyttet til den slesvig-holstenske bankierforretning, og den som „vildtysker“ bekendte oliemøller Nane Jürgensen. Den sidste lagde i sin polemik ikke fingrene imellem: Selv om nogle købmænd ved en for Danmark ugunstig fred skulle gå til Danmark, vilde det ikke volde ham sorg! Christian Hansens hele artikel struttede af danskhed: „De og konsorter synes at støde alt, hvad der kommer syd fra, fra dem med hænder og fødder og kun at finde Deres fremtid og lykke i Danmark. Hvorfor går De da ikke til Danmark? Her kan De udmærket undværes“. Hansen var, fortsatte Nane Jürgensen, embedsmand, og da „hele landet“ havde anerkendt landsregeringen, var han pligtig at handle i dens ånd. Men det gjorde han ikke. Hvormed havde han i øvrigt gjort sig fortjent til sit embede? „De blev sidste år ført til Rendsborg. Hvorfor? — det ved jeg ikke. Men der må dog have været en grund dertil, ellers vilde det vel ikke være sket. De kom tilbage fra Rendsborg, var her en kort tid og rejste til Sønderborg. Hvorfor? — fordi De måske ikke var i stand til at holde Deres mund i tømme. De var flere uger fraværende. Deres embede stod tomt. De kom tilbage og tiltrådte igen nolens volens Deres embede. Men sligt kan heller kun ske i Flensborg. Hr. Chr. Hansen jr., hvordan tør De vove her i vort fædreland offentligt at udtale: „Danmark indtil Ejderen!“ De er sandelig ikke den mand, der på nogen som helst måde kan repræsentere Flensborg!“

Det var „eine grausame Salbe“, og flere andre indlæg var holdt i samme stil. Christian Hansen offentliggjorde endnu et indlæg, et svar på Soltaus angreb. Han meddelte heri, at han af visse grunde ikke vilde komme ind på den politiske del. Han vilde holde sig til de materielle interesser og skildrede ulyk-

kerne for Flensborg ved en eventuel tilslutning til den tyske taldforening.

Når Caspar Andresen i sin ovennævnte artikel i Wochenblatt beklager sig over de dansksindedes brug af smædenavnet „de provisoriske“, vidner det om, at det har været temmelig gængs. Også under fællesregeringen varetog Krohn selvfølgelig sine pligter til at skride ind, når tysksindede førte klage over danske skældsord. Men klager er dog vel kun fremsat i de færreste tilfælde. Nogle af disse skal omtales til belysning af stemningen.

Først i februar arresterede således nogle dragoner en bødkermeister Hector, der — dog påvirket af drik — havde kaldt dem deutsche Spitzbuben, Räuberpack, Räuberbande osv. De ønskede ham strengt straffet, da de i byens nordlige del indkvarterede dragoner næsten hver aften hørte den slags skældsord på gaden. — At skomager Hansen blev forulempet i et værtshus, rykket i skægget og kaldt tysk spion, er ikke værd at opholde sig over; det var han jo notorisk. I begyndelsen af marts måtte en slagtersvend stå til regnskab for brugen af „den her-værende dansksindede pøbels sædvanlige smædeord“ og en anden, fordi han vilde træde alle tyske under fod. At han tiltroede sig evner til en sådan bedrift, skyldtes de stærke drikke. — Pastor Wildhagen måtte af en kone høre, at det var en skam, at han bar en sort kjole; han burde snarere have en rød, hvad der jo sigtede til hans edsbrud mod den danske konge. Præsten ønskede imidlertid ikke konen straffet, da hun senere havde gjort afbigt overfor ham.

En særdeles livlig dag oplevede Flensborg den 12. februar, da der holdtes søsession. De samlede matroser og skibstømmerfolk, hvoraf sikkert mange havde nydt en hel del brændevin, foranstaltede alle mulige optøjer og spektakler og råbte hurra for kongen af Danmark. Det rette sind til at gå i krig mod ham havde de således ikke. Det tilstedeværende militær var ikke stærkt nok til at holde orden, og der måtte udkommanderes sol-

dater. Da en af urostifterne arresteredes, blev han befriet af andre, og en tysksindet arbejdsmand, der havde ladet en ytring falde om, at det var på tide, at militæret huggede ind, blev forfulgt og mishandlet. Borgere fra byens nordlige del beskyldtes for at ophidse urostifterne. Efter at der var rekvireret forstærkning, blev ordenen dog med lethed genoprettet. En af urostifterne erklærede karakteristisk nok for retten, at han lige så vel som alle andre havde larmet, men på sessionsdage gik det altid lystigt til. Han havde troet, det var tilladt at synge og råbe hurra.

Nyttigere for den danske konge end sådanne demonstrationer må det siges at være, at adskillige militærpligtige unddrog sig slesvig-holstensk krigstjeneste ved at tage til Danmark — som regel valgte de den korte vej til Sønderborg. Således overførtes den 8. marts om aftenen flere militærpligtige pr. båd fra Flensborg til Sønderborg, medens andre ved arrestation hindredes i flugtforsøg. De dansksindede flensborgere fik også skylden for ved deres „løgnehistorier“ at have forledt et „temmeligt enfoldigt“ ungt menneske, der var soldat, til at gå over til danskerne. I det i foråret 1849 fra slesvig-holstensk side udgivne skrift: Über die angebliche Vertreibung dänisch gesinnter Einwohner des Herzogthums Schleswig anføres ved mange af de pågældende personer, også fra Flensborg, at de ikke er „fordrevne“, men ved flugt har unddraget sig militærpligten.

Da Danmark, som tidligere omtalt, allerede i december 48 nægtede at have noget med „fællesregeringen“ at skaffe, var det sandsynligt, at fjendtlighederne ret snart vilde bryde ud igen. I en skrivelse af 1. februar 1849 til den slesvig-holstenske regering stillede Krohn med vanlig nidkærhed forslag om i dette tilfælde at udvise alle håndværkssvende, karle og arbejdsfolk, hvis hjemsted var kongeriget Danmark. Disse folks nærværelse i Sønderjyllands nordlige del styrkede nemlig den danske opposition og svækkede de tysksindedes mod yderligere

— ud over hvad danske trusler sammenlignet med „landsregeringens“ og armékommandoens „humanitet“ havde gjort. Krohn nævnte, at han for Flensborgs vedkommende allerede i løbet af sidste sommer havde udvist håndværkssvendene. I et privatbrev fra den slesvig-holstenske regeringsråd E. Lesser fra begyndelsen af marts hedder det, at man kvier sig ved nu at forberede de af Krohn foreslåede forholdsregler. Men bryder krigen ud, mener Lesser, må man i hvert fald i det væsentlige gennemføre dem.

Krohns her anførte kritiske udtalelse om fællesregeringens „humanitet“ stemmer godt med det syn, som de slesvig-holstensksindede anlagde. I deres øjne var fællesregeringen svag, fordi den ikke gik med til de skarpe forholdsregler mod danskerne, som de ønskede. Krohns og hans meningsfællers breve fra denne tid handler om mere politi og flere gendarmer for at holde danske agitationer nede og om, hvordan man kan hindre trafikken med Danmark og holde danske spioner og agitatorer borte fra det slesvigske fastland. Krohns bestræbelser her medførte for øvrigt et skarpt sammenstød med politimester Niemann, med hvem han ikke i forvejen stod på den bedste fod. Da Krohn i febr. bestemte, at rejsende fra eller over Flensborg til Als skulde forsynes med pas fra ham, Krohn, sendte Niemann Krohn en meget bitter skrivelse om dette nye indgreb i hans kompetence. Det var, skrev Niemann, en ny krænkelse af hans person og embedsstilling, når Krohn vilde instruere hans, Niemanns, fuldmægtig til på hans kontor at følge Krohns og ikke Niemanns anvisninger!

Sidst i februar opsagde Danmark våbenstilstanden, hvorefter krigen kunde begynde en måned efter. Åbningen af fjendtlighederne skete dog først i begyndelsen af april. Også fra slesvig-holstensk side ønskede man, som sagt, den „svage“ fællesregering væk og en energisk optræden for „die Landessache“. Den 26. marts sendte fællesregeringen befolkningen et afskedsbudskab, og samme dag indsattes et statholderskab, be-

stående af Wilhelm Beseler og Reventlow-Preetz. Dette skulde regere i den tyske centralmagts navn og efter den slesvig-holstenske statsgrundlovs bestemmelser. Skønt det, som Lesser i et brev fra midt i marts skrev til Krohn, en tid havde set ud, som om slesvig-holstenerne alene måtte tage kampen op med Danmark, endte det dog med, at Preussen og Tyskland atter stillede sig bag dem. Vi vil, skrev Lesser, ikke have nødig at opofre noget. Men var stemningen både på slesvig-holstensk og dansk side krigerisk, gav Wochenblatt sikkert udtryk for talrige flensborgeres opfattelse, når den sidst i marts skrev: „Det krigerske liv udfolder sig med al sin uro, og et sådant er altid trykkende, især der hvor krigsskuepladsen måske kan være såre nærved“.

7. Fra krigens genudbrud til indsættelsen af bestyrelseskommissionen (3. april—25. august 1849).

Danmark kom, da fjendtlighederne igen åbnedes, til atter at stå både over for slesvig-holstenerne og de tyske rigstropper, der i tal var den danske hær overlegne. Straks i begyndelsen af april indtraf den ulykkelige kamp ved Ekernførde mellem danske krigsskibe og tyske landbatterier, hvor lineskibet Christian VIII sprang i luften og fregatten Gefion erobredes af fjenden. Sejren over „den danske sømagt“ — eller dog en del af denne! — forherligedes af statholderskabet i en svulstig proklamation. En ny sejrproklamation fik statholderskabet anledning til at udsende efter slaget ved Kolding den 23. april. En dansksindet flensborger, der havde forsynet en sådan offentlig opslået proklamation med den upassende tilføjelse „lauter Lügen und Wind“, idømtes et længere ophold i tvangsarbejdsanstalten.

Måske var det disse sejre, der opflammede de tysksindede flensborgere, som var samlede i foreningen „Casino“, til at gå angrebsvis til værks mod magistratens „neutrale“ holdning. Sidst i april bemyndigede foreningen på en ekstraordinær ge-

neralforsamling en deputation, der bl. a. bestod af skrivelærer Burgwald og J. N. Soltau, til at rette en henvendelse til magistraten. Man ønskede omgående svar på følgende tre spørgsmål: 1. Hvorfor ringes der ikke med kirkeklokkerne ved militære begravelser, og hvorfor har kapellet på kirkegården indtil for nylig været stængt for ligene af vore krigere, „som har fundet døden for vor sag på ærens mark“, således at det var nødvendigt offentlig at kritisere dette forhold (det skete i Wochenblatt 25. april), før det blev ændret. 2. Hvorfor sættes der ikke en stopper for de forbrydelser, der begås mod vore faldne krigeres grave, idet krans og bånd rives af, og blomsterne nedtrampes m. m. Kirkegårdsopsynsmanden burde for længst være draget til ansvar for dette. 3. Hvordan kan det være, at det kun er her i Flensborg, at det tyske flag ikke vajer fra tårne og offentlige bygninger, og hvad er grunden til, at de ofte udtalte ønsker om en forandring heri stadig ikke er opfyldte.

Henvendelsen blev den 1. maj overrakt borgmester Callisen personlig og foreløbig besvaret af ham. Det skyldtes en misforståelse, at kapellet ikke hidtil var blevet åbnet, udtalte han. M. h. t. gravskænderier lovede han, at der vilde blive skredet skarpt ind. Klokkeringningen var formodentlig undladt af hensyn til bekostningen herved. At hejse flag på kirketårnene forekom ham upassende, og det var han ubetinget imod. Men han vilde ikke indvende noget mod, at flaget igen blev anbragt på rådhuset. — Indholdet af det skriftlige svar, som Holm affattede, og som gaves nogle dage senere, er stort set som Callisens mundtlige. Om flagningen hedder det her, „at vi under de nuværende afgjorte politiske tilstande overhovedet anser udhængning af tyske faner for noget meget uvæsentligt, men i særdeleshed ikke finder det at stikke faner ud fra kirketårnene passende, og for øvrigt for at tage hensyn til de pågældende ønsker har foranlediget, at den uden vort vidende og vilje forsvundne fane atter er hejst fra rådhuset“.

Helt tilfreds med magistratens svar var Casino-folkene ikke.

De bemærkede i en ny henvendelse, at de ikke kunde dele magistratens syn på spørgsmålet om at hænge faner ud fra kirketårnene. Det havde man dog gjort med Dannebrog, da kongen holdt sit indtog i byen. Hvorfor kunde man så ikke nu og navnlig på den 24. marts lade „den gamle landsfane“ vaje fra kirketårnene. Med den „gamle“ landsfane menes der den slesvig-holstenske, hvis alder unægtelig ikke var værd at pukke på; den var jo en helt nymodens opfindelse. Man ventede i hvert fald snarest at se landsfanen vaje fra byens kran og fra Nørre- og Sønderport, hvad man måtte ønske for sagens, de tyske krigeres og Flensborgs skyld. Endelig skænkede man en ny fane til rådhuset i stedet for den, der var hængt ud! Denne nye henvendelse lod magistraten, så vidt ses, ubesvaret.

Til trods for Krohns politiregimente, der under statholderskabet og krigsforholdene kunde udfolde sig friere end under fællesregeringen, undlod dansksindede flensborgere ikke helt at give udtryk for deres hjertens mening. Nogle af de „forseelser“, for hvilke de blev slæbt i retten, forekommer unægtelig bagatelagtige. Således hører vi kort efter krigens genudbrud, at kvinderne i et hus havde drillet slesvig-holstenske soldater, der formodentlig var indkvarterede lige over for, ved at bekranse et billede af Frederik VII og holde det op og kysse det, når soldaterne viste sig! Drilleriet førte til, at en soldat og en gendarm afhentede billedet, men mere kom der vist ikke ud af sagen. En måneds tid senere måtte den i Haderslev fødte butiksjomfru hos konditor Wittmack stille hos Krohn, fordi hun havde fremsat uærbødige udtryk om slesvig-holstenske papirpenge. Samme unge dame måtte igen i retten sidst i juni, fordi hun ukaldet havde givet sit besyv med i laget, da en soldat overfor en anden besøgende i konditoriet havde nævnt, at kom der en ugunstig fred ud af de løbende fredsforhandlinger, vilde slesvig-holstenerne måske sætte sig til modværge alene. Hun havde nemlig udtalt sin forvisning om, at i så fald vilde slesvig-holstenerne få så mange prygl af de danske, at de ikke

vidste, hvor de skulde gøre af sig selv. Til gengæld forsikrede Krohn hende om, at øjeblikkelig udvisning af byen vilde blive hendes lod ved „den første konstaterede utilladelige ytring om vore forhold“. På samme tid fik skomager Christian West, der havde udbredt sig om danskernes magt og om deres allierede, en skarp advarsel mod at føre slig tale og forbud mod at vise sig i offentlige lokaler.

Helt let har det ikke været for Krohns medhjælper straks at slå ned overalt, hvor „utilladelige ytringer om vore forhold“ kunde forekomme. Da det den 31. maj rapporteredes til en gendarm, at nogle pigebørn var samlede ved toldvæsenets bygning og forlystede sig med at synge „Den tapre Landsoldat“, ilede han derhen, men pigerne var borte på een nær. Hende greb han i armen for at føre byttet til Krohn. Der dannedes et større opløb, navnlig af kvinder, som protesterede mod at arrestere et barn for en sådan bagatel, også en preussisk husar tog bestemt afstand herfra. Da barnet desuden af lutter angst fik krampe, lod gendarmen hende endelig gå.

Skortede det således ikke Krohn og hans redskaber på energi, hvor det gjaldt om at slå ned på „dansk propaganda“, savnede Krohn denne hos regeringen. Vi ser dette af et brev til Krohn fra E. Lesser fra slutningen af april. Jeg forstår ikke helt, skriver Lesser her, dit spørgsmål, om regeringen vedblivende ikke vil gå over til en energisk optræden. Stort set, hævder Lesser, er alt, hvad der er blevet foreslået regeringen, billiget, og det må kræves, at der foreligger et behov for de forholdsregler, som eventuelt skal træffes.

Når Krohn, som ovenfor nævnt, truede med udvisning fra Flensborg, var dette ikke tomme ord, men noget, hvortil han i adskillige tilfælde tog sin tilflugt. Det erfarer vi f. eks., da de slesvig-holstenske myndigheder i maj-juni drøfter, hvorvidt man kan transportere de udviste over grænsen til Jylland. Krohn udtaler midt i juni, at dette udmærket lader sig praktisere: det har fundet sted og gør det stadig uden vanskelig-

heder. Han omtaler, at en række håndværkssvende er udviste, at 20. april sendtes skibskaptajn Bladt til Ribe, 2. maj den deputerede borger P. A. Petersen til Jylland og 30. maj et par folk af tyendeklassen.

I en længere skrivelse fra den sidste juni foreslog Krohn regeringen at „udvise“ den danske filial af Nationalbanken i Flensborg og det dertil knyttede personale. Krohn fremhævede, hvordan de danske sympatier, „hvorved Flensborg i den nyeste tid har erhvervet sig en så sørgelig berømmelse i vort lands historie“, hovedsagelig skyldtes indflydelse fra handelsinteresserne. Her havde filialbanken spillet en stor rolle. Når den provisoriske regering, bemærkede Krohn videre, havde udstedt forbud mod bankens operationer (se ovenfor s. 171), var dette sikkert også sket mere ud fra politiske end fra retslige synspunkter. Men forbudet havde kun haft ringe følger, da banken uhindret indtil dato havde fortsat sin virksomhed, om end i noget ændret form og med afsavn af nogle mindre fordele. Derfor foreslog Krohn en „fuldstændig udvisning“, hvad der også forholdsvis let lod sig praktisere under krigen og den herskende blokade, hvor handelen lå stille. Til gengæld burde den slesvig-holstenske landsbank støttes.

Til en sådan udvisning kom det dog ikke. Fredsforhandlingerne mellem Danmark og Preussen stod på dette tidspunkt foran deres afslutning. 6. juli led slesvig-holstenerne deres store nederlag ved Fredericia, og 10. juli enedes Preussen og Danmark om fredspræliminærer og en våbenstilstand, hvorunder Slesvig skulde regeres af en fælles bestyrelseskommission med en engelsk opmand. Nordslesvig (med Flensborg) skulde besættes af svensk-norske tropper, Sydslesvig af preussiske.

Et par dage efter Fredericia-slaget kom det til demonstrationer i Flensborg, da danske krigsfanger førtes gennem byen. Efter gendarmernes rapporter fandt der mange „uordener“ sted af de dansksindede indbyggere, og gendarmene, som ledsagede transporten, udsattes for forhånelser. Disse har dog mest

bestået i hånlige fagter fra forsamlede kvinder. En af de tilstedeværende mænd tillod sig dog også at råbe til fangerne: „Lever da lykkelig og kom snart igjen“, hvilket tilråb skurrede slemt i gendarmernes øren — og lønnedes med hug.

Efter Fredericia-slaget og Berlinoverenskomsten måtte Flensborgs danske føle større fortrøstning til fremtiden. I slesvig-holstenske kredse dukkede derimod bange anelser for fremtiden op, hvortil også den almindelige politiske udvikling bidrog. Revolutionsbølgen fra 1848 var ved at dale. Allerede midt i juni havde borgmester Georg Schow i Åbenrå således i et brev til Krohn udtalt sin bekymring i anledning af fredsrygterne og sin væmmelse ved tilstanden i Tyskland. Samtidig udtrykte han dog håbet om, at statholderskabet og landsforsamlingen vilde holde ørene stive og ikke selv give op; så skulde landet nok holde fast ved dem.

Dette blev for så vidt også tilfældet, som både statholderskabet og landsforsamlingen kraftigt protesterede mod våbenstilstandsoverenskomsten og prøvede på enhver vis at hindre dens udførelse. I tiden inden de svensk-norske troppers ankomst opretholdt statholderskabet sit regimente i Nordslesvig ved at øge tallet af gendarmer, således ved at gøre dragoner til gendarmer. I et brev herom 30. juli fra Lesser til Krohn hedder det, at det dog er ham tvivlsomt, hvor længe man vil kunne drage nytte af denne tilstand. Efter al sandsynlighed, mener han, vil man ikke stort længere kunne gøre regning på de preussiske officerer, derved vil man miste hæren og stå værgeløs overfor våbenstilstandskonventionen. Ganske vist frembyder denne så mange „hager“, til hvilke man kan klamre sig fast for at fremkalde strid, og sagen vil derfor trække i langdrag. Alligevel kan man vel næppe betvivle, ender han, at bestyrelseskommissionen i en eller anden form vil træde i virksomhed.

I et omtrent samtidigt brev fra krigsminister Jacobsen til Krohn omtales det spørgsmål, hvorvidt man burde optage de-

sertører fra den preussiske hær i den slesvig-holstenske. Jacobsen tager imidlertid bestemt afstand fra denne tanke, da det — om det skete i større stil — vilde gøre ikke blot Preussen, men også alle andre regeringer til statholderskabets fjende. I den stilling, i hvilken Slesvig-Holsten nu befandt sig, skulde Jacobsen gerne, udtaler han, tilråde de mest beslutsomme revolutionære midler, men der var overalt indtrådt den største ebbe i folkestemningen. Kastede man sig i armene på revolutionen, udsatte man sig for miserabelt at gå til grunde.

Som stemningen i slesvig-holstenske kredse var overfor våbenstilstanden, er det ikke underligt, at man frygtede for antipreussiske demonstrationer, når de preussiske tropper i henhold til overenskomsten forlod Nordslesvig — og jo i øvrigt for den store parts vedkommende hertugdømmerne. Den 20. juli fandt statholderskabet sig foranlediget til at udsende en opfordring til at modtage de hjemvendende preussiske og tyske tropper venligt: „De er tyske som vi, besjælede af håbet om, at det vil lykkes, selv om også efter tunge lidelser at grundlægge Tysklands enhed og styrke, de beklager ikke mindre end vi den påbudte tilbagemarch.“ I en skrivelse dagen efter fra krigsdepartementet til borgmester Callisen opfordres denne også kraftigt til at undertrykke eventuelle demonstrationer mod de tilbagevendende tyske, særlig preussiske tropper. Omvendt hører vi, da tropperne i begyndelsen af august drager syd på gennem Flensborg, at de dansksindede her skulde have haft til hensigt at overrække dem blomsterkranse og dannebrogspaner, hvad de kommanderende over tropperne dog bestemt frabad sig!

Statholderskabet opretholdt, som sagt, sit regimente i Nordslesvig og Flensborg ved hjælp af gendarmerne. Det udskrev også i tiden mellem våbenstilstanden og bestyrelseskommissionens indsættelse rekrutter og inddrev skatter. I Wochenblatt hedder det sidst i juli, at en mængde rekrutter kørte fra Flensborg til sessionen i Rendsborg; der var 12 vogne, pyntede

med flag og hilste med glæde. Bladet tilføjer dog, at en del rekrutter har forebragt grunde for udeblivelse, og nogle skal have absenteret sig: „man siger ellers, at der nu skal træffes strengere forholdsregler [imod sådant]“. Af en meddelelse, som bladet har i nummeret for 22. aug., fremgår det, at af de 20-årige, som da skulde udskrives, er adskilligt over halvdelen udeblevet: „Neptun er formodentlig blevet deres skytsgud, hvorvidt hans beskyttelse er vedvarende sikker, vil følgen vise“. Det skulde dog holde denne gang.

Den 2. maj havde statholderskabet til bestridelse af omkostningerne ved rigstroppersnes forplejning udskrevet et tvangslån at betale i fire rater (1. juni, 1. juli, 1. aug. og 1. sept.). Under de ændrede forhold kunde villigheden i Flensborg til at udrede dette ikke være alt for stor. Allerede 7. juli havde deputeretkollegiet udtrykt ønske om, at der ikke blev indsendt flere penge end højst nødvendig. I begyndelsen af august meddelte nu det slesvig-holstenske finansdepartement den flensborgske magistrat, at den, om den vilde undgå eksekution, måtte indsende den til 1. aug. forfaldne rate af tvangslånet inden tre dages forløb. Magistraten — med undtagelse af rådmand Schwennsen — besluttede at imødekomme dette krav. Derimod nægtede deputeretkollegiet det i et møde, hvor 18 medlemmer var til stede; 3 af disse stemte dog med magistraten. Kollegiets majoritet henviste i sin beslutning også til de ved våbenstilstanden ændrede forhold. Uenigheden i bykollegierne indbragtes derpå for den slesvig-holstenske regering på Gottorp, der selvfølgelig tog magistratens parti. I et nyt møde af deputeretkollegiet, hvor 21 medlemmer var til stede, fastholdt dettes majoritet sit standpunkt og gjorde magistraten ansvarlig for indsendelsen af pengene. Karakteristisk nok fremsatte majoriteten samtidig det ønske, at magistraten skulde søge om, at Flensborg blev gjort til sæde for bestyrelseskommissionen.

De talrige flensborgere, der under det slesvig-holstenske

styre havde måttet forlade deres hjemby, så med længsel hen til det tidspunkt, da forholdene skulde gøre det muligt for dem at vende hjem. Vi kommer, så snart vi kan, hedder det i et brev fra sidst i juli fra en flensborger, der da opholder sig i Sønderborg, til hans kone, som er forblevet i Flensborg. Brevet er som flere andre beslaglagt af politimester Krohn. Et af de andre beslaglagte breve er ligeledes fra en flensborger i Sønderborg til hans „hjertensallerkæreste kone“, bosat i Flensborgs „Norden“. Han håber at høre, at konen er rask, for så er alt godt, selv om slesvig-holstenerne også har ødelagt meget: „Den kære Gud vil hjælpe os igen, de vil alle få deres løn, Gud vil sikkert ikke lade noget ubelønnet. Kære Mine! Sørg bare ikke, men bliv ved med at pynte de danske grave, thi de er det værd, og bliv nu ikke træt, min engel, thi danskerne trættes ingensinde, de vil holde ud, indtil de har befriet os“. Brevet ender med hilsener til alle venner og kendinge og løftet om, at han snart vil være i deres midte.

Der gik dog endnu nogle uger hen, før Krohns politiregimente kom til fald. Men midt i august fyldtes Flensborg havn påny af skibe, førende det af den store befolkning elskede Dannebrog. Det var danske handelsskibe og dampskibe med den kommende bestyrelseskommissions folk. Og samtidig vendte de flensborgske grønlandsfarere hjem. Rheden frembød igen et skue, som kunde fryde flensborgske købmænds hjerter. Der forløb endnu en halv snes dage med tovtrækning mellem de danske og preussiske udsendinge, og hvor slesvig-holstenerne af al magt søgte at hindre udførelsen af våbenstilstanden. Endelig den 25. august kunde bestyrelseskommissionen, hvis danske repræsentant var Tillisch, installere sig i Flensborg. Det slesvig-holstenske styre, hvis mænd havde set forhold og hændelser i den gamle kongelig-danske sø- og handelsstad som i et troldspejl, — dette styre var forbi.

Kilder.

Den foregående fremstilling bygger væsentlig på *utrykt materiale* fra Landesarchiv für Schleswig-Holstein, Gottorp slot, Slesvig, fra Flensborg byarkiv og fra det danske Rigsarkiv. Det første sted beror således politimester Krohns arkiv. Vigtigst af dette er C XIX, 1, nr. 81. Akten betr. Untersuchungen der Polit. Polizei in Flensb. Mai 1848 bis Sept. 49, men også nr. 80, 82 og 86 er brugt. Smst. findes overpræsident Liliencrons arkiv (Abteil. 167 (C XII), 1 nr. 504 a). Endvidere er fra Landesarchiv benyttet A XIV, nr. 3. Akten der Civil-behörde zu Kiel (heri Ahlmanns skrivelse 4/4 1848 til den prov. reg.) og A XIV, nr. 120 (Conv. V. B. 5. Stadt Flensburg) (heri bl. a. Jacobsens skr. 5/4 1848 til den prov. reg.) samt C XIX, 1, nr. 85.

I Flensborg byarkiv er benyttet bykollegiernes protokol (nr. 236, 3) og deputeretkollegiets privatprotokol (nr. 238, 1), endvidere: nr. 148. Akta betr. Korrespondenz mit der prov. Regierung in allgemeinen Verwaltungssachen 1848; nr. 911, fasc. 1. Akta betr. Erhebung Schleswig-Holsteins gegen Dänemark. 1846—49 samt nr. 862, fasc. 2. Akta betr. Innere Unruhen u. Aufruhr . . . 1848. 1851—65. I arkivets håndskriftsamling findes i afskrift »Flensburger Chronik der Jahre 1848—73 des Kaufmannes N. C. F. Lüders«.

Af arkivalier fra det danske Rigsarkiv skal særlig nævnes regeringskommissionen af 3/4 1848 for hertugdømmet Slesvig (heri navnlig embedsmændenes erklæringer og akterne vedr. amtmand Warnstedt) og Slesv. min. 1. dpt., afd. 79^a. 2 nr. 220 (heri afskrifter af akterne vedr. foretagelse af valg til den tyske nationalforsamling). Fra Frederik VII.s arkiv er brugt Holsts beretning om slaget ved Bov. — I Riksarkivet i Stockholm er brugt Ur Danica. 3. Konsulers skrivelser. Flensburg 1848—49.

Af *trykt materiale* skal foruden Neergaards store værk »Under Junigrundloven« I, der giver den almindelige baggrund for fremstillingen, nævnes følgende:

Flensburg. Darstellung seines Zustandes u. Verhaltens während des schleswig-holsteinischen Aufruhrs, entworfen von einem Flüchtling. Herausgg. von D. E. Rugaard. 1848.

Darstellung derjenigen Charactere, welche in . . . Flensburg an unserer . . . Revolution thätigen Antheil genommen haben. Von einem stillen Beobachter. Flensburg 1850.

Flensburger Wochenblatt für Jedermann. Zu bekommen bey J. D. Jäger. 1848—49.

Bericht über die Verhandlungen der vereinigten Ständeversammlung der Herzogthümer Schleswig-Holstein 1848.

[Valentiner]: Erinnerungen aus Kriegs- und Friedenszeiten. Altona. 1852.

Slesvigske Provindsialefterretninger. I, s. 292 ff (Fr. Graaes artikel om Kruse).

M. F. Blaunfeldt: Minder fra Sønderjylland. 1876.

Sønderjydske Aarbøger 1902, s. 147 ff (Brev fra toldkontrollør Svend Møller 15/4 1848).

Elisabeth Kardel: Die Stadt Flensburg und die politischen und nationalen Zeitströmungen um die Mitte des 19. Jahrhunderts. Flensburg 1929. (Sml. Hist. Tidsskr. 9. r. VI, s. 476 ff).

Andreas Lorck Schierning: Die Chronik der Familie Lorck. Schicksale und Genealogie einer Flensburger Kaufmannsfamilie aus vier Jahrhunderten. 1949.

Anglerne

DET EVIGE STRIDSÆMNE

Av Gudmund Schütte.

Indhold: 1. De klassiske Hjemmelmænd for Anglernes Hjemstavn. 2. Varinerne i klassisk Overlevering. 3. Jyder i Britannien. 4. Forskelligt om Anglernavnet etc. 5. Anglernavnets sproglige Indebyd. 6. Mere om Anglernavnets Historie. 7. Sproggeografien, Sproggrupperingen. 8. Sproggrupperingen før Folkevandringen. 9. Saxiske Zetacismer. 10. Angliske Fyrstenavne. 11. De engelske Fyrstenavne og Folkesproget. 12. Angliske Egnsnavne. 13. Angliske Indbyggernavne. 14. Arkæologisk Kriterium. 15. Nerthusdyrkelsen. 16. Mytologisk Overlevering. 17. Anglernes episke Synskres, en Sø-Synskres. 18. Prunkstavelser som Kriterier for Samkvem og Synskres. 19. Kongestyre. 20. Lovfællesskab med Varinerne. 21. Den episke Sagnoverlevering. 22. Det engelske Sagnforråd. 23. Strategisk-merkantilt Synspunkt. 24. Uffesagnet. 25. Weibulls Indlæg.

Dr. phil. *Anders Bjerrum* har i „Sønderjydske Årbøger“ 1951, 202 ff., skrevet en diger, lærd Artikel, „Anglernes Hjemstavn“, der påviser, at der i Sønderjylland ikke findes Spor av vestgermansk Ursprog. Dæri har han sikkert Ret, og Påvisningen er værdifuld. Han vil yderligere påvise, at Undertegnede i samme Tidsskrift 1900, ligesom Grundtvig i sin Verdenshistorie, er faret vild, når vi godtager Bedas Avledning av Anglerne fra det sønderjyske Angel. Thi Anglerne skal høre hjemme i Middtyskland, i den thydingske Egn Engilin.

Bjerrum har fuldkommen Ret, når han advarer mod naive Vrangtydninger. Det er blot endnu værre, end han troer, og han selv undgår ikke Vildfarelser. Den gængse Ætldre (Ethnologien) er en Askepot i Videnskabens Verden, med et kaotisk Stof, foragtet og forsømt av Historikerne, — et Stof, hvor

lumske Lygtemænd lokker godtroende Forskere ud i bundløse Hængemoser. Sporene skræmmer! Jeg har selv i min Håndbog „Our Forefathers, the Gothonic Nations“ 1929—33 søgt at bane farbare Veje mellem Hængemoserne og Faldgruberne, men ak, der er såre langt igen. Som Figura udviser, nemlig det engelske Stridsæmne.

Kategoriske Domme skal man ved det ætnisk-sproglige Kaos være såre varsom med. Hær et typisk Exempel. Hvorav kommer Ordet „Rytter“? 999 adspurgte Lægfolk vil uden at blinke svare: „Selvfølgelig av at ride“. Men det er skudt forbi. En „Rytter“ er en latinsk *ruptarius*, Medlem av en *rupta*, en Rode, et Regiment. Det må stå som Advarsel.

Det er en Fejl av Bjerrum, at han har forelagt et lærd Stridsæmne for en Domstol, der mest udgøres av Lægfolk, prisgivne til de populære Vrangslutninger. Derved tvinger han mig til at plædere for den samme Domstol. Hær er nu Svaret. Men det *er* og *bliver lærd*; det er ikke „tilrettelagt for Lægfolk“. Det må Læseren være klar over.

Man må passe godt på med at citere. S. 215 skriver Bjerrum om de tre Stammer *Kimbrer*, *Charuder* og *Semnoner*: „Disse folk må ifølge de gamle kilder have boet syd for Elben“.¹⁾ Der henvises til de klassiske Forfattere Augustus, Velleius, Strabon, Mela. Hvad siger nu de i Virkeligheden? Augustus, „Ankyramindesmærket“, nævner de tre Folk uden at stedfæste dem. Da de skikker Sendemænd til ham, må de have boet udenfor Romerrigets daværende Nordøstgrænse, dvs. øst eller nord for Elben (ikke syd). Velleius, „*Historia Romana*“, II, c: 106, nævner hverken Kimbrer eller Charuder; Semnonerne omtales øst for Elben (ikke syd). Strabon, „*Geografi*“, nævner ikke Charuderne; sætter VII, S. 291, Kimbrerne i Nordhannover, S. 290 på en Halvø; S. 290 nævnes Semnonerne sammen med østgermanske Folk, altså øst for Elben (ik-

¹⁾ Dette gentages kategorisk S. 220.

ke syd). Mela, „Chorografi“, III, 3, c. 32, nævner ikke Charuder og Semnoner, sætter Kimbrerne i Kodanhavet (ikke syd for Elben). Kort sagt, ikke een av de fire Hjemmelmænd sætter et eneste av de tre Folk syd for Elben. Det er lovlige mange Fejlposteringer hos Bjerrum.

Hvordan det stiller sig med en anden kategorisk Dom, skal vi nedenfor se.

Bjerrum har to Hovedstøtter for sin Teori: den klassiske Geograf Ptolemaios og den moderne Filologis stringente Sprogskudsmål (der formuleres meget kategorisk). Vi undersøger først det geografiske.

1. De klassiske Hjemmelmænd for Anglernes Hjemstavn.

Vi ejer kun to klassiske Hjemmelmænd, der direkte omtaler Anglerne, Tacitus, „Germania“, fra 98 e. Kr., og Ptolemaios, „Geografi“, fra c. 170 e. Kr. De modsiger hinanden stærkt. Dette er en Prøve på Spørgsmålets ældgamle Forkludring. Tacitus sætter Anglerne i et Kystland, Ptolemaios sætter dem i det midttske Indland. Tacitus er en god Forfatter, Ptolemaios — eller rettere Forgængeren *Marinos* — viser sig i Germaniens-kortet som en ren Konfusionsråd. Bjerrum kasserer den gode Hjemmelsmand Tacitus og bygger på den upålidelige Ptolemaios-Marinos.

Det er sandt nok, Tacitus *kan* fare vild, men han er dog i Hovedsagen pålidelig. Han sad jo også langt nærmere ved det omspurgte Folk end både Marinos i Tyros og Ptolemaios i Alexandria. Hvad Tacitus fortæller om Anglerne, bygger tydelig på en velunderrettet Lokalkilde. Den skildrer deres Dyrkelse av Gudinden Nerthus i en Helligsø på en hellig Ø i Oceanet.

Hærom siger Bjerrum S. 216: x(Vi) forstår, at udtrykket »på en ø i oceanet« ikke behøver at tages bogstaveligt; det betyder måske blot: »uhyre langt mod nord«, romerne havde nemlig under deres sejlads langs nordkysten gjort den opdagelse, at der ligger øer uden for jordklodens rand, et stykke ude i oceanet. Sådanne

Øer omtales ofte hos de klassiske forfattere, og de befolkes med de mærkeligste folkeslag og fabelvæsener. — Ud fra Tacitus' text alene kan vi ikke med blot nogenlunde nøjagtighed fastslå, hvor anglerne .. har boet på hans tid. Men vi kan betegne det som lidet sandsynligt, at de har boet i Sønderjylland«.

Denne Argumentation er meget uheldig. Havde Tacitus dog bare sagt: „Anglerne boer på en nordlig Ø“, kunde der kanske have været noget om, at det var en uklar Tågesnak. Men Ø-Stedfæstelsen er et Led i en yderst sagkyndig Sakralskildring; der er ikke Tale om „Fabelvæsener“. Ligesom Helligsøen, de hellige Køer for den hellige Vogn, Præsten og den hellige Festfred ikke kan undværes i Helheden, således heller ikke den hellige Ø. I Hedningenes Kultus spiller hellige Øer en fremragende Rolle, jfr. Helgoland, Niærdholm, Njarðey, Þórslundr (Tåsinge), Othænsberg Birkeområde (Samsø), Odense.

Til sidst siger Bjerrum om Anglerne: „lidet sandsynligt, at de har boet i Sønderjylland“. Dette som Extrakt av den taciteiske Skildring må kaldes en ret vilkårlig Egengisning. Og den støttes just ikke ved det forsigtig tilføjede „måske“. Den faktiske Text giver slet ikke Rum for noget „måske“. Den sætter *udtrykkelig* Anglerne i et Kystland. Og den støttes av den samlede middelalderlige Overlevering, særlig Uffesagnet, av Anglernes episke Synskres, en avgjort Sø-Synskres, og av Nerthusdyrkelsens Udbredelse over Norden.

Ptolemaios er den Klippe, Bjerrum bygger på efterat have afværdiget Tacitus som *quantité negligeeable*. At Ptolemaios-Marinos som Skildrer av Germanien er upålidelig, har *Müllenhoff* udtalt, og i „Ptolemy's Maps“ og „Acta phil. Scandinavica“ har jeg fremfundet en Bunke lokale Kortprototyper, som Korttegneren har vranglæst for at fabrikere sit Germaniens-Kaos. Bjerrum forsvarer Ptolemaios S. 216 ved at henvise til tre nyere Geografer, Cuntz, Steche og Šimek. De to første synes ikke at kende en Undersøgelse „Ptolemy's Maps“. Tjekkeren Šimek kender og citerer den, men kommer slet ikke ind på Opdagelsen av ptolemæiske Prototyper. Jeg skal hær tilføje, at jeg

i en senere fremkommende Artikel*) kan påvise Prototyperne også for det vestlige Germanien. Hær skal anføres to av de sidst fundne.

Prot. A. Vesttyskland fra Rhin til Elben.	Aleison Budoris	Munition	Marionis
Prot. B. Samme Kort flyttet øst for Elben.	Aleisos Budorgis	Marionis	Bunition

Hvad nu Anglerne gælder, så er det klart, at vore eneste Kilder, Tacitus og Ptolemaios, trods indbyrdes Modsigelse, står i et nært Avstammingsforhold til en fælles Kilde; vi kunde kalde Tacitus og Ptolemaios for „Sveberkilderne“. Tacitus omtaler en Gruppe Sveber og stiller allerforrest Semnoner, Langobarder og Anglergruppen (Nerthusdyrkerne). Ptolemaios kender den samme Svebergruppe og nævner de tre Folk, Semnoner, Langobarder og Angler. De må i hans Kilde ligesom hos Tacitus have stået allerforrest i Gruppen. Langobarderne sætter Ptolemaios nu på et splittet Sted, nemlig helt henne ved Rhinen. Samtidig har han fra ovennævnte vesttyske Prototyp A Dubletten Lakkobarder, med radbrækket Navneform, men på det rigtige Sted, i Langobardernes historiske Hjemstavn, Bardengau ved Nedreelben. Det er hær ved første Øjekast soleklart, at de vildfarne Langobarder ved Rhinen må flyttes tilbage til Bardengau ved Nedreelben. Men så er det da næsten en Selvfølge, at Langobardernes svebiske Følgesvende, Anglerne, må gøre dem Følgeskab nordøstpå, altså til hinsides Elben. Denne snublende nærliggende Formodning har jeg for over et halvt Århundrede siden udtalt i „Sønderj. Årb. „1900, 44, og Chadwick i „The Origin of the English Nation“ (1907) S. 201 godhender den som „happily suggested“. Altså, en videnskabelig underbygget Teori godtages av Englands førende Etnolog. Men

*) »Classica et mediaevalia«.

Bjerrum ignorerer den. Da den ikke gendrives, står den fremdeles ved Magt.

2. Varinerne i klassisk Overlevering.

Jeg omtalte før, at Anglerne i klassisk Tid kun nævnes av to Hjemmelsmænd, Tacitus og Ptolemaios, der modsiger hinanden uforligelig. Vi vinder imidlertid et tredje Hjemmelssted dærvæd, at der findes en Lov, „Lex Anglorum et Werinorum, hoc est Thoringorum“, som er optegnet under Karl den Store og også kendes i England som „Lex Werinorum“. Når de to nerthusdyrkende Folk Angler og Variner levede under een og samme Lov, må de selvfølgelig have boet i ét og samme Grandelag. Varinerne indgår altså som Anglernes geografiske Ækvi- valent.

Dette har Bjerrum også seet og udnyttet: da Loven siges at gælde Thoringi, slutter han S. 226 og 243: ergo har Anglerne boet på det av Ptolemaios anviste Sted, i Thyringen. Dette seer jo meget nydeligt ud. Men det er ikke avgørende. For i Nederlandene, hvor Prokop kender en Koloni udvandrede Var(i)ner, findes et Landskab Doringen, tidligere skrevet med *th*. Uden allermindste Voldførelse lader Lovens Thoringi sig altså henføre til Nederlandene.

Tilbage står det Faktum, at Angler og Variner oprindelig har boet i samme Grandelag. Men hvor boede nu de klassiske Variner?

Bjerrum avviser med Rette en overfladisk Stedfæstelse, postuleret av Müllenhoff ved „Warnitz“, dvs. det sønderjyske Varnæs.²⁾ Der findes Varnæs både i Sverige og Norge. Med samme Ret som til diverse Varnæs kunde man forfølge Varinerne til deres Gravsted ved Var-dø-hus ved Nordkap. Sligt er god Skik hos Etnologer av Seelmanns Type.

²⁾ Meitzen, »Siedelung und Agrarwesen«, II, 14, og Bremer, »Ethnographie« S. 851, anfører yderligere et »Promunturium Varinorum« fra »Valdemars Jordebog«, men det eksisterer ikke.

Nej, *Varinernes* rette Hjemsted kendes fra to av de ptolemæiske Dublet-Prototyper som det er påvist i „Ptolemy's Maps“, men som Bjerrum ikke tager Hensyn til. Den ene har i Mecklenburg Folkeparret

Teutonoaroi
Ouirunoi

Den anden har klods op dærad

Teutones Auarpoi.

De nævnte Ouiruner har hos Ptolemaios Hovedstaden Ouirunon. Her får vi flyet Nøglen til Navnets Radbrækning. Det er simpelthen „verschlimmbessert“ efter den romerske Provinshovedstad Virunum i Noricum, hvis Tilstedevær Ptolemaios godt kendte. Det er et Exempel på en av mig påvist Uvane hos Ptolemaios-Marinus: barbariske Navne bliver tit opfixede efter klassiske Modeller fra Romerriget. I Østgermanien levede en Stamme Lugoi Didunoi, lat. Lugi (Di)duni, dærav fabrikeredes som Dublet Bynavnet Ligidunon, modelleret efter de velkendte keltiske Bynavne Lugdunum, Lugodunum (Lyon, Leyden). Stammen Ambrones (Atlashåndskrift Vatic. Lat. 5698) blev omkalfatret til Ombrones efter græsk Ombrikoi, den italiske Stamme Umbrer. Stammen Toutonoi ved Mainfloden (kendt fra en Grænsesten) blev til Tournonoi efter de galliske Tournones ved Tours. I Hannover levede en Stamme Kaulkoi el. *Kauklones (Formindskelse av Kauchoi hos Ptol.); den blev erstattet av de rætiske Kalukones fra Svejts. I Gallien boede Stammen Namnetes ved Byen Nantes; som Dublet optræder Samnites, dvs. de velkendte italiske Samniter . . . Altså, de radbrækkede Ouirunoi skal tilbagerettes til Varinnoi. Deres Hovedstad Ouirunon lever videre i bedste Velgående som Waren ved en Sø av samme Navn og ved Strømmen Warnow, der udmunder ved det velkendte Warnemünde. Hær boede i Middelalderen Venderstammen Warnabi, som øjensynlig er Varinernes slaviserede Efterkommere. Den ptolemæiske Radbrækning av Varinernavnet er forresten

allerede bleven opdaget i Oldtiden. Det av Ptolemaios-Marinos brugte Originalkort har åbenbart haft Navnene skrevne således:

Teutoni Vari Viruni

Dvs., *Vari* var av en kyndig Kritiker tilføjet for at rette det radbrækkede *Viruni*, men den Kluddermikkel, der sammenflikkede det kaotiske Germanienskort, fik Rettelsen i Vrangstruben og smækkede —*vari* på *Teutoni* som Navnets Stjært. Således fremkom det monstrøse Misfoster *Teutonoaroi*, der fik Forskerne til at rende med Limstangen i 1700 År. Varinerne lever forresten videre i nordisk Heltedigtning. Der spøger en Opnævner Kong *Varinn*. *Warnemünde* optræder i „*Eddaen*“ som Fjorden *Varinsfjörðr*, hvor Danskeren *Helge* overvinder Tyskeren *Hödbrodd*.

Så kommer vi til Dubletten *Auarpoi*. Det er klarlig en Vranglæsning for **Ouarnoi*. Navnet står hær i den yngre, sammentrukne Form som hos *Prokop Varnoi* og oldeng. *Wærne*.

Men ikke nok med Dubletten. Vi finder endogså en Triplet. *Ptolemaios* har følgende Folkerække:

Ambrones Au a r i n o i Frugundiones Sulones Finnoi (Ombrones)

Disse Folk har *Ptolemaios-Marinos* flyttet helt hen til *Weichselens Østbred*, mens de i *Virkeligheden* hører hjemme ved *Vesterhavs- og Østersøkysten*:

Amringer V a r i n e r Burgunder Gutoner Finner.
(på *Amrum*)

Også udenfor *Ptolemaios* genfindes denne Folkerække, nemlig hos *Plinius*, „*Naturhistorie*“ IV, c. 99: *Burgundiones*, *Varinne*, *Gutones*.

Altså, *Varinerne* er stedfæstede som *Indbyggere* av *Østersøkysten*. Dette holder *Bjerrum Læseren* uvidende om.

Hans Opbygning på Ptolemaios falder bort som en Vildfarelse, der skyldes hans flygtige Undersøgelse av de ptolemæiske Kildeforhold.

3. Jyder i Britannien.

Jyderne hører ikke til de Folkestammer, der er tydelig klassisk avhjemlede, omend de rimeligvis må indsættes istedenfor de av Pytheas omtalte „Gutoner“ på den jyske Ravkyst, læs *Eutoner.³⁾ Men såkaldte Jyder har dog allerede inden Oldtidens Slut startet Landnammet i Kent, ifølge Beda og „Saxerkroniken“ År 449. Og i 500tallet er de atter på Færde.

Bjerrum drøfter S. 210 de engelske *Yter* eller *Jutae* som han finder forskellige fra vore Jyder. Frankerkongen Theodebert skriver c. 550 til Kejser Justinian, at Eucier og Saxer frivillig har hyldet ham. Da Frankerherredømmet ikke godt kan have strakt sig til Jylland, formodes Eucierne at have boet mellem Rhin og Weser. Dette er en yderst usikker Gisning. Et ikke-jysk Folk Eucier mellem Rhin og Weser er fuldkommen ukendt i Oldtid og Middelalder; det synes at være bare en lærd Nødhjælps-Opfindelse. Fast står blot, at Eucier og Jyder er ét og samme Navn i ét og samme Nabolag; hvorfor skulde det så være to forskellige Folk? Digteren Venantius Fortunatus synger c. 580, at for Frankerkongen Chilperik skælver „Danus, Euthio, Saxo“. Hvem kan hær uden Tvang væрге sig mod det Indtryk, at hær tales om „Danskeren, Jyden, Saxeren“? Skal vi forresten virkelig tage Theodeberts Brev så højtidelig? Ham gjaldt det først og fremmest om at imponere Kejseren i Miklagård. Der kendes intet virkeligt historisk Udtryk for Saxernes såkaldt „frivillige“ Underkastelse; snarest tværtimod. Og når een eller anden jysk Høvding ligesom senere Harald Klak fandt det fordelagtigt at hylde Frankerherskeren, var det for Theodebert sikkert tilstrækkelig Årsag til at prale med Jydernes Underkastelse. Det hele er uklart og uvæsentligt.

*) Plinius, »Nat. hist.« XXXVII, c. 35.

4. *Forskelligt om Anglernavnet etc.*

S. 223. „Der knytter sig ingen vanskelighed til forståelsen af Ptolemaios' kort. Stedfæstelsen [dvs. av Anglerne] er klar og præcis“. Mon? Stedfæstelsen av Anglernes svebiske Kammerater Langobarderne er som sagt splittet gal. Men det er altså ingen „Vanskelighed“!!

Smst. „Anglerne boede ifølge Theodor Steche ved en handelsvej, der førte fra Regensburg ved Donau til handelspladsen Marionis ved Mecklenborgs kyst“. At Anglerne boede hær, har vi kun den upålidelige Ptolemaios-Marinos' ord for. Handelspladsen Marionis lå forresten slet ikke ved Meklenborgs Kyst, men ved Elben. „Marionis Nr. 2“ er en Opdigtning, een av Ptolemaios-Marinos' utallige vrangplacerede Dubletter.

S. 227 drøftes udførlig Kr. Halds Tydning av Navnet Angel. Det er ret uvæsentligt. Hvis Anglerne, som Beda siger, boede i Angel, har de simpelthen Navn efter denne Halvø.

S. 228. „Dennes beboere kaldes aldrig anglere, men altid angelboer.“ Ad dette Argument må man nærmest smile. Bortset fra Jyderne er der i Jylland overhovedet ikke et eneste Stammenavn, der er fastholdt i den gamle Form. Kimbrerne hedder Himmerboer, Indbyggerne av Vendill Vendelboer, den til Vestjylland udvandrede Del av Charuderne Hardboer eller Hardsysseboer. Og således over hele Linjen. De norske Rygir, Sygnir, Thilir, Heidnir etc. hedder Rogalændinger, Sogninger, Thelemarkinger, Hedemarkinger; Anglerne hedder Englændere eller Engelskmænd, Wales' Indbyggere Welshmen, Ierne Irishmen etc.

5. *Anglernavnets sproglige Indebyrd.*

S. 208 udtaler Bjerrum: „De er ingen vej udenom: anglerne talte et vestgermansk sprog.“ Dærmed står og falder i Grunden hele hans Teori. For hvad er „Vestgermansk“? Det kan være så mange Ting. Når man taler til Lægfolk, bør man helst udtrykke sig umisforståelig. Altså: „Der er ingen Vej udenom.

Anglerne — at dømme efter deres Sprog i England — talte Angelsaxisk“ (dvs. et ikke-tysk Sprog. Modersproget til Engelsk).

Meget vel! Men det kan jo også tilskæres på en helt anden Måde: „Der er ingen Vej udenom. Anglerne — at dømme efter deres ptolemæiske Hjemstavn i Thyringen — talte Højtysk.“ Hvordan skal denne Knude løses? Skal vi kanske ty til Tzakonerne i Grækenland, hvor Mændene taler Nygræsk, Kvinderne gammelt Dorisk? hær altså: Mændene Angelsaxisk, Kvinderne Højtysk? Det være dog kun sagt for Løjers Skyld, for at vise de mulige Konsekvenser av de kategoriske Dogmer. Eller vil Bjerum kanske påstå, at Thyringerne oprindeligt talte Angelsaxisk? Kanske også det! Men ialtfald, det bliver et lille filologisk Kunststykke at vise det sort på hvidt, og således at undgå, at den kategoriske Slutningsmåde bliver stemplet som ledende til Selvmodsigelse. Vi ender kort sagt i Tvivlsmål istedenfor i et „ingen-Vej-udenom“.

Men nu kommer vi til en anden Side av den kategoriske Udtryksmåde, nemlig den Tvangsforudsætning, at *Folkefærds Navne altid virkelig er det, de giver sig ud for*. Altså in casu, at Anglernes Sprog i Britannien er lig med Fastlandsanglernes Ursprog. Det kan man jo have Lov til at tro, det kan ikke uden videre nægtes. Men når Muligheden udnævnes til indlysende Faktum, bliver det en Naivitet. Der regnes slet ikke med mangfoldige forstyrrende indgribende Faktorer, der er tænkelige i Folkevandringstidens Kaos. Vi kender nok visse ætnisk-kulturelle Ejendommeligheder, der står urokkelig fast, men *Folkenavne og Sprog skifter og render sammen som Kviksølv*.

I store Dele av Europa er der næppe ét Hovedfolk, der har undgået Navneskifte. Romerne kaldes på Gottonsk Vælske efter en keltisk Stamme, Volkerne. Tyskerne kaldes på Engelsk Germans efter en keltisk eller keltiseret Stamme i Belgien. På Nordisk og Finsk kaldes Tyskerne Saxer efter en Stamme med et ikke-tysk Sprog. Østtyskerne kaldes Preusser efter et baltisk Folk. Østslaverne kaldes Russer, dvs. Svenskere. De sydlige Finner kaldes Ester efter et baltisk Folk. Sydøstslaverne kaldes

Bulgarer, dvs. Finner. Tyskerne kaldes på Fransk Allemands efter en vesttysk Stamme. På Balkanhalvøen kaldes de Svaber efter en do. do. Galliens Indbyggere er Franskmand, dvs. Francker. Sydfranskmand kaldes Gascognere, dvs. Basker. Norditalienerne kaldes Lombarder, dvs. Langobarder. Grækerne kalder sig Romæi. dvs. Romere. De spanske Arabere kaldes Moros, dvs. Berbere. Zigeunerne kaldes Bøhmere, Ægyptere, Tartarer. Alle Europæere gælder i Østerland som Franker. Rødhuderne er blevne til Indianere, dvs. Inder.

På de britiske Øer er der ikke mindre end 7 ikke-angliske Folkedele, hvis Sprog kaldes Engelsk, dvs. Anglisk. 1. Kelter i Irland. 2. do. på Øen Man. 3. do. i Skotland. 4. do. i Cumberland. 5. do. i Cornwall. 6. Nordmænd på de skotske Øer. 7. Saxer i de saxiske Riger. Hvo tør da sværge på, at Engelsk ikke også kunde være uoprindeligt hos en større Del av Nr. 8, Indbyggerne i de engelske Riger? Nu kan man nok sige: ved de opregnede Tilfælde er Modsætningen mellem den oprindelige Nationalitet og den ved Navnet postulerede ofte så stærk, at Tvivl udelukkes. Men der findes også Tilfælde, hvor Tvivl er mulig.

Tyskerne i Siebenbürgen kaldes *Saxer*. Altså efter Bjerrums kategoriske Opskrift for Tilbageslutning fra Folkenavnet: „der er ingen Vej udenom. Deres Forfædre talte oprindelig Neder tysk“, eller, for at gøre det rigtig godt, Angelsaxisk. Figura udviser imidlertid, at Siebenbürgsaxerne faktisk taler Højtysk i mosel-frankisk Dialekt. Navnet Saxer skyldes en Fejlslutning hos Naboerne, fordi Småordene „det, hvad“ på Moselfrankisk lyder „dat, wat“, ikke som på normalt Højtysk „das, was“. Tilbageslutningen fra Folkenavnet slår altså hær klik.

Der kan også opstå Kludder, hvor det gamle Folkenavn er fastholdt, og hvor man vil slutte tilbage. *Langobarderne* i Italien stammede jo fra Bardengau ved Nedreelben, altså fra Nedertyskland. Man vilde da naturlig tro, at deres Udvandrere, som fastholdt Folkenavnet, i Italien havde talt Nedertysk. Men de taler dog Højtysk. Altså efter den kategoriske Recept for Tilbageslutning: „der er ingen Vej udenom. Deres Forfædre i

Bardengau må have talt Højtysk.“ Faktisk udviser Figura imidlertid, at de taler og altid har talt Nedertysk. Altså skønner vi, at Folket på sin Vandring har undergået et *Sprogskifte*. Igen slår den kategoriske Tilbageslutning klik.

Hvad nu med *Anglerne*? Hvilken stræng Sproglovgiver kan garantere os imod, at også de under deres Vandring kunde have undergået Sprogskifte ligesom Langobarderne? Vi har fattet en velgrundet Mistro til Tvangssætningens Gyldighed.

Lad os nu høre en engelsk Fagmands Ord. Den ledende engelske Etnolog *Chadwick* siger i „The Origin af the English Nation“ S. 302:

»Landnamsmændene i Britannien, skønt de kaldtes Saxer av de Indfødte, tilhørte i Virkeligheden et Folk, der først nylig havde holdt sit Indtog på de vestlige Have. Underkastet dem var imidlertid talrige Indbyggere av sandsynligvis saxisk Oprindelse. I Tidens Løb vilde dette underkastede Landsfolk stræbe efter at gøre sig gældende, medens Anglernes Efterkommere vilde svinde ind til et militært Aristokrati.«⁴⁾

At nu et Herskerhus på Folkevandringstiden optog Under-sætternes Sprog, er noget så dagligdags, at jeg knap har nødtigt at påvise det nærmere. Hunnerherskerne i 400-tallet havde normalt gotiske Navne: Mundjiuk, Rugila, Bleda, Attila. Senere seer vi, at en norsk-irsk Konge Olav fik det irske Tilnavn Kvarann, hvad der røber irsk Hofsprog. Chadwick giver ovenfor en, som mig tykkes, såre plausibel Forklaring på det Forhold, at Flertallet av de angliske Rigers Indbyggere i Virkeligheden var Saxer. Hans velgrundede Mening bliver ikke imødegået af Bjerrum, men henstår urokket. Dærfor må jeg dømme: Bjer-rums kategoriske Slutning fra Folkenavnet Angler i Britannien mister enhver tvingende Kraft.

6. Mere om Anglernavnets Historie.

I „Our Forefathers“ II, 242 ff., har jeg yderligere påpeget

⁴⁾ Hær tilføjer jeg en Analogi fra Jydernes Rige i Kent. Lige overfor det traditionelle Landingssted, Øen Thanet, udmunder Strømmene Stour og Swale. Det viser, at Flertallet av Landnamsmændenes Følgesvende var Saxer, kommende fra de holstenske Floder Stör og Swale.

følgende, som Bjerrum ligeledes lader uænset. Saxerne var fra gammel Tid Republikanere og fastholdt dette til sin politiske Dødskamp mod Karl den Store 772—804. Anglerne dærimod havde ligesom Nordboerne Kongestyre. Da nu de britiske Saxer senere gik over til Kongedømmet, havde de følgelig ingen Kongsæmner med gammelt Kongeblood. Dærfør er Essex, som Chadwick S. 302 fremhæver, det eneste Rige, der møder op med en Kongeæt av ægte saxisk Rod, nedstammende fra Saxerguden Seaxneat. Ellers hjalp man sig med at ty til anguliske Kongsæmner, nedstammende fra Guden Woden. Manifest er dette Lån i Wessex, hvis Kongestamfædre Freawine og Wiggen findes hos Saxe som Sønderjyllandsjarlerne Frøvin og Vig, nær forbundne med Anglerfyrsterner Vermund og Uffe. Og når Kongeætten blev angulisk, kunde passende hele Riget kaldes ligeså. Da nu det ægte Anglerrige Mercia indtog en dominerende central Stilling, voldte dets mægtige Indflydelse, at alle de nordligere Riger foretog denne nominelle „Anglisering“. Sproget blev naturligvis ved med at være lige saxisk, men det kaldtes angulisk.

Saxerne var fra gammel Tid i vrig-hedenske. De kæmpede på Fastlandet fanatisk mod den kristne Mission og ødelagde de tilgrænsende Kristenkirker, og i Britannien fremturede de for en stor Del i Hedenskabets endnu 100 År efter den kristne Missions Start. Missionen landede hos Jyderne i Kent og hoppede dærpå, overspringende Saxerne, op til Anglerne, hvis Hovedby York, der fra Romertiden fastholdt Tilnavnet Municipium, blev Kristendommens egentlige Missionscentrum. Da Fastlandssaxerne samtidig viste sig som forstokkede Hedninger, blev Saxerfolket i Kirkens Øjne en vanry Slægt. Britanniens Kirke blev ikke en saxisk, men en angulisk. Den navnkundige Angler Beda bidrog med sin anguliske Kirkehistorie til at fastslå Anglernavnets Triumf.

Grunde som disse bidrager til at gøre os forståeligt, at Britanniens gottonske Erobrere kom til at hedde Englændere, ikke Saxer.

7. Sproggeografien, Sproggrupperingen.

Dette er et vigtigt Punkt. Bjerrum kommer meget hurtigt dærfra. Han nedskærer min i „Sønderj. Årb.“ 1900 givne Forklaring med følgende Ord S. 208:

»Gudmund Schütte . . mener, at Anglerne hverken var vestgermanere eller nordboer, men at alle beboere af den jyske halvø før folkevandringstiden har talt et sprog, der står midt imellem vestgermansk og nordisk. Denne hypotese kan ikke direkte modbevises, fordi vi ved så sørgelig lidt om jyernes sprog før folkevandringstiden. Men den er overflødig og tjener kun til at komplicere et i forvejen indviklet problem. Schüttes urjysk er en fri opfindelse, der blot gør det vanskeligere at udrede de sammenfiltrede tråde. Der har ikke kunnet påvises spor af et sådant sprog, hverken i stednavne, runeindskrifter, i middelalderens skrevne kilder eller i moderne dialekter, og Schütte gør da heller ikke noget forsøg på at gisne om, hvorledes det egentlig har været beskaffent.«

Dette skal gælde for stringent Filologi. Men det er i Virkeligheden netop det, som Bjerrum pådutter mig, — komplicerende eller rettere forvirrende, tilslørende.

I Virkeligheden er hans Formulering *selvmodsigende*. Han indrømmer først, at min Hypotese om den flydende Sprogovergang teoretisk ikke kan gendrives, da vi intet brugbart Sprogstof har fra Urtiden. Men i selvsamme Øjeblik giver han sig til at avkræve mig Dokumentering med de Sprogvidnesbyrd, hvis Fraværelse han ovenfor har indrømmet.

Den læge Læser tør siges at være aldeles forudsætningsløs overfor Spørgsmålet om sproghistorisk Udvikling. Han aner intet om Forskellen mellem Dialektgrænse og Sprogbarrikade. Disse nødvendige Forudsætninger har jeg i „Sønderj. Årb.“ 1900 møjsommelig søgt at bibringe ham i den Fremstilling, der av Bjerrum reduceres ad absurdum som „overflødig“ og „komplicerende“. En *Dialektgrænse* er en Mødeplade mellem hinanden nærstående Dialekter, så Nabo uden videre forstår Nabo, når hver taler sin egen Dialekt. En *Sprogbarrikade* er derimod en Mødeplade mellem adskilte Sprog, hvor der er en skarp, umæglet Modsætning, så Nabo ikke forstår Nabo, når hver taler

sin egen Dialekt. Den Dag idag kender det nordiske Sprog-område ingen Sprogbarrikader, kun glidende Dialektgrænser lige fra Nordkap til Fjoldingernes nu uddøde Mål i Sydslesvig.

Denne umærkelige Overgang må engang have hersket videre sydpå. Det er ikke mig, der skal påvise dens Tilstedevær udav Stednavne, Runeindskrifter etc.; det er Bjerrum, hvem det påhviler at vise, at der oprindeligt har været en Avbrydelse, en Sprogbarrikade, der skilte Nordisk fra Vestgermansk. Om Overgangsdialekten til Saxisk har været jysk eller engelsk, er hær ligegyldigt. Der *har* været en Overgang; det er Hovedsagen.

Men kan da nogen forklare, hvordan den umærkelige Sprogovergang ophørte? Ja, det er lige netop det, vi kan, og hvad jeg, som det synes, forgæves, søgte at forklare i 1900. *Joh. Schmidt* har givet os Forklaringen i sin geniale „Bølgeteori“. Umærkelige Dialektovergange, siger Schmidt, revner bl. a. dærved, at extreme Yderdialekter tørner umæglet sammen. Og på dette Forhold er Ejdergrænsen det klassiske Skoleeksempel. Ved Ejderen blev der siden Middelalderens Gry et ligefremt General-Stævnemøde mellem alskens Yderdialekter. Friser kom fra Holland; Svear fra Egnen om Stockholm; Karl den Stores frankiske Kolonister fra indertyske Egne; endelig de vildfremmede Vender fra Østeuropa. Fra nu av hersker der en umæglet Kontrast mellem vidtforskellige Sprogtyper, Religioner, Hustyper og Retssystemer. Der kan optælles hele 5 Sprogbarrikader: 1. dansk-tysk, 2. dansk-frisisk, 3. dansk-vendisk, 4. tysk-frisisk, 5. tysk-vendisk. Næppe nogen anden Egn av Europa, bortset fra Ungarn-Balkanhalvøen er så overdådig rig på Sprogbarrikader.

3. Sproggrupperingen før Folkevandringen.

Vi må imidlertid gøre os klart, hvordan Sproggrupperingen så ud i Tyskland, før det oplevede denne Revolution, der tildels optrådte brutalt, som ved Saxernes Indtrængen i det omstyr-

tede Thyringerrige 530 og ved Karl den Stores Saxerdeportationer fra Holsten 804. En sådan Undersøgelse har Bjerrum ikke udført. Jeg kan illustrere Forholdene med følgende Skitser

FRISISK-SAXISK SPROGGRUPPE			NERTHUSGRUPPE	
Friser	Chaucher <i>(opsluges af Saxer)</i>	Saxer	Variner i Waren <i>(slaviseret : Warnabi)</i>	
TYSK SPROGGRUPPE				
Bruchtrer <i>(Borahtragowe)</i>	Angrivarjer <i>(Angeron)</i>	Langobarder <i>(Barder i Bardengau)</i>	Semnoner <i>(Nordsvaber)</i>	
Chatter <i>(Hessen)</i>	Cherusker	!! Nerthusgruppe !! Angler <i>(Engilin)</i> Variner <i>(Werenofeld)</i>	Ermundurur <i>(avløses af Thyringer)</i>	

Sproggrupperingen, gående ud fra Bjerrums Teori.

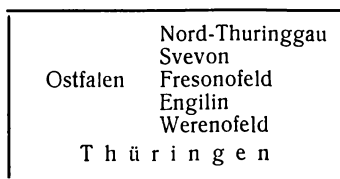
Den *frisisk-saxiske Gruppe* har Sæde langs Vesterhavets Sydkyst og i Vestholsten. Den særpræges ved Overgangen fra *k* til Hvislelyd foran *e* og *i*, den såkaldte „Zetacisme“: fris. *tziarke*, hannoversk *tzertze* = tysk *kirche*, dansk *kirke*; hannoversk *celle* = tysk *quelle*, dansk *kilde*.

Sydligere hersker *tyske Mål*, hos Bruchtrer, Angrivarjer, Langobarder i Bardengau, hos Thyringerne og øst for Elben hos Semnonerne, der fortsætter som Nordsvaber.

Dertil kommer nu den af Tacitus omtalte *Nerthusgruppe*, hvis mest fremtrædende Medlemmer er de under en fælles Lov levende Angler og Variner. Hvad Sprog Gruppen talte, lader vi foreløbig stå hen i det uviste. Hær gælder det om at vise, hvor de juridisk samhørende Angler og Variner havde hjemme. Jeg har ovenfor påvist, at Varinerne ifølge den klassiske Overlevnings urokkelige Vidnesbyrd må sættes ved Østersøkysten. Dette

er iøjnefaldende uforligeligt med Anglernes ptolemæiske Stedfæstelse i Thyringen.

Et Argument for Bjerrums Teori kunde søges dæri, at der ved Siden av den thyringske Egn Engilin findes et Werenofeld (ved Eisleben). Undersøger vi imidlertid Kortet nøjere, vil vi finde, at hele dette Område bærer Præg av voldsomme Folkeomflytninger, der hovedsagelig skyldes Thyringerrigets Undergang 530. Kortet tegner sig således:

Hær er det ved første Øjekast klart, at der ikke foreligger noget Oldbillede fra før Folkevandringstiden, men derimod et Sekundærbillede fra efter 530. Thyringernes gamle Område er sprængt i Stumper og Stykker; en frasprængt Rest ligger mod Nord. Ind dæri skyder sig en Sprængkile av invaderende Stammer. Nordvestfra kommer Saxerstammen Ostfalerne. Østenfra kommer de fra Ostelbien overflyttede Semnoner eller Nordsvaber, der forresten måtte udkæmpe en hård Strid med nogle fra Italien hjemvendte Saxer. Fresonofeld er koloniseret av de fra det fjærne Holland indvandrende Friser. Og Anglerne i Engilin, Varinerne i Werenofeld fremtræder da som Spidsen på den Stødkile, der borede sig ind i det sprængte Thyringerrige. At tage dem som Levn av en Urbosættelse er umuligt.

9. Saxiske Zetacismer.

S. 242 fører Bjerrum i Marken, at der i gamle merseburgske Personlister og andre Skrifter findes Saxonismer, især *Zetacismer*. Det skal pege på de thyringske Anglers Sprog. Jeg kan ikke se, hvad de to Ting har med hinanden at gøre. Kan Bjerrum vise, at noget av de saxoniserende Skrifter stammer fra en

motorisk Angler? Nej! Eller kan han vise, at Zetacismerne hober sig særlig i Egnen Engilin? Nej, heller ikke, han prøver slet ikke derpå. Sammenhængen er jo ganske simpel. Saxonismer hører hjemme i ægte saxiske Egne. Dette Saxerpræg fortrængtes småningom ved en Fortyskning, der skred frem vestenfra. Det lå i Sagens Natur, at Saxonismerne holdt sig længst yderst mod Øst. Til at forklare dette Forhold er Anglerne overflødige.

Iøvigt burde Bjerrum ikke have nøjedes med at henvise til nogle tyske Skrifter om Foreteelsen. Han burde personlig have undersøgt Zetacismernes geografiske Fordeling. Jeg kan meddele følgende Exempler:

Holsten. Zenhusen (ved Ejderen, ældre Cyængæhusæn), Tzellinghusen (ældre for Kellinghusen. Byens Fabriksmærke skal være tz), Itzeho (ældre Ecesho, Itscheho, dvs. »Egeskov«), Szester el. Ciestere (Tilløb til Elben).

Hannover mellem Weser og Elben. Cissen, Tzelstede, Tzertzenholte (»Kirkeholt«), Zeven (ældre Kivinan).

Indre Hannover. Celle (ældre Kielle), Smarbec, Mulbeze (Egn), Zerser Forst, Wallebiei, Ceverlingebug, Sarstedt (ældre med k el. c), Zilly (ældre Kinlinga), Wilkbice, Sidekenbice (begge i Fresonofeld).

Såvidt jeg kan skønne, udebliver Zetacismerne i Langobarderlandet Bardengau og i det meste av Altmark. I Engilin kan jeg som sagt ikke spore særlig Fremhersken av Zetacismerne. Dærimod falder to Tilfælde på den frisiske Pionerbosættelse.

Alt ialt er det umuligt at finde nogen tydelig sproglig Støtte for Bjerrums Anglerstedfæstelse. De pågældende Egne har været Genstand for de voldsomste Folkeomflytninger, så de yder et særdeles upålideligt Stof til at påvise Urbosættelse udfra.

10. *Engelske Fyrstenavne.*

De engelske Fyrstenavne Wærmund og Offa, siger Bjerrum S. 235, har avgjort unordisk Præg og taler således imod at sætte Anglerne klods op ad Nordboerne. Det med det unordiske er rigtigt nok; men passer disse Navne ej til det nordiske Grandelag, da passer de såvist heller ikke til det tyske i Thyringen,

hvorhen Bjerrum vil forvise de to Personer. Navnene peger tydelig mod saxisk Grandelag, og det er da ikke altfor fjærnt fra det nordiske. Det seete avhænger jo av Øjnene, der seer. Tingen får et ret forskelligt Udseende, om man anbringer Wærmund-Offa nord eller syd for Saxerne. Det er det meste, vi kan få ud av det.⁵⁾

Et andet Sprogkriterium er Navnene på *-berht*. De er typiske for Saxer og Tyskere, jfr. Kong Saberht i den ægte saxiske Kongeæt i Essex c. 600. Derimod savnes de i Nordisk og Østgottensk.⁶⁾ Men nu savnes de også i Wærmund-Offas Æt, samt i andre førbritiske Fyrsteætter; dærimod myldrer de øjeblikkelig frem, så såre Anglerne sætter Foden på britisk Jord.⁷⁾ — Parallel: så såre Normanneren Hrolf har sat Foden på fransk Jord, lader han sig ved Dåben sporenstregs omkalfatre til en Robert, og andre tyske Navne følger i Ætten, f. ex. Wilhelm.⁸⁾ Hos Hrolf er Optagelsen av Berht-Typen uomtvistelig en Forløber for Denationaliseringen, Optagelsen av fransk Sprog og fransk Navneskik. Hvad da med Anglerne? Er der nogen, der kan væрге sig mod en Mistanke om, at også hos Anglerne er Optagelsen av Berht-Typen Symptom på en Denationalisering, en Overgang fra angelsk til saxisk Sprog?

11. De engelske Fyrstenavne og Folkesproget.

Bjerrum tager det ganske roligt for givet, at Fyrstenavnene Wærmund og Offa røber saxisk Folkesprog hos Anglerne — som om Fyrstesprog uden videre var ét med Folkesprog.

⁵⁾ Jeg gør opmærksom på, at Wærmund hos Abbed de Cella optræder med nordisk Lydform Warmundus, stedfæstet ved Warwick. Også dette tyder på Tilstedeværelsen av et ikke-angelsaxisk Sprogelement hos Anglerne.

⁶⁾ Påvisningen er given av Meyer-Lübke i »S. B. d. Wien. Ac. phil. hist. Cl.« CXLIX, 2, 20 & 57, som jeg har henvist til i »Our Foref.« § 147.

⁷⁾ Se »Our Foref.« II, 240, hvor Exempler opregnes.

⁸⁾ Wilhelm udtaltes på Nordisk som Vilhjalmr, hvorav eng. William, fr. Guillaume.

Hunnernes Fyrster i 400-tallet hed på Gotisk Mundjiuk, Rugila, Bleda, Attila. Men talte Hunnerne dærfør Gotisk? Sveberne, en tysk Stamme, har i Portugal gotiske eller gotiserede Fyrstenavne. Men talte Folket dærfør Gotisk?⁹⁾

Normannerne havde frankiske Fyrstenavne som Robert og Wilhelm. Men talte Normanerne dærfør Frankisk? Venderne havde ofte danske Fyrstenavne som Gudskalk eller tyske som Henrik. Men talte den Tids Vender dærfør Dansk eller Tysk? Danske Konger skriver sig ofte Friederich. Men har Danmark dærfør talt Tysk?

Kriteriet duer ikke. Vi lader det falde.

12. *Engelske Egnsnavne.*

Riget Østangel deles i *Norfolk* og *Suffolk*, „Nordfolk“ og „Sydfolk“. Stemmer med jysk Wendlefolk Herred, götisk Vifolka hd., norsk „Fylke“. Savnes hos Saxer og Tyskere. Egnsnavnene er ikke Overfladeforeteelser som Fyrstenavnene Former. De hører til virkeligt Folkesprog.^{9a)}

13. *Engelske Indbyggernavne.*

Området Lindsey har Indbyggernavnet *Lindisfaran*. Stemmer med østdansk, Sjællands-, Langelands-, Lålands-, Hallands-, Blekinge-, Gullandsfarer. (Burgundisk Burgundo-farones stammer sikkert fra Bornholm). Savnes hos Saxer og Tyskere. Ligesom Typen *-folk* ægte folkesprogligt.^{9b)}

Hærmed forlader jeg det sproglige og vender mig til det kulturelle.

14. *Arkæologisk Kriterium.*

Jankuhn har ment at kunne påvise, at et typisk lokalt *Kors-spænde* vandrer fra Angel til Østengland. Bjerrum avviser Påvisningen meget hurtig. Da jeg ikke er Arkæolog, lader jeg dette henstå. Arkæologer burde udtale sig.

9) Om den opr. tyske Sprogform vidner det i dansk Historie kendte Navn Berengaria; på Gotisk vilde det have heddet *Berengaizia.

9a) »Our Foref.« II, 234 (5).

9b) Jfr. »Our Foref.« II, § 259. S. 361, 363 (6).

15. Nerthusdyrkelsen.

Tacitus siger, at Nerthusdyrkelsen er det eneste ænseværdige hos Anglerne og deres Fæller. Altså er den fra deres Synspunkt det aller ænseværdigste ved deres Kultur. Den genfindes hos Nordboerne, blot med mandligt Fortegn. (Da Loke i „Lokasenna“ sigter Njörd for at have avlet Barn med sin Søster, har vi hær sikkert et Spor av Nerthus f.). Savnes hos Saxer og Tyskere. „Our Foref.“ II, 366.

16. Mytologisk Overlevering.

Thyringen er absolut uden Interesse for nordisk Mytelære. Dær kendes ingen Opnævner for Thyringerne. Den thydingske Mytefigur Iring savnes. Sønderjylland dærimod spiller en vigtig Rolle.

Ifølge »Völuspå« str. 25 F. J. og Snorre, »Gylfaginning« 12, er den sydøstsløvigske Skov *Jærnvæd* Menneskeverdenen Midgårds østlige Grænsepost mod Udgård. Dær sidder en mægtig Gyge, Moder til vilde Jætter i Ulveham, dvs. det vendiske Fremmedfolk. Efter *Jærnvæd* opnævnes en Slægt av Troldkoner, *Jærnvæd*.

Ægir, Opnævner for *Ægidora*, Ejderen, fældes av Hödbroddr, Opnævner for den tyske Stamme Hadubarderne; hævnes av Helge Hundingsbane og Hödbroddsbane. Hos Saxe er Eyr dvs. *Ægir* en Grænsejarl, der indsættes av Helge.

Hathær, Opnævner for Haderslev, fældes av Harald Hildetand.

Heidr el. *Hetha*, Opnævnerske for Handelspladsen æt Hæthum, er ledende Skjoldmø hos Harald Hildebrand; bliver efter hans Død Dronning over Danmark vestenfor Øresund.

Isungr er dog for vort Æmne den aller vigtigste Mytefigur. Ifølge „Helgakviða Hundingsbana“ Str. 21 F. J. skal også han være fældet av den tyske Angriber Hödbroddr. Men i Thidreks-saga“ I, 319 (Bertelsen) etc. står han som Anglerne s Landn i Britannien.

Der gives næppe mange Egne, der er fyldigere repræsenterede i nordisk Mytelære. Og vi seer, at Anglerne s Forbindelse med Sønderjylland bliver udtrykkelig fastslået.

17. Anglernes episke Synskres, en Sø-Synskres.

I „Widsith“ foreligger Anglernes episke Synskres klart oplyst. En avgjort *Sø-Synskres*. Det vilde være urimeligt at tyde den som en *Indlands-Synskres*, således som det vilde forudsættes efter Lokaliseringen i Thyringen. Der kendes Stammer i den nordlige Yderzone: *Raumer, Trønder, Skridfinner*. Dærimod ignoreres nære *Indlandsnaboer* for Thyringen: *Bruchtrer, Angrivarjer, Hesser, Ripvarjer, Allemanner, Rætovarjer, Vari-ster, Bajrer, Lygiere*.

18. Prunkstavelser som Kriterier for Samkvem og Sympati.

De digteriske *Prunkstavelser* udmærker udelukkende Nationer ved Østersøens og Kattegats Kyster: *Goter, Ruger, Hadubarder, Svear, Raumer*, samt først og sidst *Danerne*. De bliver ustandselig prunkstavede, som „*Spyd-Daner*“, „*Sejer-Skjoldunger*“ etc. Det stemmer med, at blandt *Ikke-Stormagterne* i „Widsiths“ Fyrstelite er det kun *Danerne*, der møder op med hele 4 Fyrster. Normaltallet er 1.

19. Kongestyre.

Anglerne havde som nævnt *Kongestyre* ligesom *Nordboerne*. *Saxerne* dærimod var hårdnakkede *Republikanere*.¹⁰⁾

20. Lovfællesskab med Varinerne.

Dette er det eneste kulturelle Punkt, som *Bjerrum* anfører til *Støtte* for sin Lokalisering av *Anglerne* i Thyringen. Ovenfor har jeg påvist, at Ordet *Thoringi* i „*Lex Anglorum et Werinorum hoc est Thoringorum*“ snarest peger mod *Egnen Doringen* i *Nederlandene*.

21. Den episke Sagnoverlevering.

Sagnoverleveringen røber ingen Forbindelse med *Thyringen*. Den er fuldt enig med *Tacitus* i at sætte *Anglerne* i et

¹⁰⁾ Jfr. »Our Foref.« II, 241.

Kystland. Jeg noterer, at Bjerrum har glemt et enkelt særlig vigtigt Vidnesbyrd, „Quedlinburg Årbøgerne“ lader Kong *Angling* udvandre fra „*Danernes Land*“.¹¹⁾ Om man nogensteds skulde være pålidelig underrettet om de såkaldt „thyringske“ Anglers Hjemstavn, så måtte det da være i Quedlinburg tæt op ad Thyringen; men denne Lokalkilde lader Bjerrums Teori i Stikken. Bjerrum, der rask avfærdiger den pålidelige Hjemmelsmand Tacitus' Vidnesbyrd som intetsigende Tågesnak, kasserer også den dærmed stemmende middelalderlige Overlevering som Kopi av Bedas såkaldt naive Påhit, Avledningen fra det sønderjyske Angel. Istedendfor bygger Bjerrum uden nærmere Kildeprøvelse på den notorisk upålidelige Hjemmelsmand Ptolemaios. En iøjnefaldende vrang Fremgangsmåde. Men dette Spørgsmål om Sagnoverleveringen kræver et særskilt Avsnit (Nr. 24).

22. *Det engelske Sagnforråd.*

Allerede *Grundtvig*, hvem man nutildags kimser ad, har fuldstændig rigtig fremhævet, at „*Beowulfkvadet*“ viser en typisk nordisk-orienteret Sagnoverlevering. Som thyringsk ganske umulig.

23. *Strategisk-merkantil Synspunkt.*

Undersøgelsen af den kompakte engelske Sagnoverlevering hos Saxe fører os til et Synspunkt, som Bjerrum ikke kender, nemlig det *strategisk-merkantile*. Når *Offa-Uffe-Sagnet* fremtræder både i *Oldkvadet* „*Widsith*“, i „*Vitae duorum Offarum*“, i en engelsk Kunstners Tegninger fra 1300tallet, samt hos *Sven Aggesøn* og *Saxe*, må det have drejet sig om et Sammenstød av stor strategisk, kanske også merkantil Vigtighed. Har *Skuepladsen* for et sådant snarest ligget i Thyringen eller i Sønderjylland?

Thyringen har været Genstand for Invasioner av Hunner,

¹¹⁾ »Our Fore.« I, 141.

Avarer, Slavere. Østfrankerkongen Sigbert overvandt og fangedes av Avarernes Chagan (Khan) (c. 560); det genspejles kanske i „Niebelungenlied“; Sigfrid fældes av Hagen. Markgrev Gero av Sachsen c. 900 indbød Venderne Høvdinge til Gilde og lod dem nedsable; for denne „Heltedåds“ Skyld kom Markgrev Gero ind i „Niebelungenlied“ som Attilas Mand. Andre episke Mindeværdigheder falder mig ikke ind før Slaget ved Jena. Og de nævnte drejer sig jo om Kamp mod østlige Barbarer, der ikke vedkommer Uffesagnet; dette handler udelukkende om gottonske Angribere (Myrginger, Sveber, Saxer, Theutonici). Både for England og for Danmark er Thyringen som episk Skueplads fuldkommen ligeegyldigt.

Totalt anderledes er det med *Sønderjylland*. Det har en fremragende strategisk-merkantil Nøglestilling som Bro fra Tyskland til Norden og som Transitland for Handelen Vesterhav-Østersø. Derfor er det, at Englandskongen Alfred den Store optegner Skipperne Ottars og Wulfstans Meddelelser fra Trafikcentret æt Hæthum, og at Araberen Al Tartuschi giver en levende Kulturskildring fra Hedeby. Ovenfor i Nr. 13 har vi skuet en hel Række mytiske Udtryk for Grænselandets Nøglestilling, fremfor alt den mytiske Repræsentant for Anglerfolket, Isungr. Forud for Uffe-Episoden seer vi, at Sveakongen Adils angriber Sønderjylland og fælder Jarl Frøvin, Vigs Fader; begge disse indgår som Freawine og Wig i det engelske Rige Wessex' Kongestamtavle. Årsagen til Angrebet har vel været æt Hæthums stigende Vigtighed. Under Harald Hildetand seer vi, at Hæthums Opnævnerske, Skjoldmøen Hede, optræder som Kongens Arméchef og efter hans Fald bliver Dronning over Danmark vestenfor Øresund. Den hele av Historikerne lidet ænsede Sagnoverlevering giver et potenseret Udtryk for Sønderjyllands strategisk-merkantile Nøglestilling, noget ganske andet end det både for Danmark og England fuldstændig ligeegyldige Thyringen. Perspektivet starter med Romernes Angrebstrusel mod Sønderjylland År 5 e. Kr. (noteret av „Lejkrønnikens“

Forfatter), og fra År 800 til 1945 går der næsten ikke et Århundrede uden et eller andet Angreb fra Syd mod Nord. Egentlig burde dette Synspunkt være nok til at avfærdige Bjerrums Teori som forfejlet.

24. Uffesagnet.

Et Hovedpunkt hos Bjerrum er Forholdet mellem det danske *Uffesagn* og det engelske *Offasagn*. Hærom skiver han følgende:

»Der (kan) føres flere argumenter i marken for den påstand, at Uffesagnet er uoprindeligt i Danmark.

For det første findes der intet bevis på, at Uffesagnet har levet i en lokal sønderjydske tradition. Et sådant bevis har Axel Olrik søgt i den omstændighed, at Rydårbogen, der er skreven i Rydkloster i Angel, lokaliserer Uffes kamp til en bestemt lokalitet, Kuningeskamp; denne lokalisering, der ikke findes i de øvrige kilder, skulde da bero på en ældgammel tradition. Men Axel Olrik forlod senere dette standpunkt, og Kr. Hald har bevist, at Rydårbogens sagnform ellers er fuldstændig afhængig af Saxe, og at lokaliseringen sandsynligvis blot skyldes en lærd konstruktion.

For det andet er der en så nøje overensstemmelse mellem den danske sagnform hos Svend Aggesen og den engelske i *Vitae duorum Offarum*, at der nødvendigvis må være en direkte forbindelse mellem dem. Om sagnet er kommet fra Danmark til England eller fra England til Danmark, kan ikke afgøres ad kronologisk vej. *Vitae duorum Offarum* må være skrevet af Johannes de Cella, der kom til St. Albans kloster i 1180'erne og døde som klostrets abbed i 1214, og før Saxe blev færdig med sin, hvilket skete mellem 1200 og 1219. Disse årstal kan ikke oplyse, om englænderen har skrevet af efter danskeren eller omvendt. Men det er mest sandsynligt, at Svend Aggesen har taget Uffesagnet fra *Vitae duorum Offarum* (eller eventuelt en ældre kilde, som har indeholdt dette sagn), fordi Danmark i Valdemarernes tid modtog en meget stærk kulturel påvirkning fra England.«

Altså i Sønderjylland intet sikkert Spor av Uffesagnet; i England dærimod „De to Offaers Lævned“, der røber så nøje Samstem med Sven Aggesøn, at literær Overførelse fra England til Danmark bliver højest sandsynlig, snarest indlysende.

Dette tager sig jo ved første Øjekast meget plausibelt ud. Men seer vi det nøjere efter i Sømmene, viser det sig, at det

„nøje Samstem“ mellem „Vitae“ og den danske Sagnform indskrænker sig til 3 Punkter: 1. Navnet Warmundus = Vermund. 2. Navnet Offa = Uffe. 3. Heltens oprindelige Stumhed eller Taletræghed.

Dette kan ikke regnes for tungtvejende Samstem. Vi tør gå ud fra, at de to Fyrstenavne har tilhørt virkelige Personer, altså faktisk er historiske. De var selvskrevne i Sagnet; deres Forekomst i dansk Sagn peger ikke specielt på „Vitae“. Offa forekom jo allerede i det korte Referat i „Widsith“. Og Sagntrækket med Heltens oprindelige Stumhed er, som Inger Boberg har påpeget, et gængs Æventyrmotiv, der bruges for at fremhæve Heltens vidunderlige Gennembrud.

Bortset fra de 3 Punkter er „Vitae“ og Uffesagnet så forskellige som I l d og V a n d.

Om disse Forhold har nu *Inger M. Boberg* skrevet en vægtig Artikel i „Acta phil. Scandinavica“ 1942, „Die Sage von Warmund und Uffe“. Jeg citerer hendes Slutningsord S. 156.

»Es unterliegt keinen Zweifel, dass Vermund vor der Zeit Saxos als auch vor der Zeit Svens als dänischer König bekannt gewesen ist. Man kann sich dann kaum etwas anderes denken, als dass man auch Uffe, der doch vor allem die Hauptperson der Sage ist, ebenfalls gekannt hat, so dass das Fehlen seines Namens in den isländischen Quellen nur einem Zufall zu verdanken ist, indem sein Name durch das gewöhnlichere Olafur ersetzt wurde«.

Hæertil følger jeg: Uffe har tydeligt *saxisk* Sprogpræg. Formen er *utænkelig* i Mellemtyskland, hvor Bjerrum, følgende den upålidelige Ptolemaios, sætter Anglerne. Den er kun tænkelig i Nærheden av Saxernes oprindelige Bopæl, Holsten. Endvidere: Uffe er et Kælenavn, en Avkortning av et oprindeligt Fuldnavn, der, da Anglerkongernes Ættstavrim er W, må have haft denne Forlyd. Det er dette Fuldnavn, der — sagtens med Nordisering — skimtes i det islandske Olafur.

»Die englische Überlieferung allein kann auch unmöglich der Ausgangspunkt der dänischen sein.¹²⁾ Dann würde man sich ja nämlich, die sekundäre Nationalität Vermunds und Uffes als dänische Könige nicht erklären können, die sie eben nur dem Dasein und der Entwicklung der Sage in dänischer Überlieferung verdanken können, und die dann nicht gleichzeitig die Übertragung aus England bewirkt haben kann! Und da man in der englischen Überlieferung nicht die geringste An-

knüpfung an Dänemark findet, und da die Nebeneinanderstellung von Alewih als Dänenkönig und Offa als König der Angeln, wie man sie im *Widsith* findet, es nicht wahrscheinlich macht, dass eine solche Verbindung jemals bestanden hat, muss der Anknüpfungspunkt notwendigerweise in einheimischen Sagen liegen als den Vertretern einer ungebrochenen Fortsetzung der ursprünglichen, englischen Kontinental-Überlieferung von Vermund und Uffe und dessen Kampf an der Eider keine der jetzt bekannten englischen Quellen (kann) darauf Anspruch erheben . . . , der Ausgangspunkt der dänischen Überlieferung zu sein, *am wenigsten die, die ihr zeitlich am nächsten steht, die Vitae duorum Offarum*.¹²⁾ Falls von einem englischen Liede die Rede sein sollte . . . , müsste man sich auch wundern, dass man auch nicht die geringste Spur eines solchen Liedes in einer Überlieferung findet, die sonst die Erinnerung an Offa . . . bis weit in das 12. oder 13. Jh. bewahrt hat«. ¹³⁾

Såvidt Inger Boberg. Hvad siger nu Bjerrum dærtill? Intet.¹⁴⁾

Jeg skal nu nærmere påpege en Række Punkter, som karakteriserer det sene lærde engelske Sammelsurium „*Vitae duorum Offarum*“, og som ikke har den ringeste Genspejling i det danske folkelige Uffesagn. „*Vitae*“ er typisk kendemærket ved en broget Sammenskrabning av Navne, for en stor Del boglige Lån. Denne Navneophobning er fremmed for den ægte folkelige Sagnvæxt. „*Vitae*“ er slet ikke et Sagn, men en lærd, opdigtende Fabel efter de kymriske Barders Mønster. Handlingen er kludret og uepisk. Det danske Uffesagn er efter yngre episk Skik fattigt på Navne; foruden Vermund og Uffe fremtræder kun Skrep, Teutoner, Saxer, Ejder, der alle savnes i „*Vitae*“. Handlingen er pur, enkelt, ægte folkelig og digterisk kraftig. Udviklingen i de to Kilder bort fra Udgangspunktet er stikmodsat. Urtypen „*Widsith*“ har en Massekamp mod to navngivne Folkestammer; 1 Stednavn. Offafablen „*Vitae*“ *mangedobler* Massekampen ved 7 Modstandernavne; 4 Sted-

¹²⁾ Fremhævet av G. S—e.

¹³⁾ I Literaturlisten er Inger Bobergs Artikel nævnt, men en Imødegåelse forsøges ikke.

¹⁴⁾ Selv har jeg i Tilslutning til Inger Boberg skrevet Artiklen »Anglian Legends in Danish Traditions«, smst. 1943, 232. Artiklen savnes i hans Literaturliste.

navne. Uffesagnet *nedskærer* Massekampen til en Enekamp med to unavngivne Modstandere; 1 Stednavn.

Warmundus optræder i „Vitae“ som Opnævner for den engelske Shirehovedstad *Warwick*, som skal være grundlagt av ham. Et avgjort Sekundærtræk.

Offa er en engelsk *offa*, „Krøbling“, der helbredes ved Bøn til Gud, et aldeles uepisk Træk, men særdeles passende for Fablens Overleverer, Abbed Johannes.

Riganus, Hovedmodstanderen, er en indenlandsk Oprører, ikke en fremmed Erobrer som i det danske Sagn. I Sydwaales fandtes på *Offa II's* Tid en Småkonge *Regin*, som vel er Model.

Aliel, Oprørerens Navn Nr. 2, synes at være et Levn fra „Widsith“, nemlig Danekongen *Alewih*, der stilles i Mandjævning overfor *Offa*. Navnet *Alewih* blev faktisk optaget i Mercia-Englernes Kongeæt i Formen *Alweo*.

Mitunnus, Fjende Nr. 2, turde være radbrækket, kanske for **Mirgungus*, Opnævner for *Offas* Fjender *Myrgingus* i „Widsith“.

Otta, Fjende Nr. 3, er Tysklands Kejser *Otto II*, som 974 stormede Danevirke og brød ind i Englernes traditionelle Hjemland *Angel*, stiftende et kortvarigt „Markgrevskab *Schleswig*“.

Sueno, Fjende Nr. 4, minder umiddelbart om *Sven Tveskæg*, Englands danske Storfjende. Men Navnet turde i Virkeligheden være en Fordrejelse eller Fejllæsning for **Sueuo*, Opnævner for *Offas* Fjender *Swæfe* i „Widsith“.

Hildebrandus, Fjende Nr. 5, er lånt fra det tyske „*Hildebrandskvad*“. Hæri deltager Goterhelten *Hildebrand* i Hunnerkongen *Attilas* Erobringstog mod Vesterlandene. Yngre Digte lader *Attila* fortsætte til England. Hans Mand *Hildebrand* er nu bleven annekteret for at pynte op i Listen.

Brutus, *Hildebrands* Navn Nr. 2, er lig „*Britteren*“. Andensteds kendt som Trojaneren *Aeneas' Søn*. Myldrer i lærde kymriske Fabeldigte; optræder endvidere i „*Brut*“, den franske Gendigtning efter *Geoffrey av Monmouths* († 1154) yndede Fortælling om det engelske Landnam i Britannien.

Riganburne er Floden, som Riganus drukner i, og som opkaldes efter ham.

Man vil se, at i dette Skrabsammen er der ingen anden Tilknytning til Danmark end den, der kan skimtes utydelig i levnene fra „Widsith“.

Som sagt, Offafablens Riganus er en indenlandsk Oprører, et Træk, der er helt fremmed for det danske Uffesagn. Men bag hans Navn skimter vi faktisk en ætnisk Modsætning, blot en anden og yngre end i det danske Uffesagn. En stor Grænsekamp mod Wales kendes netop på Offa II's Tid. Han erobrede Egnen Pengwern vest for Floden Severn og sikrede sin Erobring ved en Grænsevold, hvis Levninger endnu kendes som Offa's Dyke, krymrisk Clawdd Offa. Denne nationale Tildragelse var så vigtig, at den nok kunde give episk Genlyd og smelte sammen med den ældre Offas Grænsekamp. Dærmed stemmer også Borgen Warwick, der ligger som fremskudt Bastion mod det av Offa II erobrede Pengwern.

Kr. Hald og Bjerrum opererer med Uffesagnet, som om det var *en snævert avsluttet Enkelthed*, der uden at tynges av Sambånd med andre Sagnkrese kunde fare hid og did, ved lærd Koptiering flyve som en Kastebold fra England til Danmark. Men dette er jo vrangt. Uffesagnet er en integrerende Hoveddel i et gammelt engelsk Sagnkomplex, der fylder en stor Del av Saxes anden Bog. Det kan ikke skilles dærfra uden at øve herostratisk Vold på Overleveringen.

Min Opfattelse er, at engelsk Udsaga kan følges gennem samfulde 5 Slægtled.¹⁵⁾ Ingen historisk Dokumentkilde har en finere og fastere Rækkefølge, — den ældste Tråd i dansk historisk Overlevering. Nemlig:

MERCIA'S KONGESTAMTAVLE

Wapol-geat
Waga
Wintlæg
Wærmund
Offa

DANSKE KONGERÆKKER OG SAXE

Ger-vendel
Uege el. Uæke (Saxe Fengo)
Viglek
Vermund
Uffe

¹⁵⁾ Jfr. »Acta phil. Scand.« 1943, 233.

Og samtidig med Wærmund-Vermund optræder

WESSEX KONGESTAMTAVLE som SØNDERJYLLANDSJARLER

Freawine
Wig

Frøvin
Vig

Da Sagen ikke bliver drøftet av Bjerrum, er den vanskelig at drøfte videre. Jeg må gætte mig til den Indvending, som Bjerrum eller min kritiske Læser kunde tænkes at ville gøre gældende. Det bliver formodentlig denne: Vi seer i Mercias og og Wessex' Kongestamtavler de engelske Sagn avhjemlede på engelsk Grund. Så er det vel simpelthen dærfra, Saxe ved lærd Kopiering har fået dem?

Nej! De nævnte Figurer i Kongestamtavlerne er kun nøgne Navne (når bortsees fra enkelte Undtagelser som det lærd udpyntede Offa-Sammelsurium). Stamtavlerne er knastørre Benrade uden Fugls Føde av episk levende Kød på Kroppen. Disse Stamtavler viser nok, at Sagnene engang *har* levet i England, men samtidig, at de på Saxes Tid forlængst var stendøde. Det er i Danmark og kun i Danmark, at det samlede Sagnkomplex lever frodig videre. Og hvordan skal Saxe ha læst alt det ud av de knastørre Navneremser?

Inger Boberg siger med Rette:¹⁶⁾ „da man in der englischen Überlieferung nicht die geringste Anknüpfung an Dänemark findet .. muss der Anknüpfungspunkt notwendigerweise in einheimischen Sagen liegen als den Vertretern einer ungebrochenen Kontinental-Überlieferung.“

25. Weibulls Indlæg.

Bjerrum ofrer indgående Omtale på Professor Weibulls Artikel om Nordens Opdagelse,¹⁷⁾ og hæver den til Skyerne som „genial“. Et Hovedpunkt dæri er Omtalen av det romerske Flådetogt 5 e. Kr. Augustus siger, at Flåden nåede frem, hvorhen ingen Romer hidtil var nået, være sig til Lands

¹⁶⁾ Nævnte Arbejde. S. 156.

¹⁷⁾ »Scandia« 1934.

eller Vands. Velleius taler om Opdagelsen av et aldrig før kendt og omtalt Ocean. Plinius fejrer Opdagelsen av et Hav, der strækker sig helt hen til de „skythiske“ (østeuropæiske) Strande. Alle disse højttone Opdagelsesfanfarer nedskæres av Weibull til at gælde Sejladsen forbi Hannovers Vesterhavskyst indtil Elbmundingen, — en Kyst, som Romerne anno 5 e. Kr. havde kendt i samfulde 17 År!!!!¹⁸⁾ Scheel har gentaget Weibulls Ord.

Urimeligheden av den weibullske Textlæsning er skarpt påpeget av *Erland Hjærne*,¹⁹⁾ men såvel Weibull som Bjerrum ignorerer imidlertid Kritikken.

¹⁸⁾ Jfr. Strabon VII s. 290, Dion Kassios LIV, 31.

¹⁹⁾ »Bernstensridderen och Tacitæus«, 1938, S. 6. Note: »Den almänt antagna meningen om den cimbriska halvöns identitet med Jutland redan före Ptolemaeus har inte vederlagts av Weibull . . s. 87, 92, 96. som på grund av felaktig kalltolkning förlägger cimbrerna till en halv söder om Elbe«, S. 11, Note: »L. Weibull . . s. 87 . . . förlägger flottexpeditionens slutpunkt till Elbmundingen. Sistnämnda uppfattning vilar dels på förväxling av den romerska erövrings utsträckning . . med boningsplatserna för de folk, bl. a. cimbrerna, som tydligen i följd av flottans ankomst sökt Roms vänskap . . , dels på förbiseende av det viktiga Pliniusstället Nat. hist. II c. 167«. (Der sigtes til Plinius' Ord om Opdagelsen av de »skythiske« Strande).

²⁰⁾ Efter Læsning av min Artikel har nu *Rolf Nordenstreng*, Æresdoktor i Uppsala, sendt mig følgende Erklæring, dat. Uppsala, 31. Januar 1952.

»Du ber mig om ett uttalande om din teori om upphovet till Danmarks kartan hos Ptolemaios. Visserligen är jag varken klassisk filolog eller geograf, men såvit jag kan se tarvas det i detta fall ingen djupare fackkunskap för att bilda sig ett omdöme. Saken ligger rätt enkelt till; man ska bara tänka igenom vad å den ana sidan din åsikt innebär, å andra sidan prof. Weibulls. Du utgår från ett oomtvistligt sannrön: att en romersk flotta år 5 e. Kr. seglade till Danmark, rundade Skagen och kom in i Kattegatt. Denne flotta måste ha varit ledd av kunniga och skickliga sjöfarare, som noga lade märke till strändernas linjer, så mycket mera som romarna ju upprepade gånger landsteg där. En sådan flotthövding eller någon medföljande lärd man kan ha ritat en karta som så noggrant återger de förnemste dragen av Jutlands mest framträdande udar. Men att köpmän skulle ha haft så väl reda på Danmarks skapnad är föga troligt; om de alls kom sjövägen, höll de sig sannolikt rätt nära Nordsjöns södra strand och landade i Sønderjylland; att de skulle ha vågat segla omkring den farliga Skagen är inte sannolikt. Var manne någon av dem istånd att rita en karta? Om inte, hur skulle någon geograf i Södern utan självsyn och bara efter hörsågner ha kunnat teckna en i huvudsak riktig karta?»

Således: du bygger på vad man *vet*: Weibull på en ytterst lös och osannolik gisning. Man kan knappast tveka i valet.»

Iøvrigt kan jeg tilføje, at hverken *Steenstrup*, »Danmarks Riges Historie«, 1896, eller *Müllenhoff*, »Deutsche Altertumskunde, II, eller *Fridtjof Nansen*, »Nord i Tåkeheimen«, 1911, S. 90, et eneste Øjeblik har fundet Grund til at tvivle på, at Flåden har været inde i Kattegat. Og det ptolemæiske Kort er jo det mest slående Vidnesbyrd om, at Flåden har været dær. Det er — trods Weibull og Scheel — fuldkommen uforklarligt uden som Resultat av et kejserligt Flådetogt og en expert Kartografs Virken.

Iøvrigt må jeg hær nøjes med at henvise til min aldrig imødegåede Artikel »Den klassiske Nordlandsskildring«, »Danske Studier«, 1948 (udk. 1950). Den staar endnu urokket som det sidste Ord i Sagen.

Desuden henviser jeg til min nys udkomne Artikel »Lydløpedantieri« i »Danske Studier«, såkaldt 1951, S. 117, hvori jeg gendriver Weibulls forfejlede fonetiske Protest mod Ligningen Kimbroi = Himmerboer.

S. 215: Bjerrums gale Placering av Kimbrer, Charuder og Semnoner »syd for Elben« er vistnok hans eget Påfund, s. S. 206. Jeg mindes ikke at have seet det i Weibulls Artikler. Weibull, »Scandia« 1941, S. 287, sætter kategorisk Kimbrerne på begge Sider av Elben, hvilket medfører den gale Konsekvens, at de på venstre Bred av Elben anno 5 e. Kr. automatisk skulde være blevne romerske Undersætter, hvad der i Overleveringen ikke er mindste Spor av. Det samme Ræsonnement rammer også Bjerrums Fejloposter av de tre Stammer.

S. 219. »Ptolemaios anbringer ikke Kimbrerne i Himmerland, men længst mod Nord«. Denne vist fra Weibull hentede Indvending passer inte. Ptolemaios' Jyllandskort kender ikke til Limfjordens Østmunding. Himmerland og Vendsyssel går helt ud i et. Og Kimbrerne boer faktisk nordenfor de forud opregnede Stammer.

Smst. »(Ptolemaios anbringer) heller ikke Charuderne i Hardsys-sel, men længere mod øst«. Atter en fra Weibull hentet vrang Indvending. Charudernes oprindelig østlige Hjem markeres av Harz hæret (Hadsherred). *Harud* er et gammelt Ord for »Skov«.

S. 220. Hær drøftes Spørgsmålet, hvorfor Kimbrerne sættes længst mod Nord. »Weibull giver et lige så overraskende som indlysende rigtigt svar. Den antike viden vidste, at kimbrerne kom fra oceanets kyst længst mod nord«. Dette kaldes overraskende og indlysende. Overraskende nok! Men indlysende?? Det er jo bare en vag, udflydende Bortforklarings-Gætning for at omstøde en præcis, flerfoldig avhjemlet Lokalisering. Nøjagtig, som når Anglernes Ø-Helligdom hos Tacitus gættes ikke at have nogetsomhelst med Ø at gøre. Vrang Bortforklaring hær som hist. Kendsgærningerne taler imod. Romerflåden havde nem Adgang til at fremtvinge Fredsbøn hos Kimbrer og Charuder, fordi de var bosatte på Østkysten med dens som Angrebsveje gunstige Fjorde. Ptolemaios' Kort har Kimbrer nord for Charuder på Østkysten. Middelalderskortet har Himmersyssel nord for Harz hæret på Østkysten. Det er ikke Gætninger, men Kendsgærninger, der klapper på en Prik.

S. 223. Keltiske Personnavne hos Kimbrerne. Ja, de var almindelige hos Gottonerne overhovedet. Forresten var ikke *alle* kimbriske Personnavne keltiske. Schönfeld siger i sin »Wörterbuch der altgerm. Personen- und Völkernamen«: »Lugius gehört zum Volke der Lugii«. Disse Lugiere var Østgermaner. I Himmerland fandtes Gundestrupkedlen, der har keltisk Stil og vidner om den fra Kelterne komne og indenfor Gottonerne netop kun hos Kimbrerne avhjemlede Tyredyrkelse.

EFTERSKRIFT

I »Jahrbuch des Angler Heimatvereins«, 1951, S. 228, fremhæver *Jankuhn*, at Anglernes engelske Dialekter har Tilnærmelser til Nordisk, hvad der forudsætter en Bopæl nord for Saxernes.

I det nys udkomne Arbejde »Gottorfer Schriften« I, »Völker und Stämme Südostschleswigs«, bygger *Jankuhn* på Tacitus' med Beda stemmende Stedfæstelse av Anglerne i et Kystland, der for efterkristelig Tid er rigtigere end Stedfæstelsen hos Ptolemaios i det thyringske Indland. Bedas Ord om Angels Avfolkning ved Anglernes Udvandring stadfæstes ved arkæologisk Påvisning av Fundfattigdom efter 5. Årh. — Nævnte Skrift med Bidrag av Dr. *Wolfg. Laur* og Prof. *Siegfr. Gutenbrunner* er i det hele vægtigere og solidere end *Bjerrums* Artikel. Dennes Resultater tages der ikke Hensyn til. Det forklares ved, at Artiklen først udkom, da *Gottorpskriftet* var i Trykken, men var den erkendt som vægtig, var der vel nok bleven Plads til Henvisninger under Trykningen.

Anglernes hjemstavn

Replik af Anders Bjerrum

En grundsætning for mine overvejelser angående forhistoriske problemer er følgende: Det gælder ikke om at opstille så mange hypoteser som mulig, det gælder tværtimod om at bringe sammenhæng til veje mellem de os overleverede data ved hjælp af det simplest mulige sæt af hypoteser.

Under vore forsøg på at tilvejebringe en sådan sammenhæng må vi gennemprøve et stort antal hypoteser, undersøge om de er nyttige eller overflødige, tjener til simplifikation eller til komplikation. Det forekommer mig overmåde vigtigt, at man herunder holder sig for øje, at en eventuel afvisning alene rammer den pågældende hypotese og ikke dens ophavsmand og heller ikke den afhandling, hvori hypotesen er fremsat.

Det fremgår af adskillige bemærkninger i Gudm. Schüttes artikel, at han lægger en personlig brod i min kritik af hypoteser, han selv er tilhænger af. Det fremgår endvidere, at han i sin kritik af hypoteser, jeg finder acceptable, sondrer mindre skarpt mellem sag og person, end jeg kunde ønske.

Som følge af denne forskel mellem Schüttes og mit syn på videnskabelig diskussion vil jeg ikke indlade mig på en kritik af de hypoteser og argumenter, Schütte fremfører i sit indlæg, men indskrænke mig til at berigtige hans fremstilling af mine ræsonnementer.

1. Hovedtrækkene i mine overvejelser om anglernes hjemstavn er følgende: Acceptorer vi den hypotese, at anglerne kom fra Angel, må vi antage, at befolkningen i Angel talte et ikke-nordisk sprog i folkevandringstiden. Stednavne og runeindskrif-

ter taler imidlertid for, at den talte et nordisk sprog. Denne modsigelse kan vi ophæve ved at antage den hypotese, at anglerne kom fra Thüringen og ikke fra Angel. En gennemgang af kildematerialet synes at vise, at vi kan antage denne hypotese, dersom vi accepterer de fire på side 243—44 formulerede påstande.

I et ræsonnement af denne art er det vigtigt at skelne mellem to ting: 1. sandsynliggørelse af en hypotese (fx: Angel og Svans har stednavne på -lev; da disse stednavne er nordiske og næppe yngre end folkevandringstiden, havde Angel og Svans sandsynligvis en nordisk befolkning i folkevandringstiden). 2. gendrivelse af et argument for en modsat hypotese (fx: folkenavnet angler behøver ikke at være afledt af halvønavnet og kan derfor ikke bevise, at anglerne kom fra Angel).

Jeg kan uden overdrivelse påstå, at Schütte ikke altid overholder denne distinktion. Som et eksempel kan jeg nævne følgende: p. 227 afslutter jeg mine overvejelser om folkenavnets eventuelle forbindelse med halvønavnet med at fastslå, at direkte beviser for en sådan forbindelse mangler: „Det kan tilføjes, at der ikke findes nogen anden mulighed for at knytte folkenavnet til halvøen; dennes beboere kaldes nemlig aldrig anglere, men altid engelboer, lige fra det 13. århundrede“. Her til siger Schütte (under punkt 4): „Ad dette Argument må man nærmest smile. Bortset fra Jyderne er der i Jylland overhovedet ikke et eneste Stammenavn, der er fastholdt i den gamle Form. Kimbrerne hedder Himmerboer . . .“. Schütte går åbenbart ud fra, at jeg opfatter navnet engelboer som et bevis for den hypotese, at anglerne *ikke* kom fra Angel, en opfattelse, som ganske rigtig vilde være pudef; men meningen er, som sagt, at vi savner ethvert bevis for, at folkenavnet angler har noget med halvøen at gøre. På lignende måde fremgår det af Schüttes argumentation i stykke 8 og 9, at han mener, at jeg opfatter de der omtalte nord-vestgermanske ejendommeligheder som beviser for, at anglerne kom fra Thüringen; i min fremstil-

ling anvendes de som argumenter imod et på sproglige ræsonnementer bygget modbevis mod denne hypotese.

2. Adskillige steder (fx i stykke 5, 7, 8, 9, 24) argumenterer Schütte imod påstande, som er mig aldeles fremmede. Jeg nøjes med at fremhæve følgende: I afsnittet om Uffesagnet forholder jeg mig kritisk over for den i den klassiske sagnforskning undertiden optrædende opfattelse, at et digt som Widsith bygger på sagn, som englændernes forfædre i længst forsvunden tid har medbragt fra deres urhjem. Som alment dogme bør denne opfattelse forkastes. Det er muligt, at nogle træk i digtet er sådanne ældgamle sagn, men beviset herfor må føres i hvert enkelt tilfælde. Nu synes Schütte imidlertid (i stykke 24) at ville forpligte mig til at opfatte Vermund og Uffe som Thüringerkonger, eftersom jeg anser det for muligt, at anglerne er kommet fra Thüringen. Det vilde virkelig være mig ubehageligt, hvis læserne skulde få det indtryk, at jeg mener noget sådant. Da jeg i min afhandling kun beskæftigede mig med det spørgsmål, om Uffesagnet kan opfattes som en støtte for den hypotese, at anglerne kom fra Angel, har jeg kun i forbigående antydnet, men ikke udtrykkelig præciseret, at jeg anser historien om Vermund og Offa for opfundet i England og omdannet og forbedret af Svend Aggesen og Saxo.

Hvad angår lighedspunkterne mellem det engelske Offasagn og Svend Aggesens sagnform tillader jeg mig at henvise til min afhandling p. 233 f. Min argumentation imod den af bl. a. Inger Boberg hævdede opfattelse, at Uffesagnets stedfæstelse til Danmark er uforenelig med dets engelske oprindelse, står på p. 337 f.

3. Forskellen mellem Schüttes og min vurdering af Ptolemaios beror bl. a. derpå, at jeg bygger på Ptolemaios' tekst og anser kortene for sekundære i forhold til den, medens Schütte tillægger kortene selvstændig kildeværdi. Under punkt 4 citerer Schütte mig således: „Der knytter sig ingen vanskelighed til forståelsen af Ptolemaios' kort“; i min afhandling står imidler-

tid ikke „kort“, men „text“, og sætning gælder naturligvis det p. 222 i oversættelse citerede tekststed.

4. Min afhandling indeholder to sider om et emne, der ikke har nogen umiddelbar forbindelse med hovedemnet, nemlig kimbrernes hjemstavn. Jeg har her blot refereret nogle bevisførelser mod kimbrernes himmerlandske oprindelse og hertil føjet et par hidtil relativt upåagtede argumenter. Men en virkelig undersøgelse af kimbrerspørgsmålet er naturligvis ikke gennemført hermed, Den vilde kræve en ligeså udførlig analyse af kildematerialet som afhandlingen om anglerne og må vente til en senere lejlighed. En vurdering af de af Schütte fremførte indvendinger med mine bemærkninger om kimbrerne hører hjemme i en sådan udførlig undersøgelse og ikke her.

ANMELDELSER

Jørgen Paulsen:

Billeder fra Treaarskrigen 1848 - 1849 - 1850.

Udg. af Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg.
(I Kommission hos Hassings Forlag, 1952).

Baade Museet og ikke mindst dets Inspektør, vor Landsmand i snævrreste Forstand (han er født i V. Sottrup) cand. mag. Jørgen Paulsen har megen Ære af denne store og smukke Bog, til hvilken han selv har faaet Idéen. Bag den ligger mere end en halv Snes Aars Indsamlingsarbejde, thi selvom Frederiksborgmuseets Samlinger af Malerier, Tegninger m. m. fra Treaarskrigen vel er den største i sin Art, har han forstaaeligt nok ikke slaaet sig til Taals med den, men flittig gaaet paa Jagt efter slige Billeder ikke blot i andre offentlige Museer, men ogsaa hos talrige Privatmænd. Og desuden har han ledsaget Bogen med den særdeles velskrevne og, saavidt jeg kan se, ogsaa udtømmende store Indledning om „Kunstnere og Treaarskrigen“.

Som det fremgaar af Bestyrelsens Forord, omfatter Bogen kun „danske og samtidige“ Fremstillinger af kunstnerisk Værdi. Det første Adjektiv burde have været medtaget i Titlen, en Bemærkning, hvori der dog ikke ligger nogen Bebrejdelse mod Forf. Alene Indsamlingen af det danske Materiale har været brydsomt nok, og det vilde — rent bortset fra „Jerntæppet“ — praktisk talt have været ugørligt at faa det tyske med, hvis man da ikke havde indskrænket sig til Samlingerne i Hertugdømmerne. Paulsen gør selv opmærksom paa Problemet (S. 45/46), hvor han nævner, at ogsaa i Tyskland af-fødte Treaarskrigen et Utal af billedlige Fremstillinger, og det vilde være baade interessant og nyttigt, om man fra tysk Side kunde faa en lignende Bog. Ikke blot i Juraen, men ogsaa i Historien gælder jo den gode gamle Regel, at „ogsaa den anden Part skal høres“. Og i hvert Fald for den yngre Generation maa Treaarskrigen nu vel nok være kommen saa meget paa Afstand, at en saadan Bog kan laves „sine ira et studio“

(„uden Had og Nid“). At dette er Tilfældet for Paulsens Vedkommende, behøver næppe at siges.

Foruden Indledningen, hvortil jeg senere skal komme tilbage, bestaar Bogen af et beskrivende Katalog over de Malerier og Tegninger, han har kunnet opnuse, ialt ikke færre end 554 Numre, hvoraf de 139 er Portrætter. Til denne slutter sig bl. a. en Fortegnelse over de talrige Litografier og de rent folkelige Skillingsblade, der baade herhjemme og i Tyskland tilfredsstillende de bredeste Kredses Behov. Til disse sidste slap man f. ø. ofte meget nemt, idet man simpelthen gav „Neurupinerne“ dansk Tekst og ændrede Uniformernes Farver. Men endelig er der, foruden de i selve Teksten optagne, et paa særlige Plancher trykt Tillæg af særdeles smukt udførte Genivelser saavel af Portrætter og Begivenheder, ikke blot egentlige Kampbilleder, men ogsaa Scener af Dagligdagslivet som det artede sig i Barakker eller andetsteds, og af mere dyster Karakter som Ambulancer og Forbindingsstationer bag Fronten.

Hvilken Værdi har nu disse Billeder som historiske Kilder? Den er naturligvis saare forskellig, men gennemgaaende ikke saa ringe endda. Af Betydning var det her, at ikke saa helt faa unge Kunstnere i 1848 meldte sig som Frivillige til Hæren, hvis Mandskab dengang endnu udelukkende rekrutteredes af Landbefolkningen. Ypperst mellem dem var Johan Thomas Lundbye. Det er rigtigt, at hans meningsløse Død — meningsløs, fordi den ikke skyldtes en fjendtlig Kugle, men et Vaadeskud fra en væltet Geværpyramide — en Uges Tid efter at han havde sat sin Fod paa Sønderjyllands Jord, var et smerteligt Tab for dansk Malerkunst. Noget andet er, om det ikke for ham selv var det bedste. I sin Dagbog skriver han en Maaned før sin Død „Gid jeg var Soldat og derovre“, men kunde han med sit højtspændte, romantiske Sind have klareret sig i Dagliglivets Trummerum? Vilde det ikke være gaaet ham som en anden ung Maler (Vermehren), der ogsaa drog begejstret afsted om Foraaret, men om Efteraaret skrev hjem: „Det er saadan et skrækkelig kjedeligt Liv, vi føre i Cantonnementerne“, og kun tænkte paa, hvordan han skulde slippe fri. Og som det gik ham, gik det ogsaa andre., f. Eks. den bekendte Arkitekt Fr. Neldahl. Mange — de fleste? — holdt dog ud til den bitre Ende, og nogle avancerede ret hurtigt til Officerer. Saaledes den unge, lovende Dyremaler Carlo Dalgas, en Broder til „Hedens Opdyrker“, en glad Sjæl, der holdt Humøret højt selv under Dagligdagens trættende Ensformighed, en tapper og modig Soldat, naar det gjaldt, men ganske „utilgængelig for militær Disciplin“, som en af hans Venner skriver. Ogsaa han satte Livet

til og fik en Død, der uvilkaarlig bringer Remarques berømmelige Slutningsord: „Im Westen nicht neues“ i Erindring. Et af de allersidste Skud, der faldt i Krigen ved en ubetydelig Forpost-træfning d. 31. Decbr. 1850, blev hans Bane.

Det siger sig selv, at de Kunstnere, der var med som aktive Soldater, ikke fik Tid til at skildre de egentlige Kampe, selvom Dalgas, der f. ø. var ret doven til at bruge sin Blyant, benyttede en Pause under Kampen paa Dybbøl i April 1849 til at tegne en Skitse af Stillingen (geng. S. 49). Det var mest Livet bag Fronten, de tog fat paa, og for dette er deres Skildringer selv sagt af stor Værdi. De egentlige Krigsbegivenheder maatte de derimod overlade til et Par Malere, der var for gamle til at trække i Trøjen, men med officiel Tilladelse fulgte Arméen som „Bataillemalere“ for at tale i Tidens Sprog: Sonne og Niels Simonsen. Af dem var den sidstnævnte ubetinget den mest produktive. Han tog det ikke altfor nøje, har f. Eks. skildret adskillige Kampe, som han ikke selv har overværet, men kun kendte fra Deltageres Beretning. Men han var hurtig i Vendingen og forstod at gøre sine Evner frugtbringende som Hovedleverandør til de store litografiske Serier og Enkeltblade af Krigsbilleder, der gik af som varmt Brød. Af langt større historisk Værdi end hans egentlige Krigsbilleder er derfor de talrige Portrætter af Officerer og Menige, han har tegnet.

Langt betydeligere baade som Kunstner og Virkeligheds-skildrer er Sonne. Hvad han skildrede, havde han oplevet paa første Haand. Johs. Helms, „De grønne Lunde“s Forfatter, der selv var med som frivillig, fortæller om Slaget ved Fredericia, at han saa ham „spasere nok saa gemytlig ude mellem Skanserne“, og det siges, at i Slaget ved Isted havde han ovovet sig saa langt ud, at den kommanderende General maatte beordre ham tilbage. De talrige tegnede og malede Skitser, der ligger til Grund for hans store, naturligvis senere, malede, Monumentalmalerier af denne afgørende Kamp, og af hvilke flere er gengivne i Bogen (S. 274—75), har derfor ikke blot kunstnerisk, men tillige dokumentarisk Betydning.

Men rent bortset fra alle disse Billeders større eller mindre Værdi som Kilde for den enkelte Begivenhed, har de snart sagt alle Betydning som Vidnesbyrd om det, vi kalder „Aanden fra 1848“. I F. C. Lunds ypperlige Tegning af fem Jenser (geng. S. 299) genkender vi Bissens „Landsoldat“ i Frederits, og med Rette sammenholder Jørgen Paulsen det allerførste Billede i sin Bog med Fabers „Dengang jeg drog afsted“. Som denne er det jævnt og ligefremt. Det skyldes en lidet kendt Maler (Habbe) og forestiller efter Paaskriften „Danske Soldater, som drage fra

Hjemmet til Krigen“. Nogle glade, velnærede Reservister har standset deres Vogn for at faa Feltflaskerne fyldte fra den Mælkespand, en ung Bondekone har baaret ud paa Vejen.

En hel anden Sag turde det være, om ikke Vermehrens adskillig mere kendte Billede af en Reservesoldats Afsked med sin Familie (geng. S. 261), som han malede 1849 efter sin illusionsløse Hjemkomst, giver et sandere, mere virkelighedstro Indtryk af dem, der skulle vove Pelsen.

M. Mackeprang.

Danevirke.

Vilh. la Cour: Danevirkestudier. En arkæologisk-historisk undersøgelse. P. Haase & søns forlag. 300 sider i format 31×22 cm med 53 figurer, store tavler og 17 sider henvisninger og litteraturfortegnelse, vejende 1 kg, også udadtil både en stor og vægtig bog. Den er det dog ikke mindre ved sit indhold.

Som bogen på sit titelblad nævner, arkæologi og historie, kunne den med lige så stor ret nævne runologi og filologi. Dens undersøgelser når dybt i alle disse discipliner.

Dr. phil. Vilhelm la Cour, født lillejuleaftensdag 1883, en af vor samtids flittigste danske historikere, har tidligere skrevet om Danevirke, 1927 om „Danevirke og kampene på vor sydgrænse“, 1929 „Langs Danevirke“ og i bøger og afhandlinger om Danmarks ældste historie adskillige gange været inde på samme emne, men den nu (november 1950) udsendte bog er og bliver hovedværket, snart sagt en pryd for dansk historiegranskning, en ære for vort land, at så smukt kan i vore dage en dansk historiker udføre sit arbejde og fremlægge dets resultater.

Det er tyske videnskabsmænd, der har ledet de senere års udgravninger og forskninger på Danevirkes område; men det er herfra, at Danmarks ældste historie udgår, og det er ret og rigtigt, hvad la Cour skriver i bogens indledning: „Dansk forskning måtte have haft meget ringe tilknytning til dansk folkesind, hvis den ikke havde følt sig inspireret af disse omstændigheder og efter evne havde søgt at løse de problemer, der historisk er knyttet til Danevirke.“ Noget lignende kan siges også både om svensk og norsk forskning; det er fælles-nordiske opgaver, der her må løses, hvor de mødes med tyske undersøgelser, og mange er de svenske og norske historikeres navne, man møder i bogen.

Dens første afsnit hedder: „Hvor lå kong Gudfreds „valum“?,“ det næste „Danevirkekompleksets gravtyper“.

Ved at undersøge voldgravenes bundform møder forfatteren de tyske arkæologer Jankuhn og Haseloffs opfattelse, at „Kovirket“ skulle være ældre end hovedvolden, og at Slistorp—Slesvig—Hedeby helt fra kong Gudfreds tid skulle have ligget syd for Slien, dækket af Kovirket. Der udfoldes megen kløgt og skarpsind ud fra en solid viden om tingene for at nå til et resultat. Dette bliver for forfatteren, at Kovirkets grav må være yngre end hovedvoldens. Dens spidse bund har et romersk forbillede, som endnu ikke er nået op til Danevirke, da dens andre og ældre dele opførtes.

De skriftlige kilder om Danevirkegrundlæggelse er få og små. Det, som først kaldtes „Hædum“ ved 800-tallets udgang, bliver til Hedeby, senest i det 10. årh., og „Slistorp“ bliver til „Slesvig“. Dette navn indeholder dog ikke det danske ord „vig“, men et „wik“ eller „vicus“, et almindeligt udtryk på denne tid for en handelsby. Navnet vil altså ikke sige vigen fra Slien, men byen ved Slien. Hedeby lå bag halvkredsvolden, men blev ødelagt 1050, og navnet bruges derefter også om byen nord for Slien, jævnsides med navnet Slesvig.

Derefter går forfatteren over til at tale om de arkæologiske fund og sammenholder dem med de litterære kilder. Hans konklusion bliver, at „Slihandelen i 800-talet må have regnet med to faktorer: byen Slesvig og markedspladsen „ved hederne“ — den sidste et barn af den første.“ Kovirket er ikke Gudfreds „vallum“. Det er selve hovedvolden.

Da Lis Jacobsen i 1929 udgav sine studier til Danmarks oldtidshistorie i filologisk og runologisk lys „Svenskevældets fald“, blev det i videre kredse end historiske specialundersøgelser for det meste modtaget med glad overraskelse: Så livligt, næsten så spændende kunne der fortællers om og fra dansk videnskab. Om dette svenskervælde handler studierne næste afsnit. Morsomt er det at lægge mærke til forskellen i fremstillingen; fru Jacobsen er filolog, la Cour historiker, men lige optaget af emnet, ligesom det er de samme gåder, de må gætte for at nå til sandheden eller i det mindste til det sandsynligste. Hvad la Cour her skriver, er kyndig og samvittighedsfuld tolkning af overleveringen. Naturligvis kommer han ind på spørgsmålet, om ordene Danmarks bod på Jellingestenen gælder kong Gorm eller dronning Tyre. Her støder meningene stærkt sammen og udtrykkene bliver skarpe: „Lauritz Weibull konstruerede et sandt tårn af gisninger.“ Endnu stærkere udtrykker han sig i henvisningerne, hvor han kalder professor Weibulls polemiske facon „et skoleeksempel på unfairness.“ Det kan gøre en ondt at møde et sådant udtryk for bitterhed mod den mand, som i

vide kredse regnes for Nordens mest fremragende historiker i vor tid. Også andensteds i bogen møder man stærke udtryk over for anderledes tænkende: „letbenet“ eller „hinsides al videnskabelig ædruelighed.“ la Cour har altid haft noget af en stridsmand i sig, og i det foreliggende værk, hvor opfattelse mange gange må stå mod opfattelse, havde der stundom kunnet være grund til at gå sagte med dørene.

la Cour mener at have godtgjort, at runestenene i Bække og Læborg taler netop om samme dronning Tyre som Jellingestenen, der er for ham, og hans læsere vil sikkert gerne følge ham, ikke tvivl om, at det er dronning Tyre, der er Danmarkarbot, den rigtige Tyre Danebod, decus Dacie, og det er ikke Gorm, hvor forskellig og modsigende hans billede end dukker op af vor ældste historie. Om hun så i virkeligheden havde noget med Danevirkes bygning eller istandsættelse at gøre, er et helt andet spørgsmål.

„Var det måske Gorm, der havde genrejst Danevirke?“ Eller var det den Harald, som vandt sig hele Danmark? Derved fremkommer så spørgsmålet om, hvad det vil sige, at Harald Blåtand vandt sig hele Danmark. „Lige til de allerseneste år har det været en dansk genvinding af Hedeby og Sliengen, der for både danske og tyske forskere har stået som kong Haralds tredje og betydeligste storværk.“ la Cour drøfter sagen indgående: Er det Norges indtagelse, genvinding af Sjælland efter norsk ockupation, eller er det Sydslesvigs genvinding ca. 6 år efter den tyske kejser Henrik Fuglefængers sejr over kong Gnupa i Hedeby, der er tale om. Efter la Cours mening det sidste.

Der dukker i denne sammenhæng mange spørgsmål frem, og la Cour giver sig i lag med det ene efter det andet, det er det, der gør hans bog så rig; men midtpunktet i det hele er dog hele tiden Danevirke og Hedeby. Efterhaanden tegner billedet sig af, hvad der er sket, klarere og klarere. Først er der en markeds- eller handelsplads inden for halvkredsvolden, medens byen ligger nord for Slien. Så vokser fra ca. 850 Hedeby op på markedets sted, der bygges volde og grave, der bliver efter den tids forhold storby, til udviklingen standses helt, da Harald Hårdråde i 1050 brændte Hedeby op fra ende til anden. Efter denne tid er det Slesvig by, der tales om, når Hedeby nævnes.

Bogens sidste afsnit sammenfatter la Cour under navnet „Historien og monumenterne“. Han gør rede for halvkredsvoldens og hovedvoldens byggeperioder og for Kovirkets særstilling indenfor Danevirkes helhed. Der er slet ikke tale om at

fastslå nye og store undersøgelsesresultater; men han skriver, at der med alle nødvendige forbehold dog kan opstilles en arbejdshypotese som den rimeligste om, hvorledes rækkefølgen har været ved voldenes bygning.

1. Gudfredsvolden 808.
2. Dennes tre forstærkninger; tidligere end ca. 920.
3. Den ældste halvkredsvold (måske tillige den ældste forbindelsesvold, ca. 920).
4. Kampestensmuren; snarest sidste halvdel af det 10. århundrede.
5. Vold 5 i halvkredsvolden; snarest sidste halvdel af det 10. årh.

Og til dette kan med overvejende sikkerhed føjes:

6. Kovirket; tiden umiddelbart eller kort efter 983.

la Cours arbejde er så flittigt, så stort og værdifuldt, at han har råd til at være beskeden. Hans formål, siger han, har ikke været at opstille en kæde af postulater, men at fremsætte en række af motiverede arbejdshypoteser, som kan virke frugtbringende for den kommende forskning. Dette formål har han sikkert nået til fulde.

Man kan være ked af, at bogen savner et register. Det ville lette brugen. Ligeledes er det kedeligt, at de mange tyske citater er fulde både af stavfejl og grammatiske fejl. Der burde have været læst korrektur på den af et menneske, der var sikkert i tysk sprog. Men det er småting. Hovedsagen er, at der er skabt et stort og værdifuldt værk, hvilende på samvittighedsfuld og nøjagtig granskning af, hvad der på grundlag af foreliggende materiale kan vides om Danevirkes og Danevirkeegnens gamle historie. Derudfra er så tegnet de opgaver, der i dag vil kunne ses, til løsning af fremtidens historikere. Ingen, der vil give sig af med Sønderjyllands eller, hvad der vil sige det samme, med Danmarks ældste historie, vil kunne komme uden om Vilh. la Cours Danevirkestudier. Han har med dem sat sig et mindesmærke, der vil stå gennem årene længere end malm — monumentum aere perennius.

H. Lausten-Thomsen.

Beiträge zur deutschen und nordischen Geschichte. Festschrift für Otto Scheel.

(Johs. Ibbeken Verlag, Schleswig, 1952 360 s.)

I anledning af Kieler-professoren Otto Scheels 75 års fødselsdag er der udsendt et festskrift, der ved sit udstyr og indhold gør et overordentligt godt indtryk på læseren. Som titlen angir-

ver, spænder indholdet — vi tæller ikke færre end 24 bidragydere — over et betydeligt større område, end vi her i S. årb. kan komme nærmere ind på.

Der indledes med en vurdering af de mystiske elementer i den historiske overlevering ved Münchener-professoren Otto Höfler; privatdocent H. Kellenbenz giver derefter i tilknytning til et ophold i Brömsebro et åndfuldt causeri over et grænse-lands udvikling „fra front til bro“, åbenbart med sigte på dansk-tyske grænseforhold. Professor Carlsson i Lund fortsætter med en indgående skildring af Preussens indflydelse på Sveriges reformation, mens Ernst Schlee fortæller om J. C. C. Michaelsen, en slesvigholstensk kunstner i Norge.

Derefter følger nogle litterære bidrag, af hvilke skal fremhæves en offentliggørelse af digteren Liliencrons forbindelser med Weimar og dr. Hans Peter Johannsens undersøgelse af, hvad man har kaldt „strømkæntingen“ i dansk åndsliv efter 1864; med rette påvises, at vekselvirkningen mellem dansk og tysk åndsliv også har været særdeles livlig efter dette år.

Vi er nu nået til festskriftets biografiske afdeling, som indledes med en behandling af Henrik Rantzaus svigerfar, Franz v. Halle, og af Lornsens ven, Schwen Hans Jensens ungdomsår i helstatens residens København, et billede fra en forlængst svunden tid. Særdeles læseværdige er Kurt Strasses afhandling om Christian Paulsen, Christian Degns om Harro Harring og Th. O. Achelis' offentliggørelse af et brev fra pastor Theodor Tiedje, mens mindretalsføreren Johs. Schmidts bidrag består af udtog af hans erindringsbog, hvorfor vi her ikke skal komme nærmere ind på dette.

Skildringen af Chr. Paulsen er præget af saglighed. Vi får et billede af hans udvikling: ungdomstidens drømme om Danmark som det egentlige fædreland vender han tilbage til under indtryk af nationalitetsrøret, således at han efterhånden bliver talsmand for et yderliggaaende ejderdansk standpunkt.

Harro Harring kaldes „Profil eines Januskopfes“. Chr. Degn fremhæver med rette, at hans skrifers mangesidethed gør det let for overfladiske iagttagere alt efter behag at bevise hans tyskhed eller danskhed. En ejendommelig splittet natur har han været: snart filhøllensk frihedskæmper, så soldat i zarens reaktionære hær, men interessant som udtryk for kampen imod Wiener-kongressens beslutninger. For øvrigt skal en mere dybtgående biografi være under udarbejdelse.

I sit brev om faderen Detlev Peter Wilhelm Theodor Tiedje fortæller Johs. Tiedjes bror levende og oplysende om hans ikke helt almindelige livsbane. Som søn af en dansk (helstats-)indstillet ejderstedsk lærer blev han student fra Ribe Katedralskole.

da hans mor havde slægtninge i denne by. Han studerede derefter ved Københavns Universitet og deltog i krigen 1864 på dansk side som god dansk patriot. Hele sit liv igennem bevarede han sin kærlighed til Danmark, skønt han virkede som preussisk statskirkepræst forskellige steder i Nordslesvig. Adskillige gange var han da også udsat for chikanerier, som da kredsskoleinspektør Stegelmann meldte ham til myndighederne, fordi man i præstegården havde en kop med korslagte Dannebrog. På baggrund af dette forstår man jo langt bedre Johs. Tiedjes livsvej. Til slut i sit brev redegør Theodor Tiedje ikke mindre interessant for sine egne bevæggrunde til at forlade Nordslesvig i 1918, til trods for at H. P. Hanssen beklagede det stærkt.

Paul Selk, der tidligere har skabt respekt om sit navn ved sine undersøgelser af de nationale og sproglige forskydninger i grænselandet, bringer i sit bidrag til festskriftet nogle optegnelser om den folkelige overlevering vedrørende den nationale udvikling i Angel. Med nogen tilfredshed især på baggrund af efterkrigsårenes nationale udvikling i Sydslesvig fastslår han, at af ialt 149 optegnelser fra tiden mellem de to slesvigske krige indeholder kun 3 eller 4 danske sympatier. Selv om forfatteren er klar over, at den slags udsagn skal tages med allerstørste forbehold, mener han dog alligevel at kunne betragte dem som en art nationalt termometer.

De næste to bidrag behandler tiden umiddelbart efter krigen 1864, først en belysning af den nationale og økonomiske udvikling i Kappel, derefter en større oversigt over Slesvigholstens økonomiske struktur i den første menneskealder efter Preussens anneksion. Alt i alt mener forfatteren W. Hahn at kunne spore en vending til det bedre. Det skal dog siges, at han så godt som intet gør ud af landet nord for Ejderen (med undtagelse af Flensborg). For de sønderjydske byer blev anneksionen jo på ingen måde til velsignelse.

Et udpræget nordslesvigsk bidrag er dr. Max Rasch's personalhistoriske redegørelse for Hajstrupgård, mens dr. Waschinski finder anledning til at behandle gamle kornmål. Mens så godt som alle bidragere er godt inde i den danske og nordiske litteratur vedrørende de emner, de behandler, synes den sidstnævnte imidlertid ikke at kende Svend Aakjærs grundlæggende arbejde om mål og vægt.

Festskriftets sidste del vedrører det 19. århundredes historie. Dr. Fr. Pauly giver et tiltalende billede af helstaten omkring 1820, der i mangt og meget bringer Knud Fabricius' fremstilling i Sønderjyllands Historie IV i erindring.

De slesvigholstenske stænderforsamlings arbejder for refor-

mer inden for lovgivning, forvaltning og retspleje er emnet for dr. Kurt Hectors afsnit. Det betones, at det ofte skyldtes manglende tilslutning til forslagene i selve stænderforsamlingerne, når disse ikke altid kom til udførelse.

Hidtil nærmest upåagtet fra dansk side har Lübecks stilling til den slesvigholstenske opstand været. Den lybske historiker A. v. Brandts redegørelse for den gamle hansestads historisk og økonomisk betingede antiholstenske indstilling vil derfor utvivlsomt finde interesserede læsere her i landet.

Den grundige kender af stormagternes diplomatiske spil på de slesvigske kriges tid, professor Alexander Scharff, fortæller indgående om den første Londoner-protokol. Ud fra et dybtgående studium bl. a. med inddragelse af fransk kildemateriale påvises Palmerstons oprigtige bestræbelser på at hidføre en afspænding på grundlag af status quo.

Med en skildring af Bismarcks stilling til det i 1866 nyoprettede Nordtyske Forbund, der mere må siges at være af interesse for tyske historikere, afsluttes det righoldige festskrift, der ved sin lødighed vil være af interesse langt ud i fremtiden. Slesvigholstenske historikere synes i efterkrigsårene i højere grad end før at være besjælet af en ærlig vilje til nøgtern og saglig fremstilling af fortiden, en udvikling, som vi fra dansk side ubetinget må hilse med glæde.

Hans Vald. Gregersen.

Johs. Schmidt:

Von Wodder nach Kopenhagen, von Deutschland zu Europa. Mein politischer Werdegang

Christian Wolff, Flensborg. 1951. 276 s.

I sin høje alderdom er pastor Schmidt mere end nogensinde blevet en pennens mand (se Sdj. årbøger 1951, s. 304 f.). I betragtning af den rolle, han har spillet i sønderjysk historie som tyskhedens mangeårige fører, er det med en vis forventning, man åbner hans bøger. Der er jo mange dunkle spørgsmål i mindretallets politik i tiden efter 1920. Det må dog med det samme siges, at Schmidts bog kun i ringe grad giver nye bidrag til forståelsen af disse års historie.

Værket består af to dele. Første del er et genoptryk af hans bog fra 1940: „Mein politischer Werdegang“, der blev skrevet efter opfordring fra Auswärtiges Amt og trykt som manuskript.

Anden del er skrevet efter befrielsen, vist nok til noget forskellige tider og noget før udgivelsen. Der er en mærkelig forskel mellem de to dele. Det er, som om de er skrevet af to forskellige mennesker. På en ejendommelig måde genspejler de tvesindetheden hos forfatteren. Manden med Janus hovedet, som H. P. Hanssen engang kaldte ham. Beretningen fra 1940 er skrevet med den toneføring, vi kender fra tidligere tid, i hvert fald når Schmidt optrådte på den hjemlige arena. Dermed være ikke sagt, at der ikke er urimeligheder og fordrejelser, forkerte oplysninger og ensidigheder. Alene det, at Schmidt altid har været „grænseflytter“, fører jo let med sig, at hans påstande må blive urimelige. Hans bedømmelse af begivenhederne i 1920 ligger så fjernt fra objektiv historieskrivning som noget. Det er, som om han er ganske ude af stand til at forstå de danske synspunkter, når det gælder grænsepolitiske problemer, og hans vurdering af dansk politik efter genforeningen bliver derfor både ubillig og partisk.

Men i denne del mærker man dog stadig en vis velvilje overfor Danmark. Der er næppe tvivl om, at det er rigtigt, når han her som så mange gange før, fremhæver, at hans politiks endelige mål var en tysk-dansk forståelse eller måske snarere en tysk-nordisk forståelse. Det er vel også denne stræben, der ligger bag ved hans forhandlinger i 1938 og 1941 med de svenske udenrigsministre Sandler og Günther, selvom man dog ikke helt kan se bort fra muligheden af, at andre bevæggrunde kan have spillet ind. Man kunne derfor nok have ønsket lidt fyldigere oplysninger om drøftelserne, ikke mindst med udenrigsminister Sandler. Når det i bogen hedder: „Natürlich habe ich ihn dabei darüber unterrichtet, wie ich die Frage Nordschleswig beurteilte“ (Selvfølgelig har jeg derunder oplyst ham om, hvorledes jeg så på det nordslesvigske spørgsmaal), spørger man sig selv, hvad der er blevet sagt fra Schmidts side, og hvad han egentlig har tænkt sig skulle blive resultatet af samtalen.

Pastor Schmidt er i dag ikke blot en gammel mand, men også en bitter mand. Sund politisk dømmekraft har vel aldrig været hans stærke side, men Tysklands nederlag og begivenhederne i den tid, der fulgte efter, har ligesom forstærket noget i hans sind, som man tidligere havde set i glimt, hans fanatisme, hans tro på Tyskland. Første gang, man mærkede, at fanatismen havde dræbt al sund fornuft, var i månederne før befrielsen, da hans artikler i „Nordschleswigsche Zeitung“ fyldte ikke blot danskere, men også hans meningsfæller, med forundring. Så kom hele affæren med det opdigtede „Rostock-møde“. Enhver, der kender lidt til denne sag, er klar over, at Schmidt

her har talt usandhed. Har der været den ringeste tvivl herom, må den være forsvundet efter den parlamentariske kommissions undersøgelser. Om Schmidts udtalelser er bevidst usandhed, altså digt, tør jeg ikke sige. Personlig er jeg tilbøjelig til at tro, at den virkelig skyldige i denne sag er hans slægtning, den snart berygtede dr. Rudolph Jacobsen, en fanatisk nazist, som på forskellig måde også har grebet ind i det tyske mindretals historie. Det får nu være, hvad det vil, men man forstår i hvert fald ikke, at pastor Schmidt i en bog, der udkommer i året 1951, kan fortsætte med sine usandfærdige påstande. Iøvrigt er selve fortællingen om „mødet“ fyldt med indre modsigelser. Side 197 hedder det: „so viel erfuhr ich doch von deutscher Seite (nemlig dr. Jacobsen), dass hier verhandelt werden sollte. *Worüber, das erfuhr ich natürlich nicht*, drang auch nicht darauf es zu erfahren“ (saa meget erfarede jeg dog fra tysk side, at der skulde forhandles her. Hvorom fik jeg selvfølgelig ikke at vide, trængte heller ikke på for at få det at vide). Men lidt længere nede på samme side: „Ich wusste, dass die Sache ganz anders lag. Wie konnte Dänemark im Kriegszustand mit Deutschland sein, wenn über die Besetzung Verabredungen getroffen waren“ (Jeg vidste, at sagen lå ganske anderledes. Hvorledes kunne Danmark være i krig med Tyskland, når der var truffet aftaler om besættelsen). Selvom vi ikke havde det omfattende materiale fra kommissionen, viser de to citater tydeligt, at her taler en mand, der er så opfanatiseret, at man må miste enhver tiltro til hans ord.

Der er ingen tvivl om, at Schmidt har ret, når han siger, at han oplevede den tyske folkegruppes jubel over besættelsen med blandede følelser. Han forstod, at den ville blive skæbnesvanger for forholdet mellem Danmark og Tyskland. Men answeret for besættelsen er ikke Hitlers, angrebet var fra førerens side en naturlig reaktion: „Es liegt aber auch kein leichtfertiger Überfall auf Dänemark von Deutschland vor“ (Der er heller ikke tale om noget letfærdigt tysk overfald på Danmark). Og dokumenternes tale lader han hånt om. „Man ist ja jetzt im Besitz aller deutschen Archive und kann daraus herausholen oder verschwinden lassen, was einem gerade in den Kram passt. So hat man alles hervorgeholt, was dafür spricht, dass er den Angriff schon lange vorher geplant habe“ (Man er jo nu i besiddelse af alle tyske arkiver og kan deraf fremdrage eller lade akter forsvinde, alt som det passer i ens kram. Således har man fremdraget alt det, som taler for, at han allerede længe i forvejen havde planlagt angrebet). Man fristes til at tænke på det gamle ordsprog: Tyv tror, hver mand stjæler. Udtalelsen er i hvert

fald ikke blot en fornærmelse mod den parlamentariske kommission og de danske videnskabsmænd, der har arbejdet med de tyske akter, den afslører også en mærkelig tankegang hos den, der skriver sådan.

I tiden før 1945 var der mange danske, der så på pastor Schmidt med venlige øjne og anså ham for at være en hæderlig og værdig repræsentant for det tyske mindretal. Der kan heller ikke være tvivl om, at han har været besjælet af høje og smukke idealer og i mangt og meget har prøvet at leve op til dem. Hans ønske om et godt forhold mellem Tyskland og Norden har uden tvivl også været ærlig ment. Det er den ene side af Janushovedet. Smukke og ædle træk. Den anden side viser os et helt andet ansigt, fortrukket af lidenskabeligt had. Det er varulvenes forsvarer, „Rostock-mødets“ ophavsmand, talsmanden for den folketyske politik under besættelsen, og det vil jo ikke bare sige hvervning af tyske frivillige eller den økonomiske udnyttelse af besættelsen, men også det intime samarbejde mellem folkegruppen og SD, Abwehr og forskellige nazistiske organisationer, „Unsere Stimme“ og angiveriet. Det er, ligesom der er to personer, der hedder Johs. Schmidt. Den ene, fanatikeren, har vi især lært at kende i de sidste år, men han har været her hele tiden, det var sommetider ham, der førte pennen, når der gik bud til Berlin, hvad enten det nu var Kreditanstalt Vogelgesang, der skulle oprettes, eller „bevægelserne“, der skulle støttes. Men det var også tit ham, der rejste til fjernere dele af det store fædreland for at fortælle om Nordslesvig. Det var vel også ham, der var med, da vælgerforeningen i 1933 udtalte: „Vi stræber mod en afgørelse, der genopretter Nordslesvigs gamle forbindelse med Slesvig-Holsten og dermed med riget. . . . Nordslesvig må, så vidt det ikke føler tysk, besinde sig på, om det vil vedblive i den fortvivlede nød, eller om det kan give sin tilslutning til vor løsning. Slesvigs deling er blevet vort lands ulykke“. Den anden Schmidt talte i pænere ord om „en ny afgørelse“.

Hvorfor bliver et menneske sådan? Nogle har ment, det kunne være opportuniste. I sin bog „Vor Regering og Rigsdag“ har Gunnar Fog-Petersen sagt det på følgende måde: „Naturligvis er Pastor Schmidt Nationalsocialist; det skal ikke drøftes her, hvor dybt denne ny Livsanskuelse bundet i hans Sind. Han er, hvad han maa være“. Skal man helt forstå Schmidts tvesindethed, må man dog vist snarere søge grunden i hans fanatiske tyskhed. Den giver sig andre udtryk end hos gammel-tyskerne, hos folk som Hahn og Strackerjan. Men hans lidenskabelige tro på Tyskland, på Tysklands storhed og dets hel-

lige „mission“ er om muligt større end deres. Det er som en næsten religiøs mytisk tro, der fører hinsides al virkelighed. Han nægter ganske simpelt at tro på rigtigheden af alt det, der kan sætte en plet på Tysklands ære. Sund fornuft, sandhed forsvinder. Tilbage er kun lidenskaben, den lidenskabelige kærlighed til Tyskland.

Selvom Johs. Schmidts nye bog vel ikke giver noget væsentligt nyt til forståelse af tysk mindretalspolitik efter genforeningen, kaster den dog et mærkeligt lys hen over den mand, som fra 1920—1939 var denne politiks officielle repræsentant på tinge. Den viser ham, som han kunne være i ondt og i godt. Heriggennem bliver den også et værdifuldt bidrag til forståelsen af disse års historie. Helt forstå den mand, der blev formand for Fredsforeningen og en menneskealder senere varulvenes talsmand, kan vi vel først, når den store korrespondance i hans arkiv og hans omfattende brevveksling med Auswärtiges Amt engang bliver tilgængelig for forskningen.

Johan Hvidtfeldt.

Johannes Tonnesen:

Ein schleswigsches Grenzlandgeschlecht,

Husum 1949, 64 sider.

„Indre Mission“ i Nordslesvig før 1914 er allerede blevet skildret og bedømt af adskillige samtidige, f. eks. Kaftan, Carl Mathiesen, Carsten Petersen. Dens leder, præsten H. Tonnesen i Hoptrup (død 1935), begyndte på sine ældre dage en skildring af sin livsgerning, men fuldførte den ikke. Nu har hans søn, Johannes Tonnesen, der i 1919 forlod sin præstegerning og sit medarbejderskab i faderens bevægelse her i hjemstavnen og skabte sig et navn syd for Grænsen, taget opgaven op og i det foreliggende lille skrift givet et førstehånds, fortrinligt bidrag til denne i sin art enestående nordslesvigske vækkelses bedømmelse. Vi hører om faderens barndomshjem, der i den nationale vækkelses år af økonomiske storbondegrunde gik til tysk side, men aldrig blev tysk i sproglig-kulturel betydning. Kirkeligt prægedes han under sin fremvækst af det herrnhutiske Christiansfeld og sin grundtvigske konfirmandpræst Svejstrup i Rødding. Universitetsuddannelsen sydpå gjorde ham til hjemmetysker, men også til en dygtig, aktiv præst, der — først i Åbenrå som Kaftans afløser, siden i Hoptrup som Indre Missions første-
mand — gennem en menneskealder stod som den bestemmende

kirkeleder i Nordslesvig. Ganske vist måtte han kæmpe en stadig kamp for sin kirkelige anerkendelse hos de kirkelige myndigheder i Kiel, som med biskop Kaftan i spidsen så skævt til den af ham godtagne lægmandsforkyndelse. Tonnesen og hans voksne medarbejderstab blandt præster og lægfolk forstod dog at lede vækkelsen i et kirkeligt spor, så den kom selve sognekirkelivet til gode. En anerkendelsesværdig historisk dåd.

Nationalitetskampens dæmoniske kræfter, som ledelsen fra begyndelsen havde søgt at holde udenfor arbejdet, sprængte dog i 1912 de vakte samarbejde tværs over den nationale skillelinje. En tysk fløj brød ud og fortsatte den oprindelige pietistiske linje, medens Tonnesen og de danske kredse i Luthers og Grundtvigs ånd gik ind for berettigelsen af en folkelig kamp ud fra den kristne tros stude. Forfatteren anser i dag begge disse veje for glipveje og dømmer samtidig den frikirkelige udvikling indenfor mindretallene både nord og syd for 1920-grænsen som en kirkelig afsporing. Han turde dog herved overse, at nationalisme og folkeliv ikke er det samme. Den første skal forsages som djævelskab, medens den anden har sin gudgivne ret i menneskelivet. En kirke må derfor også legitimt kunne deles efter folkegrænser uden derved at miste sit overnationale sigte.

Jens Holdt.

Karl N. Bock:

Mittelniederdeutsch und heutiges Plattdeutsch im ehemaligen dänischen Herzogtum Schleswig

I komm. hos E. Munksgård, 1948, 196 s.

I sin store disputats *Niederdeutsch auf dänischen Substrat* fra 1933 undersøgte dr. Karl N. Bock den plattyske mundart, der tales i de egne i Sydslesvig, som tidligere havde dansk folkesprog. Han påviste deri, at det „tillærte“ plattysk, der tales her, var stærkt påvirket af dansk, en påvirkning, der må skyldes Angels og Mellemslesvigs gamle danske „Volks- und Sprachboden“. Af hans undersøgelse fremgår det, at der er en sammenhæng mellem dette sprog og det plattysk, der tales i de tilgrænsende købstæder, mens den plattyske dialekt i de områder, hvor plattysk blev talt fra gammel tid, har en ægte landlig karakter og står de holstenske dialekter meget nær. I det nye arbejde uddyber han sine tidligere resultater, idet han undersøger, om der i det ældre skriftlige kildemateriale

kan påvises „städtische Vorformen“, som kan forklare de plattyske former i Angel og Mellemslesvig og deres afvigelse fra de sydslesvigske og holstenske dialektformer. Desuden vil han klarlægge, om en bearbejdelse af stoffet kan bekræfte de slutninger, som han i sin disputats havde gjort med hensyn til skriftsprogets nordtysk-lybske karakter. Som et led i undersøgelsen foretages også en undersøgelse af forholdet mellem middelnedertysk skrift- og talesprog.

Den største del af værket omfatter en indgående analyse af det store materiale, der først og fremmest består af dokumenter fra middelalderen og den nyere tid. Ligesom i disputatsen gennemgås her de enkelte særlige former. Resultatet af undersøgelsen bliver, at Slesvigs middelnedertyske brevprog har en tydelig nordalbingisk karakter, det vil altså sige, at skriftsproget i Mellemslesvig, som vi kender det fra de mange konge- og hertugbreve, tingsvidner m. m., helt og holdent er præget af den hanseatiske sprogform, der især bygger på lybsk tradition. Det samme gælder også det sprog, der anvendtes i de hamborgske og danske cancellier. De mange detailundersøgelser viser også, at nutidens plattysk i det område, hvor dette sprog er tillært, ikke „genuint“, og det middelalderlige plattysk udgør en organisk enhed, og at der her er tale om en ubrudt tradition. Det plattysk, som efterhånden fortrængte den danske dialekt, er det samme sprog som det, der blev talt i de pågældende egne købstæder, hvor middelalderens plattyske tradition, altså plattysk i nordtysk-lybsk formsprog, levede videre i almuesproget, efter at højtysk i 15—1600-årene havde fortrængt plattysk som skriftsprog og kultursprog. Kun på den måde kan sprogskiftet i 1800-årene forklares.

Som baggrund for den filologiske undersøgelse har dr. Bock givet en oversigt over de sønderjyske sprogforholds udvikling gennem tiderne. Mens han i sin filologiske analyse først og fremmest bygger på egne iagttagelser, må han her benytte andre forskeres resultater. Det er ikke muligt i en kort anmeldelse at komme ind på enkeltheder i denne oversigt, heller ikke på de mange problemer, som nok kunne indbyde til en mere indgående drøftelse. Et enkelt centralt spørgsmål må dog berøres. Ligesom tidligere historikere fremhæver dr. Bock, hansekøbmændenes og reformationens betydning for fortyskningen. Han mener at kunne fastslå, at der hos den angelske og mellemslesvigske landbefolkning var en tynd plattysk „Dialekt-schicht“, ikke mindst fordi plattysk skriftsprog tidligere havde haft så stor betydning, og byerne i dette område havde udviklet sig til plattyske centre, hvorfra der udgik en stærk på-

virksomhed til det omliggende land. Jeg er enig med dr. Bock i, at man kan forklare sprogskiftet, der jo foregik relativt hurtigt, hvis man regner med, at en betydelig del af bondebefolkningen har om end ikke været tvesproget, så dog haft et ikke ringe kendskab til plattysk. Men hvor har de lært det? Bocks indgående undersøgelser i de to værker tyder på stærk påvirkning fra byerne. Det er resultater, der er meget vigtige for sprogskiftets historie. Men kan evnen til at tale plattysk udelukkende forklares ved, at bønderne handlede i købstæderne, og det vil jo først og fremmest sige Slesvig og Husum? Som dr. Bock selv nævner, må vi regne med, at dansk endnu på denne tid har haft en betydelig udbredelse i Flensborg. Ingen vil selvfølgelig benægte byernes og købstadmarkedernes betydning, men det er dog alligevel et spørgsmål, om det kan være hele forklaringen. Vi må vist gå ud fra, at der ude i sognene har været et tysk, muligvis et plattysk centrum, nemlig herregården og dens personale, hvorfra der er kommet en stærk påvirkning. Og hvordan med skolerne? Er det udelukket, at lærerne på forskellig vis har fremmet kendskabet til plattysk? I nogle tilfælde kan der vel også være tale om, at præsterne har benyttet dette sprog i samkvæmmet med bondebefolkningen, fordi det nu engang lå dansk betydeligt nærmere end højtysk. Det er altsammen teorier, som i øjeblikket ikke kan bevises, det er muligheder, som kun vil kunne bekræftes eller afkræftes, når der foreligger indgående undersøgelser over de højere befolkningssklasses afstamning, så vi kan sige, hvorfra præster, lærere, herredsfogder, pensionærer, forvaltere, møllere osv. kom. Det er jo en almindelig kulturhistorisk kendsgerning, at netop disse sociale lag har haft en meget stor indflydelse på bondealmuens livsvaner og livsformer. For mig er der i hvert fald ingen tvivl om, at den plattyske påvirkning er sket ad mange kanaler, som det må blive en opgave for fremtidens historikere at finde frem til og klarlægge. Her må man grave meget dybere, end dr. Bock og de historikere, han bygger på, har kunnet gøre. Det er nu snart 100 år, siden Allen skrev sit store værk om det danske sprogs historie i Sønderjylland. Det er i dag en nærliggende og påkrævet opgave for dansk historieforskning at føre undersøgelserne om forholdet mellem dansk og tysk sprog langt dybere ned, end Allen og hans efterfølgere har kunnet gøre.

Foruden disse mere principielle indvendinger mod dr. Bocks værk, kan der også fremsættes kritiske bemærkninger mod enkeltheder. Det kan vel ikke være andet i et værk, der både fordrer indgående filologisk og historisk viden og kunnen.

Ingen kan være fuldkommen. Der vil således være grund til at kritisere det materiale, dr. Bock har arbejdet med. Det er f. eks. ganske uforståeligt, at forfatteren slet ikke har benyttet det meget omfattende kildestof, der er trykt i Repertoriet. Havde han konsulteret dette værk, ville han også have kunnet undgå en del fejle oplysninger i listen over benyttede breve m. m. (1490a og 1492b er f. eks. afskrifter, ikke originaler, se Rep. 2. r. nr. 6701 og 7161). Jeg forstår heller ikke, hvorfor dr. Bock „af principielle grunde“ anfører dokumenternes proveniens efter de oplysninger, der er givet i de værker, hvori de er trykt. Dels vil disse oplysninger sikkert være upræcise eller forkerte i en del tilfælde, dels har det jo ingen større interesse at faa at vide, hvor dokumenterne befandt sig på det tilfældige tidspunkt, da udgivelsen fandt sted. Derimod vil der være grund til enten at oplyse om dokumenternes oprindelige eller øjeblikkelige proveniens. Har man brug for at finde frem til selve dokumentet, bliver det sidste jo det afgørende. Og hvad angår alle dokumenter før 1513, vil både den oprindelige og en nuværende proveniens med fuldstændig sikkerhed kunne oplyses ved hjælp af de udførlige oplysninger i Repertoriet.

Men disse indvendinger berører selvfølgelig ikke noget væsentligt i dr. Bocks værk. De forringer ikke hans værdifulde undersøgelser og forskningsresultater. Der er en lang vej, inden vi kan nå frem til at give det endelige svar på det store problem i sønderjysk historie: Hvorfor blev Sydslesvigs befolkning væsentligst tysktalende, Nordslesvigs dansktalende? Der er ingen tvivl om, at vi kun kan gå een vej: omfattende undersøgelser i intimt samarbejde mellem historikere og filologer. Dr. Bocks to værker viser en af de mange veje, man kan gå, og hvordan der gennem en mængde små detailundersøgelser og iagttagelser kan nåes frem til afgørende resultater.

Johan Hvidtfeldt.

200 Jahre Schleswig-holsteinische Anzeigen

1950.

I 1950 var der gået 200 år, siden Schleswig-holsteinische Anzeigen begyndte at udkomme. Dette tidsskrift med dets mange officielle meddelelser er en vigtig kilde, ikke mindst til hertugdømmernes personal- og slægtshistorie. Udnyttelsen af dets oplysninger lettes betydeligt ved den oversigt over indholdet af de første 50 årgange, som Hedemann-Heespen har givet i Zeitschrift 1911.

I anledning af jubilæet har justitsministeriet i Kiel udsendt et stort hefte af tidsskriftet, indeholdende en række afhandlinger, væsentligst af retshistorisk indhold. Den betydeligste er *Otto Scheels* om sprogeskriptet af 14. maj 1840 og dets forhistorie. Han analyserer forhandlingerne i stændersalen 1838 og 1840 og prøver at se på de afgørelser, man nåede frem til, i et andet perspektiv end det sædvanlige. For Scheel er spørgsmålet, om det ikke havde været muligt at føre Helstaten videre. Det ville have betydet ofre og indrømmelser på begge sider, men man forstår af Scheels redegørelse og kommentarer, at han mener, muligheden var der, og at man burde have gjort forsøget. Man glæder sig over den videnskabelige saglighed, hvormed Scheel redegør for de to standpunkter, og den forståelse, han viser for det danske sprogs rettigheder i Sønderjylland. Hans bidrag til jubilæumsskriftet er ikke blot tankevækkende, men rører ved et spørgsmål af så central betydning, at man ikke vil kunne komme uden om det den dag, vi skal have den lidenskabsløse, tilbunds gående redegørelse for 1848's forhistorie, som vi stadig savner.

Th. O. Achelis skriver om herredsfogder og herredsskrivere. På grundlag af sit store, utrykte værk om sønderjyske studenter gennem tiderne undersøger han de slesvigske herredsfogders og herredsskriveres uddannelse og studier. Han redegør i enkeltheder for, hvornår de forskellige embeder blev besat med akademisk uddannede embedsmænd. Det er et vigtigt problem, Achelis her har taget op til undersøgelse, og det store stof, han ligger inde med, gør det muligt for ham at give oplysninger, ogsaa personalhistoriske, som vil være ukendt for de fleste. Mod hans resultater kan man dog indvende, at han ikke har været klar over, at der er to faser i udviklingen fra bondefødte herredsfogder til studerede retsembedsmænd, idet der de fleste steder er et mellemlid, herredsfogder, som tidligere havde været lakajer eller skrivere.

Af andre bidrag kan nævnes *Hans Hoyers* om Urnehoved landsting, som dog ikke giver noget nyt bidrag til tingets historie. Han synes ikke at kende den nyeste danske litteratur om emnet. Det samme gælder *Otto Köhler*, der skriver om den danske kongelov og Slesvig-Holsten. Han fremhæver Slesvigs selvstændighed og mener ikke, at kongeloven har været indført her. Havde han kendt Holger Hjelholts redegørelse i Sdj. Årbøger 1945, ville hans artikel jo nok have fået en anden form. Det kan ogsaa for tyske forskere til tider være praktisk at følge lidt med i, hvad der skrives i danske tidsskrifter. *Vol-*

quart Pauls behandler den preussiske regerings stilling i 1867 til Ejdersteds privilegier, mens *H. Lupprian* og *Goslar Carstens* redegør for de to fremragende jurister Heinrich Carl Es-march og Ernst von Stemanns liv og virke. Landretsråd *Petersens* bidrag om „Feldpolizei“ i de slesvigske vider og vedtægter er kun en lille skitse, der ikke trænger dybere ned i problemerne og heller ikke kan gøre det med det meget beskedne materiale, der har stået til hans rådighed, væsentligst Nerongs bog om vider i Flensborg amt og Jørgen Hansens om „Die Flurverfassung“ på Als. Den danske udgave af vider og vedtægter synes at være forfatteren ukendt.

Skriftet indeholder også forskellige artikler om nutidige forhold, f. eks. de nye slesv.-holst. kommunallove, men disse bidrag er af mere praktisk end historisk interesse.

Johan Hvidtfeldt.

Willers Jessen:

Chronik der Landschaft Stapelholm

Heinrich Möller Söhne. Rendsborg. 1950. 502 s.

Efter at nu afdøde Willers Jessen i 1892 var blevet lærer i Sønder-Stapel, begyndte han på et indgående studium af Stapelholms historie. Da der skulle skrives en hjemstavns historie for det gamle landskab, var det naturligt, at man henvendte sig til Jessen, hvis værker om Eckernförde og andre sydslesvigske egne havde skabt ham et godt navn som slesvigsk lokalhistoriker. Han nåede dog ikke at se sit værk trykt, inden han døde, og det blev hans søn Hans Jessen, der sørgede for trykningen af den store bog.

Stapelholm har fra gammel tid været et særligt landskab, der lå udenfor den danske herredsinddeling. Det omfatter området mellem Eider, Trene og Sorge, altså den sydvestlige del af hertugdømmet. Det består af sognene *Sønder-Stapel*, *Bergenhusen* og *Erfde* og grænser mod syd til Ditmarsken, mod nord til Svabsted. Jessen beretter indgående om stednavnene, som tydeligt viser, at der aldrig har været nogen dansk bebyggelse i Stapelholm. På dette punkt er han altså ganske enig med den danske stednavneforsker Anders Bjerrum, der i *Sdj. Årbøger* 1944, s. 8, har udtalt, at der i Stapelholm ikke „findes danske Spor af nogen Art“. Jessen mener heller ikke, at der kan være tale om nogen frisisk bebyggelse, og hævder, at befolkningen i 1400-årene var helt plattysk. Efter hans mening er indbyggerne indvandret fra Holsten. Der er ret stor

lighed mellem plattysk i Stapelholm og det sprog, der tales i de øvrige egne mellem Sli og Eider, hvilket skule tyde på, at indvandringen er sket på et ret tidligt tidspunkt, en opfattelse, der sikkert er rigtig.

Jessen har et stort kapitel om personnavne og om navneskikken, der har været ganske ejendommelig og helt forskellig fra den danske, som vi jo kender fra størstedelen af Sønderjylland. I ældre tid var det almindeligt at sætte slægtsnavnet først og at bruge en hel række fornavne. Allerede i løbet af 1500-årene begyndte man dog at anbringe fornavnene først. Jessen viser iøvrigt, at der er betydelige ligheder mellem navneskikken i Stapelholm og i Svabsted mod nord, Ditmarsken mod syd. Han har en meget omfattende liste over fornavne og slægtsnavne. Selvom enkelte af dem som de sjældent forekommende Jens, Las og Nis er danske, viser navnene dog tydeligt, at vi her står overfor en plattysk befolkning med et ganske ringe frisisk og dansk indslag.

Bogen om Stapelholm er ikke let læst. Willers Jessen har gennem mange år samlet et meget stort materiale, både i tyske og i danske arkiver og biblioteker. Men det er, ligesom det mægtige stof til en vis grad har taget magten fra ham. Værket er fyldt med enkeltheder og med ubearbejdet kildestof, som mere hører hjemme i en kildeudgave eller måske i en håndbog, men ikke i en almindelig historisk fremstilling. Men den, der får sig arbejdet igennem de mange tættrykte sider og deres væld af oplysninger, han ved virkelig noget om Stapelholm. Man har også indtryk af, at Jessen har arbejdet på en fornuftig måde med sit materiale. Der kan selvfølgelig være indvendinger at gøre mod enkeltheder i hans fremstilling, ikke mindst når han strejfer de politiske forhold, f. eks. „reunionerne“ i 1600-årene. Men alt i alt må det siges, at Jessens posthume bog om Stapelholm er et gedigent værk, og sammen med Boltens bog fra 1777 vil den sikkert blive grundlaget for de kommende slægters viden om dette gamle slesvigske landskab.

Johan Hvidtfeldt.

Hans Wullenweber:

Herzog Hans der Jüngere von Sonderburg

Ein Fürstenleben und ein Zeitbild aus dem ersten Jahrhundert nach der Reformation.

Nordschleswig Verlag. Åbenrå. 1945. (1951), 75 s.

Ved forfatteren, læge H. Wullenwebers død i 1926 var de to første afsnit af bogen trykfærdige. Det tredje afsnit forelå kun tildels i koncept, men er blevet nødtørftigt bearbejdet og afrun-

det af museumsinspektør J. Raben. Bogen var tænkt udgivet i 1945 i 400-året for hertug Hans' fødsel, men begivenhederne omkring kapitulationen medført en forsinkelse, således at den næsten færdigtrykte bog først kunne udsendes 1951. I de to afsnit, Wullenweber nåede at få færdig før sin død, er der samlet værdifuldt og til dels nyt materiale til bedømmelse af hertug Hans. Især på grundlag af breve fra den omsorgsfulde moder, enkedronning Dorothea til datteren, kurfyrstinde Anna af Sachsen, skildres i 1. afsnit den unge hertugs opdragelse og uddannelse, samt formæling med den unge prinsesse Elisabeth af Braunschweig-Grubenhagen. I 2. afsnit behandles Hans som godsejer. Ved klog bestyrelse af de store godsområder på Als og Sundeved, i Angel og Holsten, men tillige ved hensynsløs fremfærd overfor de underlagte bønder, skaffede Hans sig store indtægter, som dog medgik til kostbar hofholdning og standsmæssig opdragelse af og udstyr til den store børneflok. Men hans øgelse af hoveriet og andre ydelser, hans nedlæggelse af landsbyer og inddragning af deres jorder under hovedgårdene gjorde ham også til en forhadt mand. Om alt dette meddeles adskillige interessante og hidtil ukendte enkeltheder. Det lille uafsluttede arbejde yder et værdifuldt bidrag til belysning af sønderjysk godshistorie i årene omkring 1600.

Peter Kr. Iversen.

Olav Christensen:

Blade af Haderslev bys historie fra omkring århundredskiftet.

Udgivet i anledning af firmaet A. Hundevadts 50-års jubilæum 9. august 1952. Haderslev 1952, 123 sider.

Det er en smuk tanke, at firmaet A. Hundevadt, Haderslev, har villet fejre sit 50-års jubilæum — ikke ved at udsende et skrift om den jubilerende virksomhed — men ved at lade lederen af Haderslev byhistoriske arkiv, fuldmægtig Olav Christensen give en oversigt over Haderslev bys udvikling i de sidste fem årtier. Den korte tidsfrist, der var givet forfatteren, har medført, at opgaven ikke helt har kunnet løses, som han og andre, der har interesse for byens historie, har kunnet ønske sig.

Indtil 1864 er byens historie skildret af Th. O. Achelis i „Haderslev i gamle dage“. For den følgende tids vedkommende har lektor M. Favrhøldt i Harmoniens festskrift ydet værdifuldt bidrag til danskhedens historie i Haderslev, og nu har Olav Christensen suppleret denne skildring med en **oversigt**

over den almindelige udvikling i tiden fra omkring 1900 til vore dage. Langt den største plads er ofret på tidsrummet fra ca. 1900 til genforeningen. For denne periodes vedkommende belyses byens udvikling på så at sige alle felter — kommunalpolitisk, økonomisk, socialt, kulturelt og nationalt. Især glædes man over den gode skildring af det småborgerlige købstadsliv ved århundredskiftet. Efter en længere stagnationsperiode fra 1864 kan man i 90'erne påny spore fremgang; handelslivet får en oplomstring, og nye industrivirksomheder grundlægges — til dels i fortystknings-øjemed. Men samtidig hermed sker også en stabilisering af danskheden, selv om dette endnu ikke kom til at give sig udtryk i byrådets nationale sammensætning, takket være en udemokratisk valgordning og de mange hjemstavnsfremmede, tyske embedsmænd. Udviklingen under dansk styre efter genforeningen er kun behandlet skitsemæssigt på nogle få sider — man mærker, at bogen har skullet være færdig til en bestemt dato. Den sidste snes sider er anvendt til en skildring i ord og billeder af den jubilerende virksomheds historie. Hovedparten af bogens illustrationsmateriale er iøvrigt hentet fra det byhistoriske arkiv. Det er lidt kedeligt, at skriftet er forbeholdt A. Hundevadts kunder. Det burde have været trykt i så stort oplag, at andre med interesse for Haderslevs historie havde haft mulighed for at købe det i boghandelen. Man må imidlertid håbe, at de dygtige Haderslev-skribenter snarest vil gå i gang med en samlet skildring af byens historie fra 1864 til vore dage. De har til fulde vist, at de kan magte det.

Peter Kr. Iversen.

P. Kragelund og Ib Langsted:

»Sydslesvig rundt«

(Dansk-slesvigsk Forlag, København 1952, pris 6,85 kr.)

Udgiverne af denne rejsehåndbog har taget fat på en højst påkrævet opgave, har afhjulpet et virkeligt savn og har stort set løst opgaven på god måde, selv om der er mange ting at rette. Siden afdøde Bogensees lille rejsehåndbog „Mellem Flensborg Fjord og Ejderen“ blev udsolgt for mange år siden, har man i allerhøjeste grad manglet en dansk rejsefører for Sydslesvig.

Håndbogen fremtræder i tiltalende udstyr, stoffet er i det store og hele overskueligt, og bogen er både i format og indde-

ling relativt let at anvende. Dog bør man ved en ny udgave undgå de gentagelser, der forekommer her og der ved stoffets opdeling i beskrivelsen af en tur efterfulgt af en nærmere omtale af enkelte partier. Og det er absolut en mangel, at man har nøjedes med en lille gengivelse af kaptajn Boecks kort. Et sammenfoldeligt kort i ordentligt format bag i bogen havde gjort den adskilligt bedre.

Hovedplanen med at gå langs østkysten og derefter igennem de sydlige egne og op langs vestkysten er i orden; men — og her ligger den største indvending mod håndbogen — forfatterne, der har givet de østlige og sydøstlige egne en fyldig og god omtale (og lovlige mange 3-stjerner!), har behandlet vestkysten og midtlandet alt for kort. Som eksempel kan nævnes, at det kønne Svabsted, den gamle bisperesidens i en smuk egn ved Trene, slet ikke er omtalt. Eller side 157, hvor der om Bredsted blot står, at den „ikke frembyder noget af interesse“. Det vil ærgre alle, der kender den kønne lille kvægmarkedsby med det store, brede torv og mange gamle bygninger. Og forfatterne kender åbenbart ikke Sydslesvigs flotteste udsigtspunkt, Stolbjerg, der ligger ved hovedlandevejen få kilometer nord for Bredsted. Læk nævnes slet ikke.

Disse og mange andre undladelser bør absolut afhjælpes i næste udgave. Derudover er der desværre også en del regulære fejl, hvoraf dog enkelte synes at være trykfejl.

For en jyde er det påfaldende, at forfatterne ofte bruger de usikre betegnelser venstre og højre i stedet for verdenshjørnerne. Og hvor verdenshjørnerne anvendes, bruges de af og til forkert. Visse steder, navnlig helt mod syd, har man uden sprogligt grundlag fordansket ægte tyske stednavne. Brekendorf, efter alt at dømme et regulært nedersaksisk navn, gengives et sted som Brekendorp, et andet som Brekentorp. Til gengæld har man unødvendigt anvendt de tyske former Langenhorn for Langhorn, Løvensted(!) for Lyngsted og Svansen for Svans eller Svansø. Og så igen et jysk suk over de brave folk fra øerne: Hvorfor skal Jybæk laves til Jydbæk og Brebøl til Bredbøl? De to former, der bruges på stedet, er ikke tyske, men jyske.

Det var en del kritik, og der kunne føjes mere til. Men disse bemærkninger er ment som hjælp til forbedring af en senere udgave; andre kan give deres. Nogle mangler kunne være undgået ved grundigere behandling; men det skal påny fremhæves, at det vigtigste er, at håndbogen er kommet, og at den trods sine mangler absolut vil blive til nytte og glæde for mange.

Frants Thygesen.

August F. Schmidt:**Leksikon over Landsbyens Gilder**

Festskikke og Fester paa Landet

165 s. Rosenkilde og Bagger's Forlag 1950.

I en lang række værker har August F. Schmidt skildret livet i den gamle landsby som det udfoldede sig i det daglige arbejde, i fest eller i sorg. I den nu udsendte bog har han søgt i leksikalsk form at samle alt vedrørende landsbyens fester og gilder, og han har derved givet en håndsrækning til mangan en lokalhistorisk forsker.

Den foreliggende bog er et typisk Aug. F. Schmidt-værk. Forfatteren afslører en forbavsende viden om livet i den gamle landsby, men her som i andre af hans bøger, får man det indtryk, at arbejdet er gået lidt for hurtigt fra hånden. Ved et leksikalsk arbejde er gennemført systematik nødvendig, og her kniber det lidt. Det er af vigtighed ved et værk som det foreliggende, at der er fyldige kilde- og litteraturhenvisninger, så at den interesserede let vil kunne søge yderligere oplysninger. Der er også mange henvisninger her, men ikke altid lige oplysende. Ofte er forfatterens navn kun nævnt, medens titlen på deres værker mangler. I andre tilfælde mangler angivelsen af sidetallet, hvor emnet findes omtalt i det nævnte værk. Og hvorfor er henvisningerne ikke konsekvent anbragt sidst i hver artikel? Man fristes også til at spørge, hvorfor ordet bojle (= budøl) er oversat til rigsmålet og forklaret ganske tilfældige steder i leksikonnet. Et sted havde været nok.

Det vilde sikkert også have været rimeligt, om leksikonnet havde været begrænset til kun at omfatte gilder og fester i den gamle landsby indtil mekaniseringen op imod og omkring det sidste sekelskifte. Der er artikler om nymodens former for fester som bal, „dilettant“, dyrskue, folkefest, fødselsdagsgilde, grundlovsfest, jubilæumsgilde, konfirmationsfest og kongens fødselsdag, men skulde leksikonnet være fuldstændigt og omfatte alle nyere former for fester på landet, vilde der dog også have været nogen ræson i at skrive lidt om idrætsfest, generalforsamlinger i andelsvirksomheder og forsamlingshuse og de i Sønderjylland så populære brandværnsfester. Under krigs- og medaljefester havde det også været på sin plads at nævne D.S.K.'s fester. Men som sagt forekommer disse moderne fester mig at falde uden for bogens ramme. Det samme kan siges om en del af de øvrige artikler, f. ex. bydelav, kalente (= præstegilder), møbelgilde og skålevers. I stedet her-

for kunde der så måske have været ofret nogle ord på kogsregning, som stadig afholdes i vestslesvigske marskegne. Sammen med bysens gilde og bysens regning kunde bysens grande have været nævnt. En sønderjyde vil også savne artikler om gystbørsel og om bindegilde i betydningen fest for bydelavet efter bindingen af kranse og ranker til rejsegilder og bryllupper.

Af unøjagtigheder, som falder en sønderjyde i øjnene kan nævnes, at kniplepigernes fester og sammenkomster langt fra altid var så pæne og anstændige, som forfatteren gerne vil gøre dem til. Det er ofte takket være spiritusens opmuntrende egen-skaber gået særdeles livligt til ved disse fester. Det omtalte spuvvegilde på Als eksisterer stadig, og om eksamensgilderne gælder det i hvert fald for visse egne af Sønderjylland, at det var degnen eller læreren, der holdt gildet for forældrene. Endvidere kan nævnes, at bydelavene endnu eksisterer adskillige steder i Sønderjylland. Den gengivne oldnordiske form for bryllup — brudlop er ikke rigtig. De gamle sagaer taler i hvert fald om brud(h)laup. At oversætte „høtte“ ved højtid er heller ikke helt korrekt. Høtte er et gilde, hvor det går muntert til. En opslagsform som bagehøjtid (i st. f. bagehøtte) virker nærmest lidt halvkomisk på en sønderjyde.

Men bortset fra disse indvendinger og kritiske bemærkninger er der al god grund til at udtale sin tilfredshed over, at man nu har fået et opslagsværk, hvor man let kan skaffe sig oplysning om den gamle landsbys gilder og fester.

Peter Kr. Iversen.

Franz Böttger und Emil Waschinski:

Alte schleswig-holsteinische Maase und Gewichte.

Karl Wachholtz, Neumünster, 1952, 53 s.

I et forord gør Landesarchivdirektor, dr. G. E. Hoffmann opmærksom på, at emnet ikke er udtømt med denne lille bogs fremkomst, men at der er givet lokalhistorikere en håndsækning hermed. Dette er rigtigt, men det må tillige fremhæves, at når talen er om sønderjyske forhold, må bogen benyttes med nogen varsomhed. Ikke blot kan oplysningerne være misvisende, men de kan også være indbyrdes modsigende. Bogen er ret usystematisk og navnlig m. h. t. sønderjyske mål er det tilfældigt, hvad forfatterne har fået med. Man vil således forgæves lede efter opslagsord som: bol, otting, ottingkar, album, trave og kær. Når oplysningerne i bogen vedr. mål og vægt i Sønder-

jylland er så mangelfulde, som tilfældet er, må en af hovedårsagerne dertil utvivlsomt søges i, at forfatterne er fuldstændig blottede for kendskab til Sv. Aakjærs grundlæggende studier over mål og vægt i „Kong Valdemars jordebog“, i „Nordisk Kultur“ bd. XXX og i de senere hefter af Historisk Tidsskrift.

Peter Kr. Iversen.

Lorenz Braren:

Geschlechter-Reihen. St. Laurentii - Föhr.

Privattryk u. år, 2 bd., 1142 s.

Det er et enestående flittigt arbejde, forfatteren, fabrikant Lorenz Braren, Markt Inkersdorf, har præsteret ved udgivelsen af værket om slægterne i St. Laurentius sogn på Föhr. Sammenlignes kan værket egentlig kun med H. Hejselbjerg-Paulsens bog om slægterne i Øster Løgum sogn med det noget misvisende navn: Sønderjydske Slægter, men medens Hejselbjerg-Paulsen har nøjedes med gårdmandsslægterne, har L. Braren medtaget alle, der er født i eller tilflyttet sognet i de sidste 300 år, for så vidt de har afsat sig spor i de ham tilgængelige arkivalier.

I den over 200 sider store indledning er essensen af det omfattende arbejde givet, og der er her ydet et værdifuldt bidrag til øen Föhrs historie, men folkelig læsning er denne indledning med alle dens tabeller og diagrammer så sandelig ikke. Af et kapitel om befolkningsbevægelsen i tiden 1678—1927 fremgår, at sognets folketal kulminerede omkring 1779 med ca. 1700 indbyggere som følge af de gode indtjeningsmuligheder på hvalfangsten i de foregående årtier. Derefter fulgte en tilbagegang, der nåede et lavpunkt i tiden 1850—80, da der som følge af økonomiske kriser opstod et fødselsunderskud samtidig med, at en betydelig udvandring, især til Nordamerika, fandt sted. Interessant er også kapitlet om befolkningens afstamning. Man har almindeligvis været tilbøjelig til at mene, at det nørrejske og nordslesvigske tyende, som i sommermånederne tog arbejde på de frisiske øer, når mændene var på søen, havde sat sig tydelige spor i øernes befolkning, men Braren har nu med tørre tal påvist, at dette i hvert fald ikke gælder for St. Laurentius' vedkommende. Kun få af disse tjenestefolk tog varigt ophold i sognet, og giftede de sig, var det som regel med ældre kvinder. I tiden 1678—1723 har således kun tre indvandrere nordfra efterladt sig efterkommere i sognet, og deres slægter er forlængst uddøde. Fra det nordfrisisk fastland er der derimod sket nogen indvandring, som har sat sig blivende spor. Herefter følger et afsnit om navnegivning, om

sognets jorder og — lidt umotiveret — kapitler om pengevæsen, mål og vægt i Sønderjylland i almindelighed. Af større interesse må et iøvrigt uklart kapitel om skatteforholdene, der var ordnet på en helt anden måde end på fastlandet, siges at være. Som følge af, at landbruget spillede en så forholdsvis lille rolle på Føer, har man allerede i 1600-årene gennemført en formuebeskatning. Med regelmæssige mellemrum foretoges en fuldstændig registrering af inventar, besætning og rede penge; værdien heraf adderedes med den ansatte værdi af bygninger og jord, og af den således beregnede formue svarede skatten procentuelt. Registreringsbrevene, der ville have været en uvurderlig kilde til øens kulturhistorie, er beklageligvis kun ganske undtagelsesvis bevarede. Efter endnu et par indledende kapitler, hvori bl. a. øens tre økonomiske blomstringsperioder og den geologiske forhold omtales, bringes en fuldstændig ejendoms historie, omfattende tiden 1631—1930, og første bind afsluttes med forfatterens og hans hustrus anetavler samt et personregister på over 200 sider. I andet bind findes det egentlige personalhistoriske stof ordnet efter byer og huse, og ved hjælp af et såre sindrigt, men dog overskueligt henvisningssystem vises personernes indbyrdes slægtsforhold. Så at sige alt, hvad forfatteren har kunnet finde i arkivalier og trykte kilder er medtaget, og oplysningerne om enkelte personer kan derved komme til at fylde en side og mere. Bindet afsluttes med en slægtstavle over familien Flor, der kan spores tilbage til middelalderen, og hvortil forfatteren hører.

Selv om man kun kan udtale sin beundring over forfatterens flid og tålmodighed med at udskrive de tusinder og atter tusinder af navne, kan man dog ikke undgå at rette enkelte bebrejdelser mod ham. St. Laurentius er en gammel kongerigsk enklave under Ribe amt, og i danske arkiver vilde forfatteren have kunnet finde værdifuldt stof til supplerung, ikke blot af de rent personalhistoriske afsnit, men også til den omfangsrige indledning. Ved en gennemgang af litteraturfortegnelsen ses endvidere danske værker overhovedet ikke opført. Sønderjydske skatte- og jordebøger fra Reformationstiden er ganske vist citeret i bogen, men ellers ses dansk litteratur, som til dels kunne have sparet ham for betydeligt arbejde ved udarbejdelsen af indledningen, ikke at være benyttet, et forhold, som man fra dansk side ofte må fastslå, når tyske værker vedrørende sønderjysk historie skal omtales. Men disse kritiske bemærkninger må ikke forklejne den kendsgerning, at det er et kæmpearbejde, L. Braren har udført, og man fatter simpelthen ikke, at han har magtet at foretage alle disse tusinder, ofte indviklede be-

regninger. Som et eksempel på, hvor omhyggeligt til værks han er gået, kan nævnes, at han ved hver person har angivet, hvor stor en procentdel den før'ske islæt i hans „blod“ er. Man har vist lov til at stille sig lidt skeptisk overfor værdien af disse beregninger. Bogen er forsynet med flere kort og skitser samt smukke farvelagte billeder.

Peter Kr. Iversen.

Jeppe N. Juhl:

Stamtavle over slægten Høyer

Privattryk, 1950, 51 sider

Kort før sin død afsluttede arkivbetjent Jeppe Juhl arbejdet med en stamtavle over slægten Høyer fra Vedsted sogn. Juhl havde ofte tidligere udarbejdet stamtavler og anetavler, men hidtil var ingen af disse blevet trykt, omend der ofte var blevet lagt et betydeligt arbejde deri. De fleste af disse tavler findes nu maskinskrevne på landsarkivets læsesal, og en fortegnelse over dem vil blive medtaget i et påtænkt supplement til Olav Christensens bibliografi. Den her behandlede Høyerslægt kan føres tilbage til en gårdmand Niels Jensen i Vedsted sogn, der var født 1703 i Højen sogn i Nørrejylland, hvorfra slægtsnavnet tilsyneladende stammer. Nogen forbindelse med stednavnet Højer i Vestslesvig har i hvert fald ikke kunnet eftervises. Fra Vedsted sogn er slægten siden spredt ud over hele landet, og medens de første generationer udelukkende var bønder, er slægtens medlemmer nu repræsenteret inden for langt de fleste erhverv. Af dens mere kendte navne kan bl. a. nævnes landstingsmand Jens Høyer, Billeslund (1872—1946), godsejerbrødrene Boy Høyer, Trøjborg, og Aksel Høyer, Dronninglund, samt præsten Nis Jochumsen Høyer (1840—1919). I stamtavlen er der anvendt en generationsvis, fortløbende nummereret opstilling med frem- og tilbagevisninger.

P. K. I.

Åge Toft:

Tønders Kirkers Organister 1592-1933.

Eget forlag, Tønder 1951, 39 s.

Det har moret Tønders dygtige organist at indsamle oplysninger vedrørende forgængerne i embedet, og disse undersøgelser er resulteret i et smukt lille skrift, indeholdende længere eller kortere levnedsskildringer af de 19 organister, der har vir-

ket ved Tønder kirke i tiden fra 1592—1933. Det lille hefte har dog ikke blot værdi ved sine personalhistoriske oplysninger, idet der også meddeles adskillige interessante enkeltheder fra musiklivet i Tønder i ældre tid, ligesom også kirkeorglets historie er ganske kort fortalt. Bogen er illustreret.

P. K. I.

Th. O. Achelis:

Prüflinge der Pharmazie in Schleswig-Holstein 1804-66.

(*Schriften zur Geschichte der Pharmazie in Schleswig-Holstein, Heft 3*), Eutin 1952, 29 s.

Efter 1804 kunne ingen i hertugdømmerne overtage et apotek uden at være eksamineret i pharmaci af et sanitetskollegium. I kronologisk rækkefølge på grundlag af nævnte kollegiums eksamensprotokoller meddeler Th. O. Achelis nu navnene på ialt 349 eksamenskandidater med tilføjelse af, hvilke apoteker de senere overtog. Et alfabetisk register henviser til den kronologiske fortegnelse.

P. K. I.

RETTELSE TIL SØNDERJYDSKE ÅRBØGER 1951

Billede s. 170 forestiller *Peter Hansen Petersen*, og billedet s. 195 viser *Hans Christian Reuter og hustru*.

Årsberetning og regnskab.

Ved Peter Kr. Iversen og Knud Fanø.

Historisk samfunds årsmøde, der afholdtes søndag den 25. maj på Hotel Rømø, overværedes af ca. 115 medlemmer. Efter at sognerådsformand *Korsgaard Jessen*, Rømø, var valgt til dirigent og havde budt forsamlingen velkommen til øen, aflagde samfundets formand, fhv. amtslæge, dr. med. *H. Lausten-Thomsen* følgende beretning:

Som vi plejer at gøre det, vil vi også i år begynde med at nævne navnene på de medlemmer, der i det forløbne år er afgået ved døden:

Biskop Scharling, skoleinspektør *W. Nielsen*, Kbhvn., gdr. *Anders Christensen*, Kliplev, dommer *Gjessing*, docent *Ravn*, *N. Chr. Nielsen*, *Mjang*, og *Hans Peter Iversen*, *Svejrup*.

Vi udtaler et æret være deres minde!

Det sidste par år har vi i årsberetningerne måttet melde om medlemstilbagegang, i år kan vi takket være en anerkendelsesværdig indsats fra nogle tillidsmænds og medlemmers side melde om en mindre fremgang, idet medlemstallet er gået op fra ca. 1140 til ca. 1160. I juli sidste år udsendtes et cirkulære til tillidsmændene angående medlems-hvervning, hvori vi stillede nogle mindre boggaver i udsigt til dem, der tegnede flest nye medlemmer, og dette har for så vidt givet resultat, som vor tillidsmand i *Hagenbjerg* sogn, gårdejer *Peter Schmidt*, *Lavensby*, har indmeldt ikke mindre end 14 nye medlemmer, og bagermester *Thorvald Petersen*, *Tønder*, har tegnet sig for 7. Vi tager dette som udtryk for, at hvor tillidsmænd og medlemmer vil gøre en indsats for at skaffe nye medlemmer, vil dette arbejde også bære frugt. Vi opfordrer derfor indtrængende tillidsmænd, der endnu ikke har gjort brug af det tilsendte agitationsmateriale, om nu at uddele det blandt venner og bekendte og anbefale disse at indmelde sig i Historisk samfund. Vi skulde gerne i det kommende år igen nå op på 1200 medlemmer.

Peter Schmidt og *Thorvald Petersen* vil nu, når de overfor os har fremsat deres ønsker, hver få tilsendt en boggave af samfundets publikationer til en værdi af 50 kr., og samtidig vil vi gerne benytte den her givne lejlighed til at rette en tak til såvel dem som andre, der i det forløbne år har været med til at skaffe os nye medlemmer.

Endvidere vil vi gerne rette en ærbødig tak til stat, amtsråd, byråd, sogneråd og Dansk Kultursamfund, der ligesom tidligere år har støttet vort arbejde med rundelige beløb, og sidst men ikke mindst vil vi bringe rentier Jacob Østergaard, Rødding, en hjertelig tak for det runde beløb, han sammen med nogle venlige ord om samfundets arbejde har tilsendt kassereren.

Det forløbne år har iøvrigt været et godt arbejdsår. Vor egnsvandring den 26. august fik overvældende tilslutning, idet henimod 200 af vore medlemmer havde givet møde. Fhv. museumsinspektør, magister Hugo Matthiessen ledede den interessante tur langs den gamle hærvej fra Immervad bro over Urnehoved til Bommerlund plantage. Under kaffepausen i Bolderslev forsamlingshus talte redaktør Morten Kamphøener om Junggreen og hans tid. Egnsvandringen i år vil blive henlagt til Als.

Til det lokalhistoriske kursus i Åbenrå og Haderslev 3.—4. januar meldte der sig flere deltagere end de 15, der var plads til. Landsarkivar Frode Gribsvad foreviste arkivet, og arkivar Peter Kr. Iversen gav vejledning i skriftlæsning og benyttelse af arkivalier og trykte kilder. Ved aftenmødet på Folkehjem, hvortil flere lokalhistorisk interesserede fra Åbenrå-egnen var indbudt, talte cand. pharm. Brandt, Fåborg, om indsamling og opbevaring af gamle fotografier og pladesamlinger, medens landsarkivar Johan Hvidtfeldt redegjorde for problemer omkring udarbejdelsen af en sognehistorie. Om morgenen den 4. januar kørtes med bus til Grarup og Starup kirker, der forevistes af museumsinspektør Hans Neumann; derefter gik turen til Haderslev, hvor vi nåede at se den nyrestaurerede domkirke før middag. Om eftermiddagen gennemgik inspektør Neumann museets vigtigste samlinger og talte sluttelig om museerne og deres betydning for det lokalhistoriske arbejde. Inden formanden ved godt 17-tiden kunne slutte, udtalte flere af deltagerne ønsket om, at lignende kursus vilde blive arrangeret ad åre.

Til tillidsmændene udsendte vi sidste efterår en opfordring til at søge oprettet foredragsrækker og studiekredse med emner fra sønderjysk historie, men denne opfordring, der var bilagt en fortegnelse over foredragsholdere, der havde erklæret sig villige til at tale om nærmere opgivne emner, har beklageligvis ikke givet resultat af betydning. Et par steder, hvor man havde påtænkt oprettelse af sådanne foredragsrækker eller studiekredse, måtte man opgive på grund af mund- og klovesygeafspærringerne.

Samfundets vigtigste opgave er og bliver udgivelsen af Sønderjyske årbøger. Som medlemmerne måske vil have bemærket det, er der i redaktionen sket en ændring, idet forstander Hans Lund, der har været medredaktør siden 1928, har bedt sig fritaget for dette hverv. Da vi ikke ved sidste styrelsesmøde i november havde noget helt klart

billede af foreningens økonomi, besluttede vi, at forårsheftet kun skulde omfatte 7 ark; efterårsheftet vilde så altid kunne gøres desto større. Måske kommer vi ikke helt op på de normale 20 ark i år, men på den anden side bør medlemmerne også tænke på, at Sønderjydske årbøger udkommer med næsten det dobbelte arkantal af andre historiske samfunds årbøger. Også med hensyn til kvalitet kan vore årbøger stå mål med de andre amtssamfunds. På Dansk historisk Fællesforenings årsmøde sidste efterår kunde formanden, landsarkivar Hvidtfeldt, således give meddelelse om, at adjunkt Hans Valdemar Gregersen for sin afhandling om Åbenrås økonomiske historie indtil omkring 1730 sammen med forfatteren Tobias Tobiassen Kragelund havde fået tilkendt fællesforeningens pris for året 1949. Det er femte gang, en afhandling i Sønderjydske årbøger har fået tilkendt denne pris.

I det nysudsendte halvbind har vi optrykt dr. Mackeprangs foredrag fra sidste årsmøde om biskop Jørgen Hansen. Det er i år 150 år siden Jørgen Hansen fødtes, og det er 55 år siden dr. Mackeprang offentliggjorde sin første afhandling i Sønderjydske årbøger. Endvidere bringer vi en længere afhandling af forfatteren Aug. F. Schmidt, hvori der fortælles om gammel sæd og skik i egnen mellem Gram og Ribe, og N. Black Hansen har skrevet en lille artikel om fæsteskovene i Åbenrå amt.

Med hensyn til vor særlige skriftrække har vi i år udsendt »Nord-slesvig efter genforeningen, 7 radioforedrag« og Thorvald Petersen: Fra Als til Tønder. De to bøger, der ikke har kunnet udsendes uden støtte fra Dansk Kultursamfund, er blevet særdeles vel modtaget af medlemmerne. Der er kun et lille oplag tilbage af bøgerne, og vi vil derfor anbefale de medlemmer, der endnu ikke har sikret sig et eksemplar, snarest at indsende bestilling til adjunkt Fanø. Det næste værk, der udsendes i skriftrækken, vil formentlig blive Flensborg-bogen, hvis udgivelse nu er sikret. Opsætningen af 1. halvbind kan antagelig begynde til efteråret. Der har også været ført forhandlinger om udgivelse af fhv. amtsskolekonsulent Nic. Svendsens erindringer, hvortil Dansk Kultursamfund har givet tilsagn om et tilskud på 2500 kr., men det er endnu ikke endeligt afgjort, om værket udkommer som forlagspublikation eller i vor skriftrække. Også udgivelsen af andre værker inden for skriftrækken har været drøftet, men der er endnu ikke taget endelig stilling hertil.

Styrelsen har endvidere drøftet udarbejdelsen af en fortegnelse over mindesmærker uden for kirker og kirkegårde, og det er hensigten i det kommende år at udsende spørgeskemaer desangående til tillidsmændene og andre, som formodes at kunne give oplysninger herom.

På baggrund af denne beretning — øget medlemstilgang, stigende tilslutning til vore arrangementer og to nye bøger i vor skriftrække — mener vi med rette at kunne sige, at det forgangne år har været et

godt arbejdsår for Historisk samfund. Men stadig ligger nye, uløste opgaver forude, som vil kræve betydelige økonomiske midler. Vi appellerer derfor påny indtrængende til tillidsmænd og medlemmer om at stå sammen om Historisk samfund for Sønderjylland. Jo flere der samles om dette arbejde, des bedre vil det kunne udføres, og der tør ikke være tvivl om dette arbejdes værdi og nytte.

Ingen ønskede at tage ordet til beretningen, der godkendtes enstemmigt.

Kassereren, adjunkt *Knud Fanø*, aflagde regnskabet for Historisk samfund, der ligeledes blev enstemmigt godkendt.

Museumsinspektør *Hans Neumann* aflagde derefter følgende beretning og regnskab for Sønderjydske månedsskrift:

Abonenttallet er ca. 550.

Tegningen af annoncer viste i 1951 et deficit på ca. 800 kr. på grund af de vanskelige tider for annoncering. Ved den for 1952 trufne nyordning bliver der tale om mindre provision og således en bedre indtægt med mindre annoncemængde. Ved årets begyndelse var der tegnet således, at vi kunde forudse en annonceindtægt på 2300 kr. og har håb om at nå op på de tidligere beregnede 2700 kr.

Et prisfald på papir indbringer os foreløbig ca. 200 kr. årlig, hvilket betyder en lille lettelse i en alvorlig situation.

Driftsregnskab: Indtægt	6114,39 kr.
Udgift	6542,79 »
minus formue	<u>2027,06 kr.</u>

Beretning og regnskab for Sønderjydske månedsskrift godkendtes enstemmigt.

Formanden motiverede forslag til ændring af § 2 i samfundets love. I sin nye udformning får paragraffen følgende ordlyd:
§ 2.

Indmeldelse i samfundet kan ske ved henvendelse til et af styrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes på årsmødet. Årbøgerne skal med passende mellemrum indeholde en medlemsliste ordnet efter distrikter.

Ændringsforslaget godkendtes enstemmigt, og årskontingentet fastsættes derefter for det kommende år til 6 kr.

Til styrelsen genvalgte dr. *Lausten-Thomsen*, pastor *Hejlsbjerg Paulsen*, gdr. *Sv. Ancker Hanssen* og arkivar *Peter Kr. Iversen*.

Under eventuelt takkede rådmænd *Thorvald Petersen*, Tønder, Historisk samfund for udgivelsen af sine erindringer og

opfordrede de tilstedeværende til at hverve nye medlemmer til samfundet. Kommunefuldmægtig *Olav Christensen*, Haderslev, foreslog, at der skulde søges om tilskud hos kommuner til Sønderjydske månedsskrift og efterlyste påny litteraturoversigten i Sønderjydske årbøger. Formanden svarede, at litteraturoversigten ikke var glemt. Det var hensigten at bringe en oversigt over tidsskriftafhandlinger fra de senere år vedr. sønderjysk historie i efterårshæftet. Sluttelig blev der truffet bestemmelse om, at årsmødet 1953 skulde henlægges til Skamlingsbanken med udflygt til Koldinghus museum.

Efter kaffebordet talte adjunkt *Knud Fanø* om Rømøskibsfart og seminarielærer, magister *S. Schoubye* om rømøskibbyggeskik. Rømøgården toges derefter i øjesyn, og mange af årsmødets deltagere nåede endvidere at aflægge kirken et besøg.

Peter Kr. Iversen.

Årsregnskab og status pr. 31. 12. 1951

Indtægter:		Kr.	Udgifter:		Kr.
Medlemsbidrag	8.047	00	Trykning af skrifter ..	9.040	50
Salg af skrifter	899	90	Honorarer	2.860	00
Annoncer	292	80	Ekspedition, kasserer,		
Tilskud	4.500	00	sekretær	700	00
Renter	79	05	Frægt og omdeling.....	1.977	41
Forskelligt	427	35	Repræsentation, annon-		
Balance	2.017	97	cer, møder	766	51
			Kontingent m. m.	919	65
		16 264 07			16.264 07

Aktiver:		Kr.	Passiver:		Kr.
Post- og bankkonti	853	48	Forudbetalt kontingent	88	40
Kontant	327	04	Regning	1.612	65
Udestående fordring ..					
Kontingentrestance	74	80			
Saldo	446	73			
		1 701 05			1.701 05

Knud Fanø.

Undertegnede af Historisk samfund for Sønderjylland valgte revisorer har d. d. revideret ovenstående regnskab, som er befundet værende i orden og i overensstemmelse med foreliggende bilag. Kassebeholdningen pr. 31. december 1951 forelå, ligesom vi har kontrolleret regnskabet efter til 13. maj 1952 og ej heller her har fundet noget at bemærke.

Tønder, d. 20. maj 1952.

Sig. Schoubye. Jørgen Frank.

Love

for

»Historisk samfund for Sønderjylland«.

§ 1.

Samfundets formål er at vække og nære sansen for sønderjydske historie, især

1. ved udgivelsen af „Sønderjydske årbøger“;
2. ved indsamling af optegnelser til brug for kommende tiders granskning, særlig vedrørende Sønderjyllands historie, spec. også breve;
3. ved at foranledige afholdt foredrag over historiske, fortrinsvis lokalhistoriske emner.

For så vidt samfundets midler tillader det, kan der udgives eller gives understøttelse til udgivelse af særlige fremstillinger af historisk interesse for Sønderjylland.

Samfundet har sit sæde i Åbenrå.

§ 2.

Indmeldelse i samfundet kan ske ved henvendelse til et styrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes på årsmødet. Årbøgerne skal med passende mellemrum indeholde en medlemsliste ordnet efter distrikter.

§ 3.

Samfundet ledes af en styrelse på mindst ni medlemmer, hvoraf almindeligvis kun tre må være bosiddende uden for Sønderjylland. Styrelsesmedlemmerne vælges for tre år ad gangen. Valgene foretages på det ordinære årsmøde, genvalg kan finde sted. Styrelsen vælger selv sin formand og fordele selv arbejdet.

§ 4.

Årbøgerne udsendes enten med to halvbind eller et helbind årlig, almindeligvis på 20 ark. Ethvert medlem modtager årbøgerne gratis.

§ 5.

Kalenderåret er samfundets regnskabsår. Det årlige regnskab revideres af to for tre år ad gangen valgte revisorer og fremlægges i revideret stand til godkendelse på det ordinære årsmøde. Et uddrag af regnskabet meddeles i årbøgerne.

§ 6.

Hvert år afholdes ordinært årsmøde for medlemmerne, skiftevis i de forskellige egne. Indkaldelsen til mødet sker ved offentlig bekendtgørelse efter styrelsens nærmere bestemmelse. På mødet gives beretning om samfundets virksomhed i det forløbne år, hvorhos regnskabet fremlægges til godkendelse, og nye valg af styrelsesmedlemmer, eventuelt af revisorer, foretages. Endvidere behandles muligt fremkomne forslag fra styrelsen eller fra enkelte medlemmer efter anmeldelse til styrelsens formand mindst 8 dage forud for mødet.

Ekstraordinære medlemsmøder indkaldes, når styrelsen finder anledning dertil, eller når mindst 50 medlemmer stiller skriftligt forlangende derom. Sagerne afgøres ved årsmøderne ved simpel stemmeflerhed, dog skal til vedtagelse af ændringer i vedtægterne kræves enten tre fjerdedel af det afgivne antal stemmer, eller at ændringerne vedtages med simpel stemmeflerhed på to efter hinanden følgende medlemsmøder.

§ 7.

Beslutningen om samfundets opløsning kan kun tages på et i henhold til § 7 sammenkaldt ordinært eller ekstraordinært medlemsmøde, på hvilket forslaget om opløsning vedtages med mindst to trediedel af de afgivne stemmer. Om denne sag kan stemme afgives enten personligt eller ved skriftlig fuldmagt til et mødende medlem. Ved opløsningen skal arkivet depo-

neres i det sønderjydske landsarkiv i Åbenrå. Over en eventuel kassebeholdning ved opløsning tager det afsluttende medlemsmøde beslutning.

§ 8.

Forhold, som ikke er omtalt i disse love, afgøres af styrelsen.

Vedtaget på årsmødet den 25. maj 1952.

Skrifter, udgivne af Historisk samfund for Sønderjylland:

- Nr. 1. Erik Christensen: Fra min virksomhed i Tønder. 2,25 kr. (I boghandelen kr. 3,00).
- Nr. 2. P. J. Refshauge: Bonden, der blev landråd. Udsolgt.
- Nr. 3. Tønder gennem tiderne. I—II. 25 kr. (I 14 kr., II 11 kr.). (37,50).
- Nr. 4. M. H. Nielsen: Fra slesvigsk fattigvæsens fortid. 4,50 kr. (6,00).
- Nr. 5. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie. 4 kr. (8,00).
- Nr. 6. Navneregister til H. P. Hanssens værker. Udgivet af Johan Hvidtfeldt. 2 kr. (4,00).
- Nr. 7. Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs tilblivelse. 3 kr. (4,50).
- Nr. 8. Peter Kr. Iversen: Vejledning for sønderjyske lokalhistorikere. 2 kr. (3,00).
- Nr. 9. Johan Hvidtfeldt: Slægtshistoriske studier i Sønderjylland. 2 kr. (3,00).
- Nr. 10. Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark. 6 kr. (10,00).
- Nr. 11. Olav Christensen: Bibliografi over sønderjydsk slægts-tavlelitteratur. 2 kr. (3,00).
- Nr. 12. Nordslesvig efter genforeningen, 7. radioforedrag. 3 kr. (4,50).
- Nr. 13. Thorvald Petersen: Fra Als til Tønder. 6 kr. (10,00).

Historisk samfund for Sønderjylland

udgiver *Sønderjydske årbøger og Sønderjydske månedsskrift.*

Styrelsen er for tiden fhv. amtslæge, dr. med. H. Lausten-Thomsen, Åbenrå (formand), arkivar Peter Kr. Iversen, Åbenrå (sekretær), adjunkt Knud Fanø, Tønder (kasserer), højskoleforstander Hans Lund, Rødding, museumsinspektør H. Neumann, Haderslev, landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg, sognepræst H. Hejselbjerg-Paulsen, Fjellstrup, pastor H. F. Petersen, Flensborg, gårdejer Sv. A. Hanssen, Nørremølle, overlærer Werner Christiansen, Tønder, viceskoleinspektør Chr. Stenz, Flensborg, og som æresmedlem fhv. museumsdirektør, dr. phil. M. Mackeprang, København.

Formand, sekretær og kasserer danner forretningsudvalg.

Redaktionsudvalget for Sønderjydske årbøger består af H. Lausten-Thomsen, Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen.

Sønderjydske månedsskrift redigeres af H. Neumann og Chr. Stenz.

Medlemsbidraget er 6 kr. årligt eller mindst 100 kr. een gang for alle. Medlemmerne modtager Sønderjydske årbøger gratis. Sønderjydske månedsskrift bestilles hos postvæsenet og koster 2 kr. 15 øre fjerdingårligt. I boghandelen eller bestilt hos museumsinspektør H. Neumann, Åstrupvej, Haderslev, koster det 2 kr. Indmeldelser modtages af alle styrelsesmedlemmer.

INDHOLD:

Holger Hjelholt: Flensborg under slesvig-holstensk styre i 1848—49	Side 113—203
Gudmund Schütte: Anglerne, det evige stridsæmne >	204—237
Anders Bjerrum: Anglernes hjemstavn. Replik . . . >	238—241
Anmeldelser: Se indholdsfortegnelsen.	

I kommission hos
Danske Boghandleres Kommissionsanstalt,
Nyropsgade 19, København V.